

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

SİLAHLI ÇATIŞMALARIN ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET SİRAÇ SEZER

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

SİLAHLI ÇATIŞMALARIN ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET SİRAÇ SEZER

Danışman: PROF.DR. SELAMİ KURAN

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

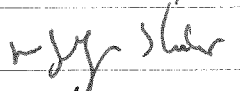
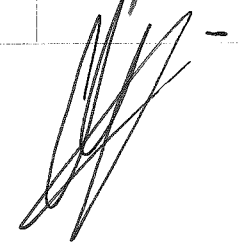
TEZ ONAY BELGESİ

HUKUK Anabilim Dalı KAMU HUKUKU Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MEHMET SİRAÇ SEZER'nın SİLAHLI ÇATIŞMALARIN ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 02.06.2016 tarih ve 2016-20/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 30.06.2016

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. SELAMİ KURAN	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. MELTEM SARİBEYOĞLU SKALAR	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. ÖZLEM YÜCEL	

GENEL BİLGİLER

İsim Soyadı	:	Mehmet Sıraç SEZER
Anabilim Dalı	:	Kamu Hukuku
Programı	:	Kamu Hukuku
Tez Danışmanı	:	Prof. Dr. Selami KURAN
Tez Türü ve Tarihi	:	Yüksek Lisans –2016
Anahtar Kelimeler	:	Uluslararası Hukuk

Silahlı Çatışmalar, Uluslararası Hukuk Komisyonu

ÖZET

SİLAHLI ÇATIŞMALARIN ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalar üzerindeki etkileri sorunu, geçmişte olduğu gibi günümüzde de belirsizlikler gösteren, oldukça tartışmalı bir konu olmayı sürdürmektedir. 20. yüzyıl öncesinde, devletler arasında meydana gelen bir savaş veya silahlı çatışma, muharip devletler arasındaki tüm andlaşmaları, istisnasız sona erdirmekteydi. Devletler arasında andlaşmalar ile düzenlenen ilişkilerinin olağanüstü bir hızla gelişmesi ve çeşitlenmesinin etkisiyle, silahlı çatışmaların muharip devletler arasında yürürlükte bulunan andlaşma ilişkilerini etkilememesi ve silahlı çatışmaların muharip devletler arasındaki andlaşma ilişkileri üzerinde etkilerinin daha az olması gerektiği biçiminde iki farklı görüş ileri sürüldü. Ancak bu görüşleri savunan yazarlar arasında büyük düşünce farklılıkları bulunmaktaydı. Devlet uygulamalarında da, hangi andlaşmaların sona ereceği, hangilerinin askıya alınacağı veya hangilerinin yürürlüklerini devam ettireceği konusunda tutarlı bir uygulama gelişmemiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında bu konu, 1985 yılında, Uluslararası Hukuk Enstitüsü ve daha yakın bir tarihte ise Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından, ayrıntılı bir biçimde çalışıldı. Uluslararası

Hukuk Komisyonunun Taslak Maddeler alışması, uluslararası bir andlaşma olarak kabul edilmemiş olsa da, Komisyonun çalışmasının bu konu hakkında hazırlanmış en kapsamlı ve en önemli çalışma olduğu tartışmasız bir biçimde ifade edilebilir. Komisyon tarafından, silahlı çatışmaların değışen niteliğı göz önüne alınarak, uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda, hazırlanan Taslak Maddeler'in kapsamına dâhil edilmiştir. Tezin son bölümünde ise, Türk literatüründe oldukça uzun bir dönemden bu yana herhangi bir çalışmaya konu olmamış olan, silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalara etkileri konusunda Türk uygulaması incelenmiştir

.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Mehmet Sıraç SEZER
Field : Public Law
Programme : Public Law
Supervisor : Professor Selami KURAN
Degree Awarded and Date : Master - 2016
Keywords : International Law, Armed Conflicts, International Law Commission

ABSTRACT

EFFECT OF ARMED CONFLICT ON INTERNATIONAL TREATIES

The issue of the effects of armed conflicts on international treaties still indicates uncertainties and continues to be a highly controversial subject matter today as it was in the past. Before the 20th century, a war or an armed conflict which occurred between states terminates all treaties between the belligerent states without exception. Due to the extraordinary rapid development and diversification of relations among the states that governed by treaties two kinds of opinion have come forward; the armed conflicts should not affect treaties in force between belligerent states and the effects of armed conflicts on the treaty relations of belligerent states should be less. However, there were great differences among the writers who advocate these views. State practices also has not developed consistent implementation about which treaties will end, which will be suspended or which are going to be in force. This issue, after Second World War, in 1985, was studied in detail by the International Law Institute and more recently by the International Law Commission. Although the International Law Commission's study on Draft Articles has not been accepted as an international agreement, Commission's study can be expressed unequivocally as the most comprehensive and most important work on that issue. The Commission by taking the consideration of changing nature of armed

conflicts, included non-international armed conflicts in Draft Articles scope. In the last part of the thesis, it has been examined the Turkish practice about effects of armed conflicts on treaties which quite a long time has not been the subject of any studies in the Turkish literature.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

KISALTMALAR	viii
--------------------------	-------------

GİRİŞ	1
--------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR VE TEORİ

I. KAVRAMLAR	5
---------------------------	----------

A. Uluslararası Andlaşma.....	5
-------------------------------	---

B. Kuvvet Kullanma Yasağı	8
---------------------------------	---

C. Silahlı Çatışma Kavramı.....	11
---------------------------------	----

II. KONUYA İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR	14
--	-----------

A. Silahlı Çatışmaların İstisnasız Tüm Andlaşmaları Sonlandıracağına İlişkin Görüş	14
---	----

B. Silahlı Çatışmaların Andlaşmaları Etkilememesi Gerektiği Yönündeki Görüşler.....	19
--	----

1. Silahlı Çatışmaların Andlaşmaları Etkilemeyeceği Görüşü.....	21
---	----

2. Silahlı Çatışmaların Bazı Andlaşmaları Sona Erdirebileceği, Bazılarını Askıya Alabileceği ve Bazılarının Yürürlüğünü Etkilemeyeceğine İlişkin Görüş	24
---	----

C. Uluslararası Hukuk Komisyonunun Çalışması	28
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

TASLAK MADDELER ÇALIŞMASI

I. KAPSAM VE TANIMLAR	31
------------------------------------	-----------

II. İLKELER	36
--------------------------	-----------

A. Silahlı Çatışma Durumunda Andlaşmanın Uygulanması	36
--	----

1. Genel İlke.....	36
--------------------	----

2. Anlaşmanın Yürürlüğüne İlişkin Hükümler	38
3. Anlaşmanın Yorumlamasına İlişkin Kuralların Uygulanması.....	40
4. Bir Anlaşmanın, Sona Erme, Çekilme veya Askıya Alınmaya Elverişli Olup Olmadığını Gösteren Faktörler	42
B. Andlaşmaların Yürürlüğü ile İlgili Diğer Hükümler	43
1. Silahlı Çatışma Sırasında Andlaşmaların Akdedilmesi	43
2. Bildirim Yükümlülüğü.....	45
3. Uluslararası Hukukun Bir Andlaşmadan Bağımsız Olarak Empoze Ettiği Yükümlülükler.....	48
4. Andlaşma Hükümlerinin Ayrılabilmesi.....	49
5. Andlaşmayı, Sona Erdirme, Andlaşmadan Çekilme veya Andlaşmanın Yürürlüğünü Askıya Alma Hakkının Kaybı.....	51
6. Silahlı Çatışmadan Sonra Andlaşma İlişkilerinin Yenilenmesi veya Yeniden Başlaması.....	52
III. DİĞER HÜKÜMLER.....	56
A. Meşru Müdafaa Hakkının Kullanımın Andlaşmalar Üzerindeki Etkileri.....	56
B. Saldırgan Devletin Yarar Sağlama Yasağı.....	58
C. Güvenlik Konseyi Kararları	61
D. Diğer Sona Erdirme, Çekilme veya Yürürlüğü Askıya Alma Durumları.....	62
IV. KONULARI DOLAYISIYLA YÜRÜRLÜĞÜ DEVAM EDECEK ANDLAŞMALAR.....	68
A. İnsancıl Hukuka İlişkin Andlaşmalar	68
B. Kalıcı Bir Rejimi Kuran veya İlan Eden ya da Statüyü Düzenleyen Andlaşmalar.....	71
C. Çok Taraflı Hukuk Kuralı Koyan Andlaşmalar	73
D. Uluslararası Ceza Adaletine ilişkin Andlaşmalar	77
E. İnsan Haklarının Uluslararası Korunmasına İlişkin Andlaşmalar.....	80
F. Çevrenin Korunmasına İlişkin Uluslararası Andlaşmalar	82

G. Uluslararası Örgütlerin Kurucu Belgelerini Oluşturan Andlaşmalar	87
H. Diplomatik ve Konsolosluk İlişkileri ile İlgili Andlaşmalar	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK UYGULAMASI

I. OSMANLI DEVLETİ UYGULAMASI	94
A. Genel Olarak	94
B. Kapitülasyonlar	99
II. TÜRKİYE CUMHURİYETİ UYGULAMASI	101
III. KIBRIS'A İLİŞKİN ANDLAŞMALAR	106
A. 1960 Andlaşmaları	109
1. Andlaşmaların Akdedilmesine Giden Süreç	109
2. Zürih ve Londra Andlaşmalarının İmzalanması	119
3. Garanti Andlaşması ve Nitelikleri	124
4. İttifak Andlaşması ve Nitelikleri	126
5. Kuruluş Andlaşması	128
6. Kıbrıs Andlaşmalarının İhlali ve 1974 Müdalesine Giden Süreç	128
7. Kıbrıs Barış Harekatının 1960 Andlaşmalarına Etkileri	132
SONUÇ	143
EKLER	149
Ek-3	161
Ek-4	169
KAYNAKÇA	172

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AHİS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKEL	:	Emekçi Halkın İlerici Partisi
AÜHFD	:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Bkz.	:	Bakınız
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMDHS	:	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
dn.	:	Dipnot
Ed(s)	:	Editör(ler)
EOKA	:	Kıbrıslı Savaşçıların Millî Teşkilatı
GK	:	Genel Kurul
GKRY	:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
ICJ	:	International Court of Justice
ILCS	:	International Law Commission Secretariat
IRRC	:	International Review of the Red Cross
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	:	Milletler Cemiyeti
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
par.	:	Paragraf
PCIJ	:	Permanent Court of International Justice
RG	:	Resmi Gazete
RUCM	:	Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi
s.	:	Sayfa
SB	:	Sovyetler Birliği
ss.	:	Sayfa Aralığı
TBB	:	Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMT	:	Türk Mukavemet Teşkilatı

UAD	:	Uluslararası Adalet Divanı
UCM	:	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UHE	:	Uluslararası Hukuk Enstitüsü
UHK	:	Uluslararası Hukuk Komisyonu
UN	:	United Nations
USAK	:	Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
Vol.	:	Volume
YBILC	:	Yearbook of the International Law Commission
YUCM	:	Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi
yy.	:	Yüzyıl

GİRİŞ

Herşeyden önce belirtmek gerekir ki; silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri üç biçimde gerçekleşebilir. Bunlar; meydana gelen silahlı çatışma nedeniyle andlaşmanın sona ermesi veya andlaşmanın askıya alınması ya da meydana gelen silahlı çatışmaya rağmen andlaşmanın yürürlüğünü devam ettirmesidir.

Devletler arası ilişkilerde, uzun bir dönem, savaş kararı herhangi bir yasal kısıtlamaya tabi değildi ve her devletin savaşa başvurma hakkının olduğu kabul edilmekteydi. Bundan dolayı savaş devletler arası ilişkilerin devamlı bir özelliği olmuştu. Bununla birlikte ilk çağlardan beri, siyasi topluluklar arasında andlaşmalarla düzenlenen ilişkilere rastlanmaktadır. Bu dönemde savaşın andlaşmalar üzerindeki etkileri, kesin ve net bir biçimde, savaş kararı ile birlikte muharip taraflar arasındaki tüm andlaşmaların sona ermesi şeklindeydi. Bu düşünce, uygulandığı devrin devlet uygulamaları ve doktrini tarafından doğrulanmaktaydı. Doğal hukuk anlayışından oldukça etkilenen bu görüşte, andlaşmaların yürürlükte kalmaya devam etmesi için, barış halinin varlığının zorunlu olduğu düşüncesi hâkimdi.

Devletler arasında ilişkilerin gelişmesi ve yoğunlaşması, andlaşmalarla düzenlenen konuların artması ve devletlerin giderek birbirlerine daha bağımlı hale gelmeleri ile birlikte, mutlak sona erme teorisine istisnalar tanınmaya başlandı. Bu istisnalar artarak devam etmiş ve nihayetinde mutlak sona erme görüşü terk edilerek, silahlı çatışmaların andlaşmaları etkilememesi gerektiği yönünde görüşler ortaya çıkmıştır. Ancak mutlak sona erme görüşünü kesin bir biçimde reddeden, silahlı çatışmaların andlaşmaları etkilemeyeceği görüşü, doktrinde gördüğü bir miktar desteğe rağmen, devlet uygulamaları, doktrin ve içtihat tarafından doğrulanmamıştı. Silahlı çatışmaların muharipler arasındaki tüm andlaşmaları sonlandıracağı fikrini kabul etmeyen diğer bir görüşe göre ise, silahlı çatışmalar, bazı andlaşmaları sona erdirebilecek, bazılarını askıya alabilecek ve bazılarının yürürlüğünü etkilemeyecektir. Doktrin ve bazı milli mahkeme içtihatların da destek bulmuş olan bu görüşe ilişkin olarak belirtmek gerekir ki; bu görüşün taraftarları arasında hangi andlaşmaların sona ereceği hangi andlaşmaların askıya alınacağı ve hangi andlaşmaların silahlı çatışmalardan etkilenmeyeceği konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır. Bu konuya

ilişkin çeşitli devletlerin yargı organları tarafından verilen kararlarda da bir yeknesaklık bulunmamaktadır.

Silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalar üzerindeki etkileri konusu, birçok yazar tarafından uluslararası hukukun en muğlak ve herhangi bir çözümün bulunmadığı bir alan olarak ifade edilmektedir. Buna rağmen, bu konu, oldukça eski bir tarihte, 20. yüzyılın başlarında Uluslararası Hukuk Enstitüsü (UHE) tarafından ele alındı. 1912 yılındaki çalışmasında, UHE, kural olarak, silahlı çatışmaların muharip devletler arasındaki andlaşma ilişkilerini etkilemeyeceği görüşünü benimsemişti. Bu görüş, çalışmanın yapıldığı dönemin devlet uygulamaları dikkate alındığında oldukça radikal ve ilerici bir tutum olarak nitelendirilebilir. Bir başka çalışmada, 1935 tarihli Harvard Uluslararası Andlaşmalar Hukukuna İlişkin Maddeler Çalışmasının 35. maddesinde de bu görüş kabul edilmişti. Ancak bu çalışmalardaki ilkeler devletler tarafından benimsenmemiş ve uygulama bu çalışmalardaki kural ve ilkelerin aksi yönünde olmuştur.

Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrası, kuvvet kullanımını yasaklamıştır. Maddede belirtilen bu yasak *jus cogens* norm niteliği taşımasına rağmen, yasağın kabul edilmesinden sonra da, beklenilenin aksine, devletler arasındaki çatışmalar devam etmiştir. Ayrıca, devletler arasındaki silahlı çatışmaların yanında, ideolojik, ekonomik, etnik ve mezhepsel sebepler nedeniyle iç çatışmaların sayısında büyük bir artış meydana gelmiştir. Kimi durumlarda, yaşanan çatışmaların büyüklüğü ve sayılarındaki artış nedeniyle, BM Şartı ile getirilen kolektif güvenlik sisteminin işlemediği ve işleyemeyeceğine yönelik ciddi eleştiriler yapılmıştır. Devletler arasındaki silahlı çatışmalar ve diğer iç çatışmaların meydana gelmeye devam etmesine rağmen, silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalar üzerindeki etkileri sorunu, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin (1969 Viyana Sözleşmesi) hazırlık aşamasında, bilinçli olarak çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştı. Bundan dolayı meydana gelen silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalara etkilerinin tespiti büyük bir belirsizlik göstermeye devam etmektedir.

1969 Viyana Sözleşmesi'nden sonra, 1985 yılında, UHE, konuyu tekrar ayrıntılı olarak incelemiş ve 11 maddeden oluşan bir Karar (Resolution) metni ortaya

çıkarmıştır. Söz konusu çalışmanın 2. maddesi, uluslararası bir silahlı çatışmanın meydana gelmesinin, silahlı çatışmanın tarafları arasında yürürlükte bulunan andlaşmaların yürürlüğünü *ipso facto* sona erdirmeyeceğini veya askıya almayacağını belirtmektedir. Söz konusu çalışma, sadece devletler arası silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalara etkilerini düzenlemekteydi. Çalışmada uluslararası olmayan silahlı çatışmaların etkilerine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktaydı. Bu çalışmaya rağmen, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri konusunda devam edegelen belirsizlik ortadan kalkmamıştı.

Bu durum karşısında, Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK veya Komisyon), 2000 yılında, silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkileri konusunu uzun dönemli çalışma programının içine aldı. Komisyonun 2004 ve 2011 yılları arasındaki çalışmaları neticesinde bir Ek'le birlikte 18 maddeden oluşan Taslak Maddeler kabul edildi. Söz konusu bu çalışmayı, konuya ilişkin kendinden önceki çalışmalardan ayıran husus, Komisyonun, devletler arasındaki silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalara etkilerini düzenlemesinin yanında, uluslararası olmayan silahlı çatışmaların da uluslararası andlaşmalara etkilerinin olabileceğini kabul etmesi ve bu hususu da Taslak Maddeler'de düzenlemiş olmasıdır.

Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, yukarıda zikrettiğimiz, konuya ilişkin teorik yaklaşımlar ve kavramlar ele alınmıştır. İkinci Bölümde ise, UHK'nin Taslak Maddeler çalışması ayrıntılı olarak ele alınmış ve ayrıca Taslak Maddeler'in Ek kısmında; konuları dolayısıyla silahlı çatışma sırasında yürürlüğü devam edecek andlaşmalardan bazılarına ilişkin devlet uygulamaları, doktrin ve içtihat genel olarak incelenmiştir. Belirtmek gerekir ki, Komisyonun çalışmasının büyük çoğunluğu, daha önce doktrinde ele alınmamış ve devlet uygulamalarında görülmeyen hususları içermektedir. Dolayısıyla bu düzenlemeleri açıklamak amacıyla Komisyonun Taslak Maddeler'i oluşturma sürecindeki çalışmaları esas kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak bunun yanında, UHE'nin 1985 çalışmasından ve doktrindeki konuya ilişkin diğer güncel çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Tezin Üçüncü Bölümünde ise, Türk uygulaması ele alınmıştır. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin benimsediği uygulama açıklanmış, daha sonra Türkiye

Cumhuriyeti'nin uygulaması ele alınmıştır. Türk uygulamasına ilişkin olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran 1959-1960 Andlaşmaları'nın, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından ne şekilde etkilenmiş olabileceğine ilişkin tartışmalar ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. 1959-1960 Andlaşmaları'nın 1974 Müdahalesinden ne şekilde etkilenmiş olduklarının tespiti bakımından bu andlaşmaların niteliklerinin bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla andlaşmaların nitelikleri ve bu andlaşmaların akdedilmesine ve ihlallerine giden süreçler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu başlık altında, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında Kıbrıs'a ilişkin olarak akdedilen andlaşmanın 1. Dünya Savaşı nedeniyle İngiltere tarafından, savaş gerekçesine dayanılarak feshedilmesi hususu da ele alınmıştır.

Çalışmanın temel amacı, Türk literatüründe yeterince ele alınmamış olan, silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalara etkileri konusunda, tarihi süreç içerisinde ileri sürülmüş olan tüm görüşleri inceleyip değerlendirerek, konunun gelişim sürecinin anlaşılmasını sağlamaktır. Diğer bir amacı da, UHK'nin yakın tarihli çalışması sayesinde, oldukça eski bir tarihe ait olan görüşlerden ziyade, modern hukuk anlayışını yansıtan gelişmelerin ele alınmasıdır. Silahlı çatışmalar, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle son yıllarda; klasik devletler arası çatışmalardan uzaklaşarak, daha çok iç çatışmalar, siber savaşlar ve vekâlet savaşları biçimini almıştır. Silahlı çatışmaların değişen doğası karşısında, çalışmamızın bütün bu hususlara açıklık getirmesi güçtür. Dolayısıyla, tez çalışmamız sadece belirttiğimiz bu iki amacın gerçekleştirilmesini hedeflemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR VE TEORİ

I. KAVRAMLAR

A. Uluslararası Andlaşma

Uluslararası hukukun en önemli kaynağını andlaşmalar oluşturmaktadır¹. Çevre hukuku gibi uluslararası hukukun bazı alanları neredeyse sadece andlaşmalar tarafından düzenlenmiş bulunmaktadır². Bunun yanında savaşı sonlandırma, uluslararası uyuşmazlıkları çözme, ittifaklar kurma, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütlerin kuruluşu, terörle mücadele, hava ve deniz taşımacılığı, Antarktika ve uzayın hukuki statüsü ve daha birçok alan devletlerarasında andlaşmalar ile düzenlenmektedir³.

1969 Viyana Sözleşmesi'nin⁴ 2. maddesinde, andlaşma, şu şekilde tanımlanmaktadır: *“andlaşma” (treaty), ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve (kendine) mahsus ismi ne olursa olsun, Devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve milletlerarası hukuka tabi olan milletlerarası anlaşma (agreement) (mutabakat) demektir*⁵. Her ne kadar Sözleşmede, “andlaşma” kavramının Sözleşmenin uygulanması ve devletler arasındaki andlaşmalar bakımından tanımının yapılmış olduğu belirtilmişse de; tanımda belirtilen unsurlar örf ve adet hukuku haline gelmiş bulunmaktadır⁶.

¹ Yusuf Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I**, 2. Baskı, Ankara: Seçkin, 2013, s.103; Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 8. Baskı, İstanbul: Beta, 2014, s.21; Yücel Acer ve İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, 3. Baskı, Ankara: USAK Yayınları, 2013, s.37.

² Malgosia Fitzmaurice, “The Practical Working of the Law of Treaties”, Malcolm D. Evans (Ed.), **International Law** içinde (187-213), Second Edition, Oxford: Oxford University Press, 2006, s.187.

³ Malcolm N. Shaw, **International Law**, 6. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s.902-903; Lord McNair, **The Law of Treaties**, Oxford: Oxford University Press, 1961, s.4; Acer/Kaya, s.37; Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I**, s.103.

⁴ 27.01.1980 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşmeye Türkiye taraf değildir. Kamuran Reçber, **Uluslararası Hukuk Ders Kitabı**, Bursa: Dora, 2014, s.69.

⁵ Sözleşme metni için bkz. Selami Kuran ve Diğerleri, **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, 3. Baskı, İstanbul: Beta, 2014.

⁶ Anthony Aust, **Modern Treaty Law and Practice**, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s.14; Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening), Judgment, **I. C. J. Reports 2002**, s.429, par.263.

1969 Viyana Sözleşmesi'nin yukarıdaki tanımıyla birlikte doktrinde de çeşitli tanımlar yapılmıştır. *Pazarıcı* andlaşmayı; uluslararası hukukun bu alanda yetki tanıdığı kişiler arasında, uluslararası hukuka uygun biçimde, hak ve yükümlülükler doğuran, bunları değiştiren ya da sona erdiren yazılı irade uyuşması olarak tanımlamaktadır⁷. *Sur* ise andlaşmayı; uluslararası hukuk kişileri arasında, uluslararası hukuka tabi hukuki sonuçlar doğurmak üzere meydana gelen irade uyuşması olarak tanımlamaktadır⁸. *McNair* andlaşmayı; iki veya daha fazla devlet ya da uluslararası kuruluşlar arasında, yazılı bir anlaşma vasıtasıyla, uluslararası hukuk çerçevesinde işlem yapmak amacıyla ilişki kurmak veya kurmak niyeti olarak tanımlamaktadır⁹. *Rousseau*'ya göre, milletlerarası hukukta, geniş anlamda andlaşma, bu hukukun kişileri yani milletlerarası toplumun üyeleri arasında yapılan her çeşit anlaşmadır¹⁰.

Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde, uluslararası düzeyde gerçekleştirilen bir irade uyuşmasının andlaşma olarak kabul edilebilmesi için, bir takım unsurları barındırması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunlardan biri; andlaşmanın uluslararası hukukun kendilerine bu alanda yetki tanıdığı kişiler arasında yapılmasıdır. Bu kişilerin başında egemen devletler gelmektedir. Ayrıca bugün, kuşkusuz, uluslararası örgütler de andlaşma yapma yetkisine sahiptir¹¹.

Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen irade uyuşmasının andlaşma olarak kabul edilebilmesi için aranan bir başka şart; uluslararası hukuk çerçevesinde hukuksal ilişki

⁷ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap**, 12. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2014, s.111.

⁸ *Sur*, s.22.

⁹ *McNair*, s.4.

¹⁰ Charles Rousseau, **Principes Généraux du Droit International Public, Tome 1**, Introduction-Sources, Paris, Editions A. Pedone, 1944, s.143 Aktaran: Edip F. Çelik, **Milletlerarası Hukuk Birinci Kitap**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984, s.56.

¹¹ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap**, s.111; *Sur*, s.22; 1986 tarihli Viyana Devletlerle Uluslararası Örgütler veya Uluslararası Örgütler Arası Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi; 1969 Viyana Sözleşmesi'nde yapılan tanım ile doktrinden alıntılar yaptığımız tanımlar arasında dikkat çeken bir fark, 1969 Viyana Sözleşmesi'nde, andlaşmaların devletler arasında yapılabileceğine ilişkin ifadesidir. Ancak belirtmek gerekir ki, Sözleşmedeki ifade, hiçbir şekilde, uluslararası hukukun diğer kişilerinin uluslararası andlaşma yapamayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim Sözleşmenin 3. maddesinde açıkça Sözleşmenin, devletler ile diğer uluslararası hukuk kişileri arasında ya da diğer uluslararası hukuk kişilerinin birbirleri arasında gerçekleştirdikleri uluslararası andlaşmalara uygulanmayacağı gerçeğinin bu kişiler arasında akdedilen andlaşmaların hukuki gücüne tesir etmeyeceğini belirtmiştir. YBILC 1966, Vol. II, New York: United Nations, 1967, s.188-190; Shaw, s.904.

veya bağlayıcı hak veya yükümlülükler oluşturması gereğidir¹². Burada sözü edilen, uluslararası hukuka tabi olması, andlaşmanın kurucu bir unsurudur. Zira devletler, özel kişiler gibi, bazı alım-satım veya yatırım sözleşmelerini iç hukuk kurallarına tabi olarak yapabilirler. Bu tür işlemler andlaşma sayılmayacaktır¹³. Dolayısıyla bu şart, uluslararası hukuka veya ulusal hukuka göre düzenlenmiş andlaşmaları ayırt etmeye hizmet etmektedir¹⁴. Uluslararası hukuka tabi olarak gerçekleştirilen irade uyuşmasının aynı zamanda, hukuki ilişkiler veya haklar ya da yükümlülükler yaratma niyetinde olması gerekmektedir. Aksi takdirde, böyle bir irade uyuşmasının politik bir etkisinin olacağı kabul edilmekle birlikte, bu irade uyuşması andlaşma olarak kabul edilmeyecektir¹⁵. Örneğin 14 Ağustos 1941’de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı *Roosevelt* ve İngiltere Başbakanı *Churchill* tarafından yayınlanan Atlantik Bildirgesinde, taraflar izleyecekleri ortak ilkeleri tespit etmişlerdi. Ancak bu mutabakatla ne İngiltere ne ABD hiçbir hukuki yükümlülük altına girmemişlerdir¹⁶.

Yukarıda ifade ettiğimiz uluslararası hukuk kişileri arasında gerçekleştirilen irade uyuşmalarının, herhangi bir şekle bağlı olma zorunluluğu söz konusu değildir. Ancak 1969 Viyana Sözleşmesi ve doktrinden alıntı yaptığımız tanımlar, her ne kadar yazılı olma şartını öngörmüşlerse de, bu geçerlilik koşullarından biri değildir¹⁷. Zira UHK, andlaşmanın yazılı şekilde olmasından söz etmişse de, bunu açıklık ve anlaşılabilirlik gerekçesine dayandırmıştır¹⁸. Bu gerekçeye ek olarak, Sözleşmenin 3. maddesi de, yazılı şekilde gerçekleşmeyen irade uyuşmalarına sözleşme hükümlerinin uygulanmamasının, bu şekilde akdedilen andlaşmaların hukuki gücüne tesir etmeyeceğini belirtmiştir¹⁹. Uygulamada sözlü irade uyuşmalarına verilen klasik örnekler; Ihlen Deklarasyonu ve yakın tarihli olarak Finlandiya ve Danimarka arasında,

¹² Shaw, s.905; **Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap**, s.112-113.

¹³ Sur, s.23; McNair, s.4-5.

¹⁴ Mark E. Villiger, **Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties**, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, s.81.

¹⁵ Shaw, s.905-906.

¹⁶ John A. S. Grenville and Bernord Wasserstein (Eds.), **The Major International Treaties of the Twentieth Century: A History and Guide with Texts Volume One**, Oxon: Routledge, 2013, s.9.

¹⁷ Sur, s.23.

¹⁸ YBILC 1966, Vol. II, s.189, par.7.

¹⁹ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md.3.

Great Belt Köprüsüne ilişkin uyuşmazlığın çözümüne yönelik sözlü uyuşmadır²⁰. Oluşturulan irade uyuşmasına verilen ismin andlaşma, sözleşme, protokol, şart, anlaşma, mektup (nota) değişimi veya diğer herhangi bir adlandırma olması bu irade uyuşmalarının hukuki durumunu etkilemeyecektir²¹. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Katar ile Bahreyn arasındaki deniz alanlarının sınırlandırılması ve bazı egemenlik sorunlarının çözümüne ilişkin Katar-Bahreyn Davasında, 1990 tarihli Katar ve Bahreyn Dışişleri Bakanları arasında tarafların uzlaştıkları hususları tespit eden zabıtların andlaşma oluşturduğuna karar vermiştir²². Son olarak belirtmek gerekir ki; andlaşma tek bir belgeden veya birbiri ile ilişkili birden çok belgeden oluşabilir. Dolayısıyla kullanılan belgelerin sayısı, bir irade uyuşmasının andlaşma olarak gerçekleşmesini etkilemeyecektir²³.

B. Kuvvet Kullanma Yasağı

Savaş ve şiddet, tarih boyunca, örgütlü toplumlar arasındaki ilişkilerin devamlı bir özelliği olmuştur²⁴. Yüz yıllarca, savaş kararı herhangi bir yasal kısıtlamaya tabi tutulmamıştı. Üstelik savaş, politikanın ve devletlerarası ilişkilerin meşru bir aracı olarak kabul ediliyordu²⁵. Ancak, aynı zamanda ortaçağdan beri, savaşın hangi şartlar altında haklı olacağına (adil savaş doktrini veya *bellum justum*) ve savaşlarda hangi şekilde daha insanca mücadele edilebileceğinin (*jus in bello* veya bugün yaygın olarak uluslararası insancıl hukuk olarak bilinmekte) belirlenmesine yönelik çabalar olmuştur²⁶.

Haklı savaş doktrini, devlet uygulamalarındaki etkisini, XVI. yy.'dan itibaren tamamen yitirmiştir. Bu yüzyıldan sonra savaş, egemenliğin gereği olarak, doğal bir hak olarak nitelendirilmiştir. Bu anlayış nedeniyle, bu dönemde devletler tam bir kuvvete

²⁰ Duncan B. Hollis “Defining Treaties”, Duncan B. Hollis (Ed.), **The Oxford Guide to Treaties** içinde (11-45), Oxford: Oxford University Press, 2012, s.24.

²¹ Richard K. Gardiner, **International Law**, Harlow: Pearson Longman, 2003, s.58; 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md.2/a.

²² Gardiner, s.64.

²³ Hollis, s.29; Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap**, s.114-115.

²⁴ Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara: USAK Yayınları, 2006, s.96.

²⁵ Sebastian Heselhaus, “International Law and the Use of Force” Aaron Schwabach and Arthur John Cockfield (Eds.), **International Law and Institutions** içinde (60-87), Oxford: EOLLS Publishers, 2009, s.60.

²⁶ Nico Schrijver, “The Use of Force under the UN Charter: Restrictions and Loopholes”, 2003, s.1, http://acuns.org/wp-content/uploads/2012/09/WebPageSchrijver_UseofForce.pdf, (17.10.2015).

başvurma özgürlüğüne sahip olmuşlardır²⁷. Her devletin kuvvet kullanma veya savaş hakkı görüşü, 1. Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyeti'nin (MC) kurulmasına kadar devam etmiştir²⁸.

Büyük orduların ortaya çıkması ve silahların keşfinde meydana gelen gelişmeler, 19. yy.'da yasal hakların uygulanmasında ve hukuk kurallarının değiştirilmesinde meşru bir araç olarak kabul edilmekte olan savaşa dair bazı sınırlandırmalar yapılmasına neden olmuştur²⁹. 1899 ve 1907 Lahey Barış Konferansları, devletlerin savaşa başvurma özgürlüğünü sınırlandırma girişimlerinin başlangıcı oldu. 1907 tarihli III. Lahey Sözleşmesi'nin 1. maddesi akit taraflar arasında çatışmaların başlamasını açık bir bildirim tabi tutmuştur³⁰. 1907 tarihli II. Lahey Sözleşmesi'nin 1. maddesi (1907 Drago-Porter Sözleşmesi), savaşa başvurma özgürlüğüne kısıtlama getirmektedir. Borçlu devletin tahkime gitme teklifini reddetmemesi halinde, borçlu bir devleti borcunu ödemeye zorlamak amacıyla kuvvete başvurmak yasaklanmıştır³¹. Bu dönemde savaşa başvurma özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik daha mütevazı bir çaba 1913'ten itibaren ABD ve diğer devletler arasında imzalanan ve Bryan Andlaşmaları olarak isimlendirilen andlaşmalar gösterilebilir³².

1. Dünya Savaşı'nda çatışmaların sona ermesi ile birlikte, savaşın olmadığı veya en azından daha nadir hale geldiği hukukun üstünlüğüne dayalı bir uluslararası sistem inşa etme çabaları başladı³³. Ancak MC Misakı savaşı yasaklayamadı³⁴ ve sadece şartlarını zorlaştırabilirdi. Sistem birçok eksik ve gedikle doluydu. Bunları tamamlamak amacıyla 1924'de Cenevre Protokolü ve 1925'de Lokarno Andlaşması yapıldı. Cenevre Protokolü uyuşmazlıkları çözmek için savaşı kesin bir şekilde yasaklamaktaydı. Ancak

²⁷ Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, s.96-97.

²⁸ Yusuf Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, 2. Baskı, Ankara: Seçkin, 2013, s.98.

²⁹ Ayşe Nur Tütüncü, **İnsancıl Hukuka Giriş**, 2. Baskı, İstanbul:Beta, 2012, s.13.

³⁰ Albrecht Randelzhofer, "Use of Force", Rudolf Bernhardt (Ed.), **Encyclopedia of Public International Law** 4 içinde (265-276), Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1982, s.266.

³¹ Randelzhofer, s.266; Sur, s.276.

³² Randelzhofer, s.266.

³³ Stephen C. Neff, **War and the Law of Nations a General History**, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s.279.

³⁴ MC Misakı, devletler arasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü konusunda belirli yükümlülükler öngörmekteydi. Savaş yetkisi, öngörülen bu yollara başvurulmadan kullanılamayacaktı. Ancak bu yüküm sadece üye devletleri bağlamaktaydı. Düzenleme savaş ya da kuvvet kullanılmasını yasaklama şeklinde değil, kuvvet kullanımının geciktirilmesi şeklindeydi. Tütüncü, s.14.

bu protokol onaylanmadı³⁵. Savaşın uluslararası hukuka aykırı sayılması ancak 1928’de imzalanan Briand-Kellog Andlaşması ile sağlanabildi. Bu andlaşma devletlerin birbirlerine saldırmasını açıkça yasaklamaktaydı. Söz konusu andlaşma imzalandıktan kısa bir süre sonra 2. Dünya Savaşı’nı doğuran sebepler nedeniyle somut bir sonuç verememiştir³⁶. Ayrıca Andlaşmada, savaş yasağının ihlali halinde bir yaptırımlar sisteminin öngörülmemiş olması ve daha genel olan kuvvet kullanımı yerine savaşın yasaklanmış olması, andlaşmadaki önemli eksiklikler olarak gösterilmektedir³⁷. Belirtmek gerekir ki, Briand-Kellog Andlaşması halen geçerliliğini korumaktadır. Andlaşmanın akdedilmesinden sonra, 2. Dünya Savaşı’nın meydana gelmiş olmasına rağmen, hiçbir devlet Andlaşmayı sona erdirmemiştir. Bununla birlikte Andlaşma, bugün kuvvete başvurma düzenlenmesi konusunda çok küçük bir yere sahiptir³⁸.

Kuvvet kullanılmasının ilke olarak genel bir biçimde yasaklanması, ancak 2. Dünya Savaşı’ndan sonra BM Şartı ile gerçekleşebilmiştir³⁹. BM’nin kuvvet kullanmaya ilişkin düzeni, MC’nin sisteminden farklı olarak sadece savaşı kısıtlamakla yetinmemiş, savaşa varmayan kuvvet kullanmayı da yasaklamıştır⁴⁰. Kuvvet kullanma yasağının UAD’nin çeşitli kararlarında, andlaşmadan doğan bir yükümlülük olması yanında, bir örf ve adet kuralı ve hatta *jus cogens* norm olduğu belirtilmiştir⁴¹. BM Şartı, kuvvet kullanmayı ilke olarak yasaklamakla birlikte, bu kesin ilkeye, açık bir biçimde iki istisna getirmektedir. Bunlar; Güvenlik Konseyi tarafından verilen yetkiyle kuvvet kullanımı ve bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkıdır⁴².

³⁵ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler ve Örnek Kararlar**, İstanbul: Beta, 5. Bası, 2003, s.44-45.

³⁶ İlyas Doğan, **Devletler Hukuku**, 2. Baskı, Ankara: Astana Yayınları, 2013, s.133.

³⁷ Randelzhofer, s.267.

³⁸ Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s.34; Tütüncü, s.17.

³⁹ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 4. Kitap**, 2. Bası, Ankara: Turhan Kitapevi, 2006, s.111.

⁴⁰ Gündüz, s.47.

⁴¹ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment. **I.C.J. Reports 1986**, s.100, par.190.

⁴² Dieter Fleck ve Michael Bothe (Eds.), **The Handbook of International Humanitarian Law of Military Operations**, Second Edition, Oxford: Oxford University Press, 2008, s.2.

C. Silahlı Çatışma Kavramı

BM Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrası, devletler tarafından kuvvet kullanılmasını yasaklamasına rağmen, 1945'ten beri yüzden fazla büyük uyuşmazlığın çıkmasına ve 20 milyondan fazla insanın ölümüne engel olamamıştır⁴³. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen bu çatışmaların çoğu, savaş olarak değil, silahlı çatışma olarak adlandırılmıştır⁴⁴. MC Misakı'nın 16. ve Briand-Kellog Paktı'nın 1. maddelerinde genel olarak "savaşa başvurma" ifadesi geçerken, BM Şartı'nda "kuvvet kullanma", "barışın tehdidi, bozulması veya saldırma" ifadeleri kullanılmaktadır. 1949 Cenevre Sözleşmeleri ise hem savaş hem de silahlı çatışma ifadelerini birlikte kullanmaktadır. 1954 tarihli Lahey Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (1954 Lahey Sözleşmesi), başlığından son maddesine kadar istikrarlı biçimde sadece silahlı çatışma kavramını kullanmıştır. Bu kavramın daha sonra 1949 Cenevre Sözleşmelerine Ek 1977/II ve 1977/I Protokollerinde, 1988 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Statüsü'nde ve 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin 44 ve 45. maddelerinde kullanıldığını görmekteyiz⁴⁵.

Uluslararası Kızılhaç Komitesi, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 2. maddesine ilişkin yorumda, savaş kavramı yerine daha geniş bir anlam barındıran silahlı çatışma kavramının kullanılmasının, bilinçli bir tercih olduğunu belirtmektedir. Zira bu şekilde savaş kavramının hukuki tanımı üzerindeki bitmek bilmeyen tartışmaların son bulacağını ve bir devletin başka bir devlete karşı düşmanca eylemlerinin savaş olmadığı sadece meşru müdafaa olduğu yönündeki argümanları ileri sürmesini zorlaştıracaklarını belirtmiştir. Kızılhaç Komitesi, silahlı çatışma kavramı ile ilgili olarak; iki devlet arasında ortaya çıkan ve silahlı kuvvetlerin karışmasına neden olan herhangi bir ihtilafın, taraflardan biri savaş halinin varlığını reddetse bile, 2. madde kapsamında

⁴³ Christine Gray, "The Use of Force and the International Legal Order", Malcolm D. Evans (Ed.), **International Law** içinde (589-619), Second Edition, Oxford: Oxford University Press, 2006, s.589.

⁴⁴ Elzbieta Mikos-Skuza, International Law Changing Terms: "War" Becomes "Armed Conflict", Mary, Ellen O'Connell, (Ed.), **What is War? An Investigation in the Wake of 9/11** içinde (19-31), Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, s.23.

⁴⁵ Ibid., s.23-24.

silahlı çatışma olduğunu belirtmektedir⁴⁶. Devletler arasında meydana gelen bu durum, insancıl hukuk anlamında, bir uluslararası silahlı çatışma olarak adlandırılmaktadır⁴⁷.

Klasik uluslararası hukuk, istisnaen iç savaşlarla ilgilenir⁴⁸. Ancak uygulanan uluslararası hukukun, kimi silahlı iç çatışmaları, silahlı çatışmalara ilişkin uluslararası hukuk kurallarının uygulanması kapsamına alması, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesi ile gerçekleşmiştir. Ortak 3. madde hükmü ile, "uluslararası olmayan silahlı çatışma" kavramı altında, kimi silahlı iç çatışmalarda, insancıl amaçlı bazı kuralların uygulanması amaçlanmaktadır⁴⁹. Uluslararası olmayan silahlı çatışma kavramı, daha sonra, 1954 Lahey Sözleşmesi'nin 4. ve 19. maddelerinde yer almıştır. Ancak ne 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesi ne de 1954 tarihli Lahey Sözleşmesi, uluslararası olmayan silahlı çatışma kavramının bir tanımını yapmamıştır⁵⁰.

Buna karşılık, 1977 tarihli Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına İlişkin 1949 Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol (Protokol II), uluslararası olmayan silahlı çatışma kavramının tanımını yapmıştır. Adı geçen Protokolün 1/1. maddesine göre uluslararası olmayan silahlı çatışma *"bir Yüksek Âkit Tarafın ülkesinde, bu Tarafın silahlı kuvvetleri ile sorumlu bir komutanın yönetiminde ülkesinin bir bölümünde sürekli ve düzenli askeri hareket yürütmeye izin verecek ve bu Protokolü uygulayacak düzeyde denetim sağlayan ayrılıkçı silahlı kuvvetler ya da örgütlenmiş silahlı gruplar arasında geçen"* silahlı çatışma olarak tanımlanmaktadır⁵¹. Protokolün 1/2. maddesinde ise, silahlı çatışma olarak değerlendirilmeyecek durumlara örnek olarak sokak hareketleri, ayrı ayrı ve öngörülemeyen bir biçimdeki şiddet eylemleri ve benzer öteki eylemler gibi iç gerginlikler ve iç karışıklıklar gösterilmiştir⁵².

⁴⁶ Jean S. Pictet (Ed.), **Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949**, Geneva, 1952, s.32.

⁴⁷ International Committee of the Red Cross, How is the term "Armed Conflict" defined in international humanitarian law?, 2008, <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/armed-conflict-article-170308.htm>, (7.2.2016).

⁴⁸ Tütüncü, s.42.

⁴⁹ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 4. Kitap**, s.146.

⁵⁰ Ibid., s.147.

⁵¹ Ibid., s.147.

⁵² Ibid., s.147.

Burada sayılan durumların aynı şekilde 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesi bakımından da geçerli olduğu kabul edilmektedir⁵³.

Uluslararası Hukuk Derneği Kuvvet Kullanma Komitesi'nin, Uluslararası Hukukta Silahlı Çatışma Kavramının Tanımına İlişkin Raporu, daha geniş bir kavram olan silahlı çatışma kavramının, halen kullanılmaya devam edilmekle birlikte genel olarak, savaş kavramının yerini almış olduğunu ancak herhangi bir andlaşmada, silahlı çatışma kavramının yaygın kabul görmüş bir tanımının bulunmadığını belirtmektedir⁵⁴. Komite, 1945-2010 yılları arasında meydana gelen çatışmaları incelemesi sonucunda, bütün silahlı çatışmalarda iki karakteristik özelliğin mevcut olduğunu belirtmiştir. Bunlar; organize silahlı grupların varlığı ve belirli bir yoğunlukta çatışmanın olmasıdır⁵⁵. Sur, Silahlı çatışma kavramının, “savaş” kavramından, yoğunluğu ve tarafları bakımından farklı olduğunu ve savaşı da kapsamak üzere, daha geniş anlaşılması gerektiğini belirtmektedir⁵⁶. Doktrinde yapılan bir başka tanımda silahlı çatışma kavramı, iki ya da daha çok devletin ya da bir devlet içinde belirli silahlı grupların karşıt savlarını, kuvvet kullanmak suretiyle birbirlerine kabul ettirmeye çalıştıkları durum olarak belirtilmektedir⁵⁷.

Silahlı çatışma ile ilgili olarak uluslararası yargı organlarının kararlarını inceleyecek olursak, Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi (YUCM) Temyiz Dairesi, silahlı çatışma kavramının tanımını şöyle yapmıştır: “*silahlı çatışma, devletlerarasında silahlı güce başvurma durumu ya da ülke içinde hükümet kurumları*

⁵³ International Committee of the Red Cross, How is the term “Armed Conflict” defined in international humanitarian law?, 2008, <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/armed-conflict-article-170308.htm>, (7.2.2016).

⁵⁴ International Law Association, **Final Report on the Meaning of Armed Conflict in International Law**, 2010, s.1-2, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:sIZUBI24P4IJ:www.ilahq.org/download.cfm/docid/2176DC63-D268-4133-8989A664754F9F87+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, (15.5.2016).

⁵⁵ Ibid, s.32.

⁵⁶ Sur, s. 285.

⁵⁷ Union Académique Internationale, **Dictionnaire de la Terminologie du Droit International**, Paris, 1960, s.149-150 Aktaran: **Pazarıcı, Uluslararası Hukuk Dersleri 4. Kitap**, s.138; Doktrinde diğer yazarlar tarafından yapılan farklı tanımlar için bkz. International Committee of the Red Cross, How is the term “Armed Conflict” defined in international humanitarian law?, 2008, <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/armed-conflict-article-170308.htm>, (7.2.2016).

ile organize silahlı gruplar arasında veya bu grupların kendi aralarında uzun süreli silahlı şiddet olduğunda mevcuttur”⁵⁸.

Yukarıdaki açıklamalarımızı özetleyecek olursak; günümüzde savaştan daha geniş bir kavramı ifade ettiği belirtilen silahlı çatışma kavramının genel olarak, savaş kavramının yerini aldığı belirtilmektedir. 1949 Cenevre Sözleşmeleri, uluslararası silahlı çatışmalar ve uluslararası olmayan silahlı çatışma şeklinde birbirinden farklı iki kategori silahlı çatışmayı kabul etmektedir. Ancak, silahlı çatışma kavramın tanımına yönelik olarak YUCM Temyiz Dairesi tarafından yapılan tanımın diğer uluslararası organlar tarafından da kabul görüp uygulandığını görmekteyiz⁵⁹.

II. KONUYA İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR

A. Silahlı Çatışmaların İstisnasız Tüm Andlaşmaları Sonlandıracağına İlişkin Görüş

Eroğlu tarafından 1955 yılında yazılan, Harbin Andlaşmalara Tesiri başlıklı Doçentlik tezinde, savaşın andlaşmalara etkileri konusundaki ilkelerin ve görüşlerin açıklanması amacıyla, konu 3 devreye ayrılarak incelenmişti. Şöyle ki; yazar ilk devre olarak Fransız ihtilaline kadar olan dönemi Birinci Bölümde ele almakta, ikinci devre olarak Fransız ihtilalinden 1. Dünya Savaşı’na kadar olan dönemi İkinci Bölümde ve üçüncü devir olarak 1. Dünya Savaşı’ndan 2. Dünya Savaşı’na kadar olan dönem olarak belirtip bunu da çalışmasının Üçüncü Bölümünde incelemektedir⁶⁰. Esasında incelemekte olduğumuz konuyu kapsamlı olarak ele alan tüm çalışmalarda silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri hususuna ilişkin görüşlerin ve kaidelerin sınıflandırılıp incelenmesinde birbirinden farklı tutumlar alınmıştır. Çalışmamızda, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri hususundaki geçmiş dönemlerden beri oluşturulan görüş ve ilkeleri ifade ederken farklı tarih aralıkları belirtip incelemek

⁵⁸ Prosecutor V. Dusko Tadić, A/K/A “Dule”, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 1995, par.70, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>, (7.2.2016).

⁵⁹ International Committee of the Red Cross, How is the term “Armed Conflict” defined in international humanitarian law?, 2008, <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/armed-conflict-article-170308.htm>, (7.2.2016).

⁶⁰ Hamza Eroğlu, “Harbin Andlaşmalara Tesiri” (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Fakültesi, 1955), s.1-5

yerine *Lenoir*'in ifade ettiği ve aşağıda açıklanacak olan temel üç görüş esas alınarak her görüş ayrıntılı olarak incelenecektir⁶¹.

Antik çağlarda, siyasi topluluklar arasındaki ilişkiler bir ebedi düşmanlık ve maddi kuvvet esasına dayanmaktaydı. Bu dönemdeki toplulukların birbirleriyle teması, genel olarak, savaş şeklindeydi. Yeneni, yenilenin üzerinde mutlak hak sahibi olmaktaydı⁶². Orta Çağ'da ise, Avrupa'da özel savaşlar ve feodalizm hâkim bulunmaktaydı ve bugünkünden farklı olarak devlet sistemi oldukça düşük düzeydeydi⁶³. Bu dönemde andlaşma ilişkileri de çok sınırlı bulunmaktaydı. *Grotius*'un büyük eserini yayınladığı dönemdeki andlaşma ilişkileri çoğunlukla ikili ve süreleri belirsiz, ticaret, hanedanlık, ittifak ve savaşları sonlandıran barış andlaşmalarından oluşmaktaydı. 17. yüzyılda bile, bugünkü anlamda, devletler arasında savaştan oldukça etkilenebilecek bir ilişki ağı bulunmamaktaydı⁶⁴. Bu nedenlerle, doktrinde uzun bir dönem hâkim olan, en eski ve doğal hukuk anlayışından en çok etkilenmiş görüş, silahlı çatışma ya da savaş durumunda taraflar arasındaki andlaşmaların istisnasız sona ereceğine ilişkin görüřtür⁶⁵. Bu doğal hukuk anlayışına göre, silahlı çatışma ve savaş, hukuk dışı bir olgudur ve savaş, uluslararası hukuk düzeyinde var olan sosyal sözleşmeden kopma anlamına gelmektedir⁶⁶. Savaş, hukukun olmadığı “doğal hal”e bir dönüş olarak kabul edildiğinden andlaşmalar yürürlükte kalmaya devam edemez. Dolayısıyla, bu görüşte olanlara göre, andlaşmalar hukuki ilişkiler oluşturduğundan barış durumunun varlığı zorunlu olarak mevcut olmalıdır⁶⁷.

Savaşın başlamasıyla tarafların arasındaki bütün andlaşmaların istisnasız sona ereceğine ilişkin görüş, uzunca bir dönem devlet uygulamalarında açıkça görölmektedir. Geçmiş dönemlerde devletler, savaş ilanlarında aynı zamanda düşman devletle

⁶¹ James J. Lenoir, “The Effect of War on Bilateral Treaties, with Special Reference to Reciprocal Inheritance Treaty Provisions”, *Georgetown Law Journal*, Vol.34, No.2, (1946), s.131-142.

⁶² Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş Birinci Cilt*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, s.5.

⁶³ Harold J. Tobin, *The Termination of Multipartite Treaties*, New York: Columbia University Press, 1933, s.13.

⁶⁴ *Ibid.*, s.14.

⁶⁵ Jost Delbrück, “War, Effect on Treaties”, Rudolf Bernhardt (Ed.), *Encyclopedia of Public International Law* 4 içinde (310-315), Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1982, s.311.

⁶⁶ Lucius Caflish, “The Effect of Armed Conflict on Treaties: A Stocktaking”, Nerina Boschiero ve Diğerleri (Eds.), *International Court and the Development of International Law*, içinde (31-55), The Hague: Asser Press, 2013, s.31.

⁶⁷ Lenoir, s.132.

aralarındaki tüm andlaşmaların da sona erdiğini belirtmekteydiler⁶⁸. Özellikle 19. yüzyıl öncesinde, savaş ilanı ile birlikte andlaşmaların da sona erdiğinin ilanı bir örf ve adet haline gelmiş bulunmaktaydı⁶⁹.

Bu konudaki devlet uygulamalarından bazılarını zikredecek olursak, örneğin; İngiltere ve İskoçya Kralı II. *Charles*, 1673'te, İskoç hâkimlere, Hollanda ile savaş nedeniyle Breda Andlaşması'nın kesinlikle sona erdiğini bildirmiştir⁷⁰. Fransız Milli Konvansiyonu, 15 Mart 1793 Kararnamesinde, Cumhuriyete karşı savaşa girişmiş olan devletlerle eski Monarşi arasında akdedilmiş tüm andlaşmaların sona ermiş olduğunu ilan etmiştir⁷¹. *Lord Bathurst*, 1815 yılında, Büyük Britanya'nın andlaşmaların tümünün taraflar arasında daha sonra meydana gelen bir savaşla sona erdiği kuralına herhangi bir istisna tanımadığını belirtmiştir⁷². Yine benzer şekilde İspanya, savaş nedeniyle ABD ile arasındaki barış, dostluk ve diğer tüm andlaşmaları sona erdirdiğini bildirmiştir⁷³. Bu görüşün son dönemdeki uygulamalarını Almanya'nın Fransa ve müttefiklerle olan andlaşmalarını sona erdirmesinde görmekteyiz⁷⁴. Osmanlı Devleti, 1911 yılında İtalya'ya savaş ilan ettiğinde, İtalya ile arasındaki andlaşmalarında sona erdiğini bildirmiştir⁷⁵. Bu görüşün hâkim olduğu dönemlerde, savaştan sonra akdedilen barış andlaşmalarında, genellikle, savaştan önce taraflar arasında yürürlükte bulunan andlaşmalardan hangilerinin tekrar yürürlüğe konmak istendiği açıkça belirtilmekteydi⁷⁶.

Milli içtihatlarda da bu görüş destek bulmuştur. Nitekim oldukça eski bir tarihte, 1854 tarihli bir kararında, Fransız Yargıtay'ı Ceza Dairesi, savaşın başlaması ile savaşan devletler arasında evvelce akdedilmiş bulunan diplomatik andlaşmalar, dostluk

⁶⁸ Tobin, s.18.

⁶⁹ Michael K. Prescott, "How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War", **Emory International Law Review**, Vol.7, (1993), s.200.

⁷⁰ McNair, s.698.

⁷¹ Seha L. Meray, "Harbin Andlaşmalara Tesiri", **S. B. O. D.**, Cilt 3, Sayı 3, (1948), s.157.

⁷² British and Foreign State Papers, Vol. XXXIV. p. 97 Aktaran: Cecil J. B. Hurst, "The Effect of War on Treaties", *British Yearbook of International Law*, Vol.37. No.2, (1921), s.38, HEINONLINE veri tabanı, (21 Ekim 2015).

⁷³ A. de La Pradelle, "The Effect of War on Private Law Treaties", **The International Law Quarterly**, Vol.2, No.4, (1948-1949), s.556.

⁷⁴ Pradelle, s.556.

⁷⁵ Hurst, s.45.

⁷⁶ Samuel B. Crandall, **Treaties Their Making and Enforcement**, 2. Edition, Washington: John Byran&Company, 1916, s.442; Bu duruma ilişkin örnekler için bkz. Eroğlu, s.44-46.

ve ticaret andlaşmalarının sona ereceğini belirtmiştir⁷⁷. 1713 tarihli Utrecht Andlaşmasının 13. maddesi, Fransa’da bulunan İngiliz vatandaşlarını mirasa ehil olamama sorunundan kurtarmıştı. Ancak, Mart 1744 yılında İngiltere’ye savaş ilan edilmesi nedeniyle, 15 Mart 1757’de Paris Parlamentosu kazai mahiyette vermiş olduğu bir kararda, İngiliz vatandaşı *Morgan*’ın, Fransa’da ölen kız kardeşinin taşınır mallarına mirasçı olma ehliyetine sahip olmadığına karar vermiştir⁷⁸.

Uluslararası içtihatla bu görüşü destekleyen bir ifadeyi ise, Osmanlı Borçları tahkim kararında görmekteyiz. Bu kararda, savaşın, muharipler arasındaki tüm andlaşmaları sona erdireceği belirtilmektedir⁷⁹.

Hem devlet uygulamalarında hem de milli içtihatlarda benimsen bu görüş, aynı şekilde, doktrindeki yazarlardan da uzunca bir dönem destek görmüştür. *Vattel*, *Uluslar Hukuku* ya da *Doğal Hukukun İlkeleri* adlı eserinde; “*bir ulus ile yapılan sözleşmeler, andlaşmalar, taraflar arasında çıkan bir savaştan dolayı sona erer zira bu sözleşmeler yapılırken ya barışın devam edeceğine dair zımni bir varsayım üzerinde temellendirilmişler ya da taraflardan her birinin diğerine ait olanı elinden almak, sözleşme ile diğer tarafa verdiği hakları almak konusunda kendini yetkili görmesi söz konusudur*”⁸⁰. *Westlake* de, genel kuralın, savaşla taraflar arasında mevcut andlaşmaların sona ereceği olduğunu belirtmektedir. Eğer taraflar sona eren andlaşmaları tekrar yürürlüğe koymak istiyorlarsa, bu hususu barış andlaşmasında açıkça düzenlemeleri gerektiğini ifade etmektedir⁸¹. Görüşlerine yer verdiğimiz bu yazarlara ek olarak *Olmeda*, *Troeltsch*, *Phillimore*, *Kent* ve *Léopold de Neumann* gibi yazarlar da bu görüşe taraftırlar⁸².

⁷⁷ Ch. Rousseau, “Principes Généraux du Droit Interntional Public”, c.I. Paris, 1944, s.561 Aktaran: Meray, “Harbin Andlaşmalara Tesiri”, s.158.

⁷⁸ Pradelle, s.557; R. Jacomet, *La guerre et Les traites Etude de Droit International at d’histoire diplomatique*, Paris, 1909, s.72-73 Aktaran: Eroğlu, s.47.

⁷⁹ Tobin, s.19.

⁸⁰ Emer De Vattel, **The Law of Nations; or Principles of the Law of Nature Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns**, Joseph Chitty, (çev.), Sixth American Edition, Philadelphia: T. & J. W. Johnson, 1844, s.371.

⁸¹ John Westlake, **International Law Part II War**, Cambridge, Cambridge University Press, 1907, s.29.

⁸² Bu yazarların görüşleri ve andlaşmaların kesin olarak savaşla birlikte sona ermesine getirdikleri istisnalar için bkz. Eroğlu, s.49-53.

Hem yukarıda yer verdiğimiz yazarlar tarafından, hem de devlet uygulamalarında bu kesin ilkeye bazı istisnalar öngörülmüştür. Örneğin *Vattel*, ilişkilerin kesilmesi durumunda, her iki tarafın vatandaşlarına bulundukları ülkeyi terk etmeleri için öngörülen süre, ortak rızaya dayalı olarak bir şehir veya bölgenin tarafsızlığı gibi konuları içeren sözleşmelerin savaş durumunda dahi sona ermeyeceğini belirtmektedir⁸³. *Westlake* ise, savaş durumunda, uygulanması gereken yükümlülükleri belirten andlaşmaların, savaş durumuna rağmen yürürlükte kalması gerektiğini, aksi takdirde, bunların hiçbir zaman uygulama imkânı bulamayacağını belirtmektedir. Yazar bu tür andlaşmalara örnek olarak 1868 St. Petersburg Bildirisi ve savaş hukukuna ilişkin diğer tüm andlaşmaları saymaktadır⁸⁴. Bu tür andlaşmalara ek olarak, arazi terki, sınır, bağımsızlık veya hanedanlığın tanınmasına ilişkin andlaşmalar ve günlük yaşama yönelik haklar tanıyan ve savaş ve barış durumu ile hiçbir olası ilişkisi bulunmayan türdeki andlaşmaların da sona ermeyeceğini belirtmektedir⁸⁵. 1845'te ABD Dışişleri Bakanı *Buchanan*, uluslararası hukukta genel ilkenin, savaşın, muharip güçler arasındaki tüm andlaşmaları sona erdirmesi olduğunu belirttikten sonra bu ilkenin belki de tek istisnası olarak, bir ulusa bazı egemenlik yetkileri tanıyan andlaşmalar olduğunu belirtmektedir⁸⁶.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki; bu teori, uzunca bir dönem devlet uygulamalarında, doktrinde ve milli içtihatlarda destek görmüş ve istikrarlı bir biçimde uygulanmıştır. Bu anlayışa göre savaş, barışın tam tersi bir durumdur. Tüm ilişkilerin kopmasına ve anarşiye dönüşe neden olur. Dolayısıyla bundan çıkan sonuç, tüm andlaşmaların istisnasız sona ermesidir. Andlaşmaları sona erdirmeye hakkı savaşın meydana gelmesiyle doğar. Tarafların andlaşmayı akdettikleri zamanki iradelerinin bir önemi yoktur⁸⁷. Bu görüş aşağıda inceleyeceğimiz görüşlerden farklı olarak belirsizlikten uzak bir kesinlik arz etmekteydi. Bu avantajına karşın savaş, devletler arasındaki normal ilişkilerin tümünü sona erdirebileceğinden, küresel toplumun

⁸³ Vattel, s.371.

⁸⁴ Westlake, s.29.

⁸⁵ Ibid., s.30.

⁸⁶ Hurst, s.38.

⁸⁷ First Report on the Effects of Armed Conflicts on treaties by Mr. Ian Brownlie, Special Rapporteur (bundan sonra- Brownlie First Report), UN Doc. A/CN.4/552, 2005, par.5

ihtiyaçları göz ardı edilmektedir⁸⁸. Doktrindeki yazarlar tarafından zamanla bu ilkeye bazı istisnalar⁸⁹ getirilmeye başlandı. Bu ilkeye getirilen istisnalar her yazara göre değişiklik göstermekle beraber, esas olarak savaşın idaresine,  devletlerin menfaatlerine ve daimi bir statünün tanzimine ilişkin anlaşmalar üzerinde bir ittifakın olduğu grlmektedir⁹⁰.

B. Silahlı atışmaların Andlaşmaları Etkilememesi Gerektiği Yönündeki Görüşler

Silahlı çatışmaların bütün andlaşmaları sona erdireceği görüşü mutlak bir biçimde devam edememiřtir⁹¹. 19. yüzyıl boyunca, yazarların büyük bir kısmı, silahlı çatışmaların andlaşmaları *ipso facto* sona erdireceği görüşünü savunmuştur. Ancak bu tarihten sonra, silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerinde etkilerinin daha az olması gerektiği yönünde görüş değişiklikleri meydana gelmeye bařlamıřtı⁹². Bu değişim, devletlerin artan karşılıklı bağımlılık ilişkileri, andlaşmalara dayanan geniş bir ilişki ağının kurulması ve kurulan bu ilişkilerin tümünün sona ermesi sonucunu doğuracak bir uygulamaya olan genel bir tepkinin doğal bir sonucu olmuřtur⁹³. 20. yüzyılın sanayi toplumunda, savaşın yukarıda belirttiğimiz şekilde devletler arasındaki çok taraflı ilişkilere etkisini en aza indirme gayretlerinin sonucu olarak, andlaşmaların *ipso facto* sona ereceği teorisi yerine, bu etkiyi en aza indirecek görüşler ortaya atılmaya bařlanmıřtır⁹⁴.

⁸⁸ Christine M. Chinkin, "Crisis and the Performance of International Agreements: The Outbreak of War in Perspective", **Yale Journal of World Public Order**, Vol.7, (1980-1981), s.191.

⁸⁹ Eroğlu'na göre; "Fransız İhtilali ile başlayan ikinci devrede andlaşmaların mevzularının artması ve mahiyeti itibariyle yapılan tefrikler hükümden düşme tezine olan güveni sarsmış ve tatbikatın gelişmesine de uyularak ya kat'ı hükümden düşme tezine istisnalar tanınmış veyahut andlaşmaların mevzu ve mahiyetleri nazarı itibara alınarak savaşın tesiri tetkik edilmiştir". Eroğlu, s.53.

⁹⁰ Eroğlu, s.53.

⁹¹ Meray, "Harbin Andlaşmalara Tesiri", s.158.

⁹² Prescott, s.197.

⁹³ Research in International Law Under the Auspices of the Faculty of the Harvard Law School, **III. Law of Treaties**, (Daha sonraki atıflarda – Harvard alışması şekliyle anılacaktır) Rumford Press, Concord, 1935, s.1185.

⁹⁴ Tobin, s.15-16.

Artık iki veya daha fazla devlet arasındaki savaş durumu ile andlaşma ilişkilerinin devam etmesi arasında, hatta çatışma dönemlerinde uygulanmalarının askıya alınması gerekse bile, zorunlu olarak bir uyumsuzluğun olacağı görüşü terk edilmeye başlandı⁹⁵. Ayrıca, savaşın, devletler arasında ilişkilerin kesilmesine neden olan istisnai bir durum olduğu, çatışmaların sona ermesi halinde bu ilişkilerin yeniden başlaması gerektiği ve sadece savaş halinin devletler arasındaki tüm bu ilişkileri sonlandırmayacağı, hatta çatışmaların devamı boyunca yeni andlaşmaların dahi yapılabileceği fikri gelişti⁹⁶.

1823 yılında *İncili Yayma Cemiyeti New Haven ve Wheeler* Davasında, Amerika Yüksek Mahkemesi kararında, Yargıç *Washington*, savaşın başlamasıyla taraflar arasındaki tüm andlaşmaların istisnasız sona ereceği görüşünü reddetmiş ve böyle bir durumda andlaşmaların farklı türleri arasında ayırım yapma zorunluluğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca daimi haklar, genel düzenlemeler ve süreklilik amacı taşıyan, hem savaş hem de barış halinde uygulanmayı amaçlayan andlaşmaların, savaşın başlamasıyla sona ermeyeceğini ancak en fazla çatışmaların bitmesine kadar askıya alınabileceğini belirtmiştir⁹⁷. Yargıç *Cardozo*, 1922 yılındaki *Techt v. Hugles* davasında, eski dönemlerde kabul edilen, savaşın, muharipler arasındaki tüm andlaşmaları sonlandıracağı görüşüne yönelik olarak, çağındaki yazarlar tarafından artık bu tür genel ifadelerin reddedildiğini belirtmektedir⁹⁸.

İngiltere’de, *Suton v. Suton* davasında, Mahkeme 1812 Savaşı’nın, Jay Andlaşması’nın 9. maddesini sona erdirip erdirmedeğini tartışmıştır. Mahkeme yargıcı, yukarıda yer verdiğimiz kararlara benzer olarak, ilgili maddenin yürürlüğünün devam ettiği sonucuna varmıştır⁹⁹. İtalyan mahkemeleri de, 1902 ve 1905 Lahey Andlaşmaları’nın, savaş nedeniyle ne sona erdiği ne de askıya alındığı yönünde, modern hukuk içtihadını temsil eder şekilde, kararlar vermişlerdir¹⁰⁰.

⁹⁵ Harvard Çalışması, s.1185.

⁹⁶ Tobin, s.14.

⁹⁷ McNair, s.699-700.

⁹⁸ John Bassett Moore, *A Digest of International Law Volume V*, Washington: Government Printing Office, 1906, s.373-374.

⁹⁹ Prescott, s.215.

¹⁰⁰ Harvard Çalışması, s.1187.

Milli içtihatlarda gelişmeye başlayan bu görüşü destekleyen bir ifadeye, 1910 tarihli Kuzey Atlantik Kıyıları Balıkçılık Davası'nda görmekteyiz. Tahkim Mahkemesi, uluslararası hukukun modern gelişiminde, andlaşmalardan kaynaklanan yükümlüklerin büyük çoğunluğunun, savaş nedeniyle sona ermeyeceğini, ancak en fazla askıya alınacağını tanıdığını belirtmektedir¹⁰¹.

Mahkeme içtihatlarında, savaşın veya silahlı çatışmaların, andlaşmaları etkilemeyeceği veya tüm andlaşmaları etkilemeyeceği yönündeki kararların artmasıyla birlikte, yazarlar da bu duruma kayıtsız kalmamış ve savaşın başlamasıyla tüm andlaşmaların kendiliğinden son bulacağı görüşüne pek çok istisnalar tanımaya başlamışlardır¹⁰². Rank, silahlı çatışmanın veya savaşın, muharipler arasındaki tüm andlaşmaları sona erdireceği görüşünü reddederken *Montesquieu*'nun milletler barış durumunda iken birbirlerine en fazla iyilikte bulunacaklar, savaş durumunda iken ise birbirlerine mümkün olan en az zarar verme yükümlülüğü altındadırlar, görüşüne dayanmaktadır¹⁰³. *Theodore Funck-Brentano* ve *Albert Sorel*, *Ernest Nys*, *De Sainte Croix* ve *Laghi* gibi yazarlara göre, barış dönemi için hazırlanan andlaşmalar, savaşla sona ermez ancak savaş boyunca askıya alınacaklardır. Buna karşın *A. G. Heffter*, *David Dudley Field*, *Jules Guelle*, *Rivier Alphonse* ve *R. Jacomet* gibi yazarlar ise savaşın andlaşmalara herhangi bir etkisinin olmadığı tezini savunmuşlardır¹⁰⁴.

1. Silahlı Çatışmaların Andlaşmaları Etkilemeyeceği Görüşü

Doktrinde, doğrudan sona erme teorisine getirilen istisnalardan daha radikal biçimde, 20. yüzyılın başlarında, ortaya çıkan andlaşmaların silahlı çatışma ile kendiliğinden son bulacağı görüşüne tamamen zıt olan, silahlı çatışmaların, bazı istisnai hallerde askıya alınması ihtimali dışında, andlaşmaları etkilemeyeceği ileri sürülmüştür¹⁰⁵. Bu görüş, UHE'nin 1912 yılında kabul ettiği¹⁰⁶, Savaşın Andlaşmalar ve

¹⁰¹ United Nations, **Reports of International Arbitral Awards VOLUME XI**, 2006, s.181.

¹⁰² Pradelle, s.568.

¹⁰³ Richard Rank, "Modern War and the Validity of Treaties (Article 1)", **Cornell Law Review**, Vol.38, No.3, (1953) s.334.

¹⁰⁴ Adı geçen yazarların görüşleri için bkz. Eroğlu, s.57-66.

¹⁰⁵ International Law Commission Secretariat, Memorandum of the United Nations Secretariat on the Effects of Armed Conflicts on Treaties (Daha sonraki atıflarda – ILCS Memorandum şekliyle anılacaktır), UN Doc A/CN.4/550, Geneva, 2005, s.13.

Uluslararası Sözleşmeler Üzerindeki Etkileri başlıklı taslak maddeler çalışmasında ifade edilmiştir¹⁰⁷. Çalışma, ilke olarak silahlı çatışmaların, muharip devletler arasındaki andlaşma ilişkilerini etkilemeyeceğini belirtmiştir¹⁰⁸. Söz konusu çalışmanın 1. maddesine göre *''silahlı çatışmaların başlaması ve devamı, adı ve konusu ne olursa olsun, muharip devletler arasında akdedilmiş olan andlaşma, anlaşma ve uyuşmaların varlığına etki etmez''* demektedir¹⁰⁹. Ancak bu kesin yaklaşıma 2. madde ile bazı istisnalar tanınmıştır. Şöyle ki; savaş, 1. maddede ifade edilen kurala rağmen uluslararası kuruluşlara ilişkin andlaşmalara, ittifak, garanti, yardım, rehin hakkı veya nüfus alanı tesis eden andlaşmaları sona erdirir. Ayrıca, yorumu veya uygulaması devletler arasındaki silahlı çatışmanın doğrudan sebebi olan andlaşmalar da sona erer¹¹⁰.

Harvard Hukuk Fakültesi'nin, Uluslararası Andlaşmalar Hukukuna İlişkin Maddeler Çalışmasının 35. maddesinde de bu görüş kabul edilmiştir. Bu çalışmada, tarafların tümü veya bazıları arasında başlayacak bir savaşın, her türlü andlaşmayı sona erdireceği görüşü kabul edilmemektedir. Ancak savaş sırasında, bazı andlaşmaların, iki veya daha fazla taraf arasında askıya alınabileceği kabul edilmektedir. Taraflar, çatışmaların sonunda imzalanacak barış andlaşmasında açıkça belirterek, askıya alınmış olan andlaşmaları sona erdirebilir. Böyle bir durumda andlaşmalara son veren, savaş olgusu değil, tarafların andlaşmayı sona erdirme konusundaki iradeleri olduğu belirtilmektedir¹¹¹.

Yukarıda yer verdiğimiz iki çalışmanın yanı sıra doktrindeki bazı yazarların çalışmalarında da bu görüş destek görmüştür. Yukarıda adlarını zikrettiğimiz yazarların haricinde örneğin *Fiore*, savaş durumunda, muharipler arasındaki ilişkilerin “doğal hal”e tabi olmayacağını belirtmiştir. Ancak yazara göre, şu çok büyük bir ihtimaldir ki,

¹⁰⁶ Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından, 1912 yılında, Christiania oturumunda kabul ettiği maddelerin Türkçe tercümeleri ve ayrıca raportör olarak görev yapan N. Politis'in raporlarının ayrıntılı olarak ele alındığı çalışma için bkz. Eroğlu, s.66-73.

¹⁰⁷ ILCS Memorandum, s.13; Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün, 1912 yılında, Christiania oturumunda kabul ettiği maddeler çalışmasının metni (Daha sonraki atıflarda – UHE 1912 Çalışması şeklinde anılacaktır) için bkz. **The American Journal of International Law**, “Effects of War Upon Treaties and International Conventions. A Project Adopted by the Institute of International Law at Its Session in Christiania, in August, 1912”, Vol. 7, No. 1, (1913), s.153-155.

¹⁰⁸ Chinkin, s.192.

¹⁰⁹ UHE 1912 Çalışması md. 1. Bkz. Cemil Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1936, s.222.

¹¹⁰ Ibid., md.2.

¹¹¹ Harvard Çalışması, s.1189.

çatışmaların devamı boyunca bazı andlaşmaların uygulanmaya devam etmesi imkânsız duruma gelebilir. Bu durumun sona ermesine kadar andlaşmaların askıya alınmasının kabul edilmesi gerekir. Askıya alınabilme durumu, çatışmaların yürütülmesi ile uyumlu olan andlaşmalar bakımından geçerli değildir. Örneğin, mahkemelerin kararlarının karşılıklı olarak tenfizine ilişkin andlaşmalar, fikir, sanat ve marka telif haklarına ilişkin andlaşmalar, miras ve iflası düzenleyen andlaşmalar, ikamet, seyahate ilişkin ve diğer bir takım andlaşma türleri askıya alınamayacaktır¹¹². *Blundschli*'de savaşın andlaşmaları sona erdirdiğini reddeder ve savaş durumunda ancak andlaşmaların icra edilip edilememesi tartışılabilir demektir¹¹³.

Bu görüş taraftarları, savaş durumunun, zorunlu olanın ötesinde, mevcut hukuk sistemi üzerinde etki etmesini arzu etmemektedirler. Bundan dolayı, savaşın bazı andlaşmaları askıya alabileceğini ancak hiçbirini sona erdiremeyeceğini ileri sürmektedirler¹¹⁴. Ancak mahkeme içtihatlarına, devlet uygulamalarına ve doktrindeki yazarların çoğunluğu tarafından benimsenen görüşlere bakıldığında söz konusu görüşün ileri sürüldüğü dönemdeki uygulamadan oldukça uzak olduğu anlaşılmaktadır. Zira devlet uygulamalarına bakıldığında, ABD ile İspanya arasında 1898 yılında savaş başladığında, İspanya, ABD ile arasındaki tüm andlaşmalara ve sözleşmelere son verdiğini ilan etmiştir¹¹⁵. Aynı şekilde 1. Dünya Savaşı'nda bütün andlaşmaların, savaşla sona ereceğine ilişkin teoriye bir dönüş olmuştur¹¹⁶. Nitekim 1923 yılında Alman Yüksek Mahkemesi verdiği bir kararda, uluslararası hukukun genel ilkelerine göre Almanya ile Fransa arasında akdedilmiş olan andlaşmaların, iki devlet arasında meydana gelen savaş nedeniyle batıl olduğunu belirtmiştir¹¹⁷. *Dupuis*, UHE'nin benimsediği kaideye yönelik eleştirisinde, barış halinin bütün mukavelevi imtiyazların tabii esası olduğunu dolayısıyla barışta tanınan bu imtiyazlar, savaş hali

¹¹² Pasquale Fiore, **International Law Codified and Its Legal Sanction or the Legal Organization of the Society of States**, Edwin M. Borchard (çev.), New York: Baker, Voorhis and Company, 1918, s.538.

¹¹³ Blundschli, *Le Droit international codifié*, s.313 Aktaran: Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, s.221.

¹¹⁴ Lenoir, s.132.

¹¹⁵ Moore, s.375.

¹¹⁶ Meray, "Harbin Andlaşmalara Tesiri", s.162.

¹¹⁷ Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, s.230.

düşünüldüğünde belki de verilmeyeceğinden, savaşa rağmen mevcudiyetlerini devam ettirmelerinin gayet düşük bir ihtimal olduğunu belirtmektedir¹¹⁸.

2. Silahlı Çatışmaların Bazı Andlaşmaları Sona Erdirebileceği, Bazılarını Askıya Alabileceği ve Bazılarının Yürürlüğünü Etkilemeyeceğine İlişkin Görüş

Bu görüştekiler, eski hâkim görüş olan, silahlı çatışmanın muharipler arasındaki tüm andlaşmaları sonlandıracağı fikrini kabul etmeyen, bununla beraber silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkisi olmadığı yönündeki görüş kadar savaşın etkilerini minimize etmeyen orta yollu bir yaklaşım benimsemektedirler¹¹⁹. Bu teoriye göre, silahlı çatışmalar bazı andlaşmaları sona erdirir, bazı türdeki andlaşmaları askıya alırken diğer bir takım andlaşmaların uygulanmasına etki etmez¹²⁰. Diğer iki uç görüş arasındaki bu orta yol yaklaşımı, doktrinde ve uygulamada destek görmüştür. Ancak hangi andlaşmaların yürürlükte kalmaya devam edeceği, hangilerinin askıya alınacağı ve hangilerinin son bulacağı konusunda bir mutabakat bulunmamaktadır¹²¹.

Hurst, McNair, Borchard, Rank, Lenoir, ve Hyde dâhil olmak üzere bir grup uluslararası hukukçu, tarafların niyetinin, silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalar üzerindeki etkilerinin tespitinde belirleyici olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir¹²². *Hurst*'a göre, tarafların niyetlerinin andlaşmadan açıkça anlaşıldığı durumlarda, bu niyete üstünlük tanınır buna göre andlaşmanın durumu tespit edilmelidir. Ancak, andlaşma taraflarının niyetlerini açıkça belirtmedikleri durumlarda veya tarafların niyetinin olaya eşlik eden şartlarla birlikte değerlendirilmesi gereken durumlarda zorluklar ortaya çıkmaktadır¹²³. Bu yönetime getirilen eleştiri, tarafların niyetlerinin andlaşmada düzenlenmiş olduğu varsayımında bile, bu niyetlerin tam olarak tespit etmenin güç olduğudur¹²⁴. Zira taraflar andlaşmayı yaparken ileride, koşullarda meydana gelebilecek değişiklikleri öngöremeyebilir. Bu koşullardaki değişikliklerden en

¹¹⁸ Ch. Dupuis, L'Institut de droit international, session de Christinia de 1912, R.G.D.I.P., t.xx, 1913, s.376-393 Aktaran: Eroğlu, s.73; Dupuis'in bu görüşe yönelik tüm eleştirileri için bkz. Eroğlu, s.73-78.

¹¹⁹ Lenoir, s.133.

¹²⁰ Prescott, s.204.

¹²¹ Stuart Hull McIntyre, **Legal Effect of World War II on Treaties of the United States**, Hague: M. Nijhoff, 1958, s.15.

¹²² McIntyre, s.17.

¹²³ Hurst, s.40.

¹²⁴ Chinkin, s.191.

belirginini de savaşın meydana gelmesidir ki; tarafların andlaşmayı akdettiği zaman bu ihtimali hiçbir şekilde öngörmemiş olabilirler¹²⁵. Nitekim bu görüşü savunan *Rank* bile, çoğu andlaşmanın silahlı çatışma veya savaş durumuna ilişkin bir ifade içermediğini ve bu durumun önemli sorunlara neden olduğunu itiraf etmektedir. Yazara göre bu durum ya tarafların bu konuya ilişkin özel bir hükmün kabul edilmesini lüzumsuz görmelerinden ya da bu hususu göz önüne almayı unutmuş olmalarından kaynaklanmaktadır¹²⁶. Bu gibi durumlarda yetkili bir uluslararası yargı organı tarafından, tarafların niyeti tespit edilene kadar ilgili andlaşmanın hala uygulanabilir olup olmadığı hususunda büyük bir belirsizlik olacaktır. Bu durum çok taraflı andlaşma ilişkilerinde, muharip olmayan taraflar bakımından da dikkate değer sıkıntılar oluşturabilir. Zira bu devletler, muhariplerden andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerine uymalarını bekleyebilip bekleyemeyecekleri konusunda belirsizlik içinde kalacaklardır. Bütün bu nedenlerden dolayı bu görüşün etkili bir çözüm getirmede başarısız olacağı dile getirilmektedir¹²⁷.

Tarafların niyetinin açık ve net olmadığı durumlarda andlaşmanın akıbetini tespit etmekte yaşanan sıkıntılar, bu eksikliği tamamlayacak standartların belirlenmesi ihtiyacını ortaya çıkardı. Yargıç Cardozo, *Techt v. Hughes* Davasında, siyasi organların herhangi bir irade açıklamasında bulunmadığı durumlarda mahkemelerin rolünün daha mütevazı ve temkinli olması gerektiğini belirtmektedir. Bu gibi durumlarda mahkemelerin görevlerinin, bir bütün olarak andlaşmaları sona erdirmek değil, sadece önlerindeki uyuşmazlıkla ilgili olan andlaşma hükümlerinin, savaşın tehlikeli durumu karşısında ulusal güvenlikle uyumlu olmadıklarını ve sadece barış döneminde uygulanmayı amaçladıklarını tespit etmektir. Sözü edilen bu uyumluluk prensibi Amerikan Yüksek Mahkemesinin, *Clark v. Allen* Davasında da kabul grmřtr¹²⁸.

Diğer bazı uluslararası hukukçular ise andlaşmaları amaçlarına ve niteliklerine göre sınıflandırdılar. Andlaşmaların sona ermesi, askıya alınması veya uygulanmaya

¹²⁵ McIntyre, s.18-19.

¹²⁶ Rank, s.330.

¹²⁷ Adrian Jacob Loets, "Protection of the Environment in Times of Armed Conflict under International Law" (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, University of Iceland School of Social Sciences, 2011), s.56, <http://skemman.is/en/item/view/1946/13225>, (2.2.2016).

¹²⁸ McIntyre, s.20.

devam etmesi andlaşmanın hangi kategoriye girdiğine göre tespit edilmekteydi¹²⁹. Örneğin *Lawrence*, silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalar üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla, andlaşmaları, muharipler ile diğer bazı devletlerin taraf olduğu ve sadece muhariplerin taraf olduğu andlaşmalar şeklinde ayırmaktadır. Muharipler ile birlikte diğer bazı devletlerin taraf olduğu andlaşmaları ise, büyük uluslararası andlaşmalar ve alelade uluslararası andlaşmalar şeklinde ayırma tabi tutarak silahlı çatışmaların bu andlaşmalar üzerindeki etkilerini incelemiştir. Sadece muhariplerin taraf olduğu andlaşmalar bakımından ise andlaşmaları dörde ayırmaktadır. Arazi terki ve sınır andlaşmaları gibi hususları düzenleyen ilk grup andlaşmalar silahlı çatışmalardan etkilenmemektedirler. İttifak ve dostluk gibi hususları düzenleyen ikinci grup andlaşmalar silahlı çatışma ile sona erer. Olağan sosyal ve ticari ilişki düzenleyen, örneğin mülkiyete ilişkin andlaşmalar üçüncü gruba girmekte ve bunların silahlı çatışma durumlarında akıbeti tartışmalıdır. Son olarak taraflar arasında silahlı çatışmalar sırasında uygulanmayı amaçlayan andlaşmalar, çatışmaların başlamasıyla yürürlüğe girecektir¹³⁰.

Vöney silahlı çatışma durumunda devam edecek 9 andlaşma grubu saymaktadır. Bunlar; a) silahlı çatışma durumunda uygulanmaya devam edeceklerini açıkça belirtenler; b) bizzat amaçları itibariyle silahlı çatışma durumunda yürürlüğünü devam ettirecek andlaşmalar c) Çok taraflı andlaşmalar ve uluslararası silahlı çatışmanın varlığıyla uyumlu andlaşmalar d) Uluslararası örgütlerin kurucu belgelerini oluşturan andlaşmalar; e) uluslararası bir rejim veya statü kuran andlaşmalar; f) daimi hak veya daimi bir rejim veya statü kuran andlaşmalar; g) insan haklarına ilişkin andlaşmalar; h) *jus cogens* normlar ve *erga omnes* yükümlülükler içeren andlaşmalardır¹³¹.

McNair de, silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalar üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla, politik andlaşmalar, silahlı çatışmalar sırasında açıkça uygulanmayı amaçlayan andlaşmalar, kapitülasyonlar, suçluların iadesine ilişkin

¹²⁹ Chinkin, s.191-192.

¹³⁰ Thomas Joseph Lawrence, **The Principles of International Law**, Boston: D.C. Heath & Co., 1910, s.360-364.

¹³¹ Leots, s.57-58.

andlaşmalar, ticari andlaşmalar gibi çeşitli sınıflandırmalar yapmaktadır¹³². *Calvio* ise, bir silahlı çatışma durumunda taraflar arasındaki andlaşmaların sona mı ereceği yoksa yürürlüğünün devam mı edeceği ile ilgili olarak, andlaşmanın niteliğine bakılması gerektiğini belirtmektedir. Söz konusu yazar; dostluk ve ittifak gibi temel amacı, iki ulus arasındaki ilişkilerin uyumunu arttırmak olan ve politik karaktere sahip andlaşmaların sona ereceğini, gümrük ve posta ile ilgili düzenlemeler, seyrüsefer hukukuna, ticaret hukukuna ve özel hukuka ilişkin hakları düzenleyen andlaşmaların ise, genel olarak, çatışmaların sona ermesine kadar askıya alındığını belirtmektedir. Muharip taraflarca, müşterek irade ile sona erdirilmedikçe veya başka bir andlaşma ile değiştirilmedikçe, silahlı çatışma durumuna ilişkin olarak akdedilen andlaşmaların ise, uygulanmaya devam edeceğini belirtmektedir¹³³.

Yukarıdaki yazarların yanı sıra diğer birçok yazar tarafından silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkileri, bu şekilde tespit edilemeye çalışılmıştır. Örneğin 2. Dünya Savaşı'nın, ABD'nin taraf olduğu andlaşmalara etkisini inceleyen *McIntyre*, çalışmasında andlaşmaları amaçlarının niteliğine ve konularına ayırmak suretiyle incelemiştir¹³⁴. *Meray* da, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri hususunda genel bir kuralın yokluğunda, uygulamayı ve yazarların görüşünü dikkate alarak çeşitli sınıflandırmalar yapmak suretiyle bu etkinin tespit edilebileceğini belirtmektedir¹³⁵. *Bilsel* ise, savaşın andlaşmalara etkileri konusunda mutlak nitelikte ve genel bir kural koymanın güçlülüğünü belirttikten sonra andlaşmaları çeşitli türlere ayırarak incelemektedir¹³⁶. Sınıflandırma görüşü birçok yazar tarafından benimsenmekle birlikte, sınıflandırma usullerinde bir yeknesaklık bulunmamasının önemli sorunlara neden olduğu belirtilmektedir. Örneğin, bazı yazarlar, ticaret andlaşmasının savaş döneminde askıya alınacağını belirtirken, diğer bir grup yazar ise bu andlaşmaların muharipler arasında yürürlükte kalmaya devam edeceğini belirtmektedir¹³⁷.

¹³² McNair, s.703-728.

¹³³ Calvio, *Droit Int.* (4th ed.). IV. 65. sec.1931 Aktaran: Moore, s.385.

¹³⁴ McIntyre, s.7.

¹³⁵ Meray, "Harbin Andlaşmalara Tesiri", s.164.

¹³⁶ Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, 1936, s.223.

¹³⁷ Prescott, s.204.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan anlaşılacağı üzere ne doktrinde ne de devlet uygulamalarında üzerinde ittifak edilmiş bir görüş mevcut bulunmamaktadır.

C. Uluslararası Hukuk Komisyonunun Çalışması

Silahlı çatışma sırasında, andlaşmaların sona ermesi, andlaşmaların askıya alınması veya andlaşmalardan çekilme sorunu neredeyse andlaşmaların akdedilmesi kadar eski bir husus olmasına rağmen¹³⁸ bugün için silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkilerini düzenleyen bir uluslararası andlaşma bulunmamaktadır. Aynı şekilde, uluslararası örf ve adet hukukunda bu soruna çözüm bulacak bir kural da mevcut değildir. Dolayısıyla silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalar üzerindeki etkilerine ilişkin hukuki durum, devlet uygulamaları ve doktrindeki çalışmalar çerçevesinde tespit edilmelidir¹³⁹.

UHK, Andlaşmalar Hukukuna ilişkin çalışmasında, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri hususunu düzenlemekten kaçınmıştır. Komisyon göre; günümüz uluslararası hukuku kapsamında devletler arasında silahlı çatışma tamamen olağandışı bir durum olarak görülmelidir ve bu durumun hukuki sonuçlarını düzenleyen kurallar, devletler arasında olağan ilişkilerde uygulanabilir genel uluslararası hukuk kurallarının bir parçası olarak kabul edilmemelidir¹⁴⁰. Ancak, 1968-1969 Adlaşmalar Hukukuna ilişkin BM Konferansında, Macaristan ve Polonya'nın önerisi doğrultusunda, 69. maddenin sonuna "Devletler arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir çatışma" (from the outbreak of hostilities between States) ibaresi eklenmiştir¹⁴¹. Söz konusu bu hüküm 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 73. maddesini oluşturmaktadır¹⁴². Bu düzenleme ile, silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalara etkileri, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin kapsamı dışında bırakılmıştır.

¹³⁸ Caflish, s.31; Lauren Dudley, Until we Achieve Universal Peace: Implications of the International Law Commission's Draft Articles on the "Effects of Armed Conflict on Treaties", **American University National Security Law Brief**, Vol.2, No.1, (2006), s.19.

¹³⁹ Delbrück, s.312.

¹⁴⁰ YBILC 1966, Vol.II, s.267-268, par.2.

¹⁴¹ United Nations, United Nations Conference on the Law of Treaties First and Second Sessions Vienna, 26 March-24 May 1968 and 9 April-22 May 1969, New York, 1971, s.199, par.635-638, http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties1969/docs/english/1stsess/a_conf_39_c1_sr82.pdf#page=4, (11.5.2016).

¹⁴² **Madde 73:** Bu Sözleşmenin hükümleri, Devletlerin halefiyeti veya bir Devletin milletlerarası sorumluluğu veya Devletler arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir çatışma ile ilgili antlaşma hükümlerinden doğan soruna ilişkin olarak ön-hüküm (prejudice) vermez.

1969 Viyana Sözleşmesi'nde bu konunun ele alınmaması nedeniyle, 1985 yılında, UHE, silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkilerine ilişkin bir maddeler çalışması hazırladı. Bu çalışma sadece uluslararası silahlı çatışmaların etkilerini düzenleme amacına yönelik olarak hazırlanmıştı ve uluslararası olmayan silahlı çatışmaların etkilerine ilişkin bir düzenleme barındırmamaktaydı¹⁴³.

UHE'nin zikrettiğimiz çalışması, hazırlandığı dönem için en ayrıntılı ve en modern çalışma olmakla birlikte, sorunu tam olarak çözüme kavuşturamamıştır. Bundan dolayı UHK, 2000 yılında, silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkileri konusunu uzun dönemli çalışma programına dâhil etti. Komisyon, bu konuyu çalışma programına dahil etmesinin sebebi olarak; bir taraftan konunun kodifikasyon ve uluslararası hukukun gelişimi için ideal olması diğer taraftan oldukça fazla devlet uygulamaları bulunmasına rağmen konunun belirsizlik göstermesi olarak belirtmiştir¹⁴⁴. Silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkilerine ilişkin hukuki durumun aydınlatılmasına duyulan ihtiyaç neticesinde Komisyon, 2004 yılında, silahlı çatışmanın andlaşmalar üzerindeki etkileri konusunu çalışma programına dâhil etti ve *Ian Brownlie*'yi özel raportör olarak tayin etti¹⁴⁵. *Ian Brownlie* tarafından dört rapor hazırlandı ve Komisyon 2008 yılında ilk okumasında, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri hususunda, bir Ek'le birlikte 18 maddelik bir çalışmayı kabul etti¹⁴⁶. *Ian Brownlie*'nin görevi bırakmasından sonra Komisyon, *Lucius Caflisch*'i özel raportör olarak görevlendirdi. 2010 yılında, *Lucius Caflisch*, ilk okumada kabul edilen maddelere ilişkin, hükümetlerin görüşlerini de dikkate alarak, bir rapor hazırladı. 2011 yılında ikinci okuma tamamlandı ve Komisyon, bir Ek'le birlikte 18 maddeden oluşan Taslak Maddeleri kabul etti.

Yukarıda özetlediğimiz üzere, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri bakımından, devlet uygulamaları, doktrin ve yerel mahkemelerin kararları, çoğu

¹⁴³ Caflisch, s.34; Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun, 1985 yılında, Helsinki oturumunda kabul ettiği maddelerin metni (Daha sonraki atıflarda – UHE 1985 Çalışması şeklinde anılacaktır) için bkz. The Institute of International Law, **The Effects of Armed Conflicts on Treaties, 1984**, http://www.justitiaetpace.org/idiE/resolutionsE/1985_hel_03_en.PDF, (5.2.2016).

¹⁴⁴ YBILC 2000, Vol. 2 (Part Two), New York and Geneva: United Nations, 2006, s.140-141.

¹⁴⁵ Report of the International Law Commission Fifty-sixth session, **General Assembly Official Records**, Fifty-ninth session, Supplement No. 10(A/59/10), s.8, par.19. [http://legal.un.org/docs/?symbol=A/59/10\(SUPP\)](http://legal.un.org/docs/?symbol=A/59/10(SUPP)), (2.2.2016).

¹⁴⁶ Bkz: Report of the International Law Commission Sixtieth session, **General Assembly Official Records**, Sixty-third session Supplement No. 10 (A/63/10), s.80-136. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_63_10.pdf, (16.5.2016).

durumda birbirlerinden büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Her ne kadar mutlak sona erme teorisinin artık uygulanmayacağı kabul edilmekte ise de, bu teorisinin terkedilmesi, zor bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Zira modern şartlara uygun bir kural ve prensip ortaya konamamıştır¹⁴⁷. Devlet uygulamalarında, yerel mahkeme kararlarında ve doktrin tarafından, uzun bir dönemden beri, silahlı çatışma durumundan hiçbir şekilde etkilenmeyeceği belirtilen andlaşmaların dahi, kimi silahlı çatışma dönemlerinde feshedildiği görülebilmektedir. Örneğin, Irak ve İran, uzun bir dönemden beri sınır anlaşmazlığı yaşamaktadırlar. Bu durum, çeşitli tarihlerde iki ülke arasında silahlı çatışmalara da neden olmuştur. Nitekim, 1980 yılında, Irak ve İran, 8 yıl sürecek uzun ve kanlı bir silahlı çatışma içine girdi¹⁴⁸. Irak, 17 Eylül 1980 tarihinde, iki ülke sınırını tayin ve tespit eden 1975 tarihli Bağdat Andlaşması'nı feshettiğini ilan etti¹⁴⁹. Bu şartlar altında Komisyonun çalışmasını örf ve adet hukukunu kodifiye eden bir çalışma olarak nitelemek mümkün değildir. Ancak uluslararası hukuku geliştirme görevine uygun olarak ortaya koyduğu Taslak Maddeler, olması gereken hukuk bakımından önemli bir çalışma olarak belirtmek mümkündür¹⁵⁰. Komisyonun bu çalışması, tez çalışmamızın İkinci Bölümünün temel konusu olup aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

¹⁴⁷ Hurst, s.38.

¹⁴⁸ Irak ve İran arasında sınır uyuşmazlığına ilişkin çalışmalar için bkz. Randall Lesaffer, The Iran-Iraq Border: A Story of Too Many Treaties, <http://opil.ouplaw.com/page/iran-iraq-border>, (13.5.2016). İge F. Dekker ve Harry H.G. Post (Eds.), **The Gulf War of 1980-1988: The Iran-Iraq War in International Legal Perspective**, Dordrecht/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1992; Joseph J. Cusimano, "Analysis of Iran-Iraq Bilateral Border Treaties", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Vol.24, No.1, (1992).

¹⁴⁹ Cusimano, s.105; Randall Lesaffer, The Iran-Iraq Border: A Story of Too Many Treaties, <http://opil.ouplaw.com/page/iran-iraq-border>, (13.5.2016).

¹⁵⁰ Kıbrıs Türk Hava Yolları ve CTA Holidays şirketinin, İngiltere Ulaştırma Bakanlığı aleyhine açmış olduğu davanın temyiz incelemesinde, silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkileri konusu gündeme gelmişti. İngiltere ve Galler İstinaf Mahkemesi, 12 Ekim 2010 tarihli kararında, Komisyonun bu konu hakkındaki çalışmasına da değinmiştir. Bu kararın Türkçe tercümesi için bkz. Deniz Defne Kırılı Aydemir, İngiliz Temyiz Mahkemesi'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile ilgili Kararı, **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt 87, Sayı 5, (2013), s.361-362, par.47-50.

İKİNCİ BÖLÜM

TASLAK MADDELER ÇALIŞMASI

I. KAPSAM VE TANIMLAR

UHK tarafından hazırlanan Taslak Maddeler¹⁵¹ çalışmasının, 1. maddesinde açıkça belirtildiği üzere, “*bu taslak maddeler silahlı çatışmaların, Devletler arasındaki andlaşma ilişkilerine etkilerine uygulanır*”¹⁵². Dolayısıyla Komisyon, Taslak Maddeler’in, uluslararası örgütlerin kendileri veya uluslararası örgütler ve devletler arasındaki andlaşma ilişkilerine uygulanmasını kapsamı dışında bırakmıştır¹⁵³.

Komisyon 2. maddede¹⁵⁴, Taslak Maddeler bakımından andlaşma ve silahlı çatışma kavramlarını tanımlamıştır. Esasında belirtmek gerekir ki, Komisyon, çalışmamızın ilk bölümünde açıklanan 1969 Viyana Sözleşmesinin 2. maddesinde kabul edilen andlaşma tanımına benzer bir tanım yapmıştır. İki tanım arasındaki tek fark, Taslak Maddeler’deki tanımın sonuna eklenen “*uluslararası örgütlerin de taraf olduğu devletler arasındaki andlaşmaları da kapsar*” ifadesidir. Bu ibarenin eklenmesinin temel nedeni; tarafları arasında uluslararası örgütlerin de olduğu, çok taraflı andlaşmaların maddenin kapsamı dışında kalmasını sağlayacak bir yoruma mani olmaktır. Yoksa yukarıda ifade edildiği üzere uluslararası örgütlerin andlaşma ilişkilerini, Taslak Maddeler’in kapsamı içine dâhil etmek değildir¹⁵⁵.

Komisyon, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri bakımından, andlaşmanın, iki taraflı veya çok taraflı olması bakımından bir ayrıma gitmemiştir. Ancak silahlı

¹⁵¹ Bundan sonra “Taslak Maddeler” ifadesi, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun, “Silahlı Çatışmaların Andlaşmalar Üzerindeki Etkileri” başlığını taşıyan kodlaştırma çalışması çerçevesinde 2011 yılında kabul ettiği metne gönderme yapacaktır. Maddeler ve Komisyon tarafından yapılan yorum (Daha sonraki atıflarda Commentaries şekliyle anılacaktır), için bkz. Report of the International Law Commission, **Sixty-third session**, Supplement No. 10 (A/66/10), 2010, s.173-217, <http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/reports/2011/english/chp6.pdf&lang=EFSRAC>, (16.5.2016).

¹⁵² Taslak Maddeler, md.1.

¹⁵³ Commentaries, s.180, par.4.

¹⁵⁴ **Madde 2:**

(a) “andlaşma”, ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve kendine mahsus ismi ne olursa olsun, Devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve uluslararası hukuka tabi olan uluslararası andlaşma demektir ve uluslararası örgütlerin de taraf olduğu devletler arasındaki andlaşmaları da kapsar.

¹⁵⁵ Commentaries, s.181, par.2.

çatışmaların veya savaşın andlaşmalar üzerinde etkilerini belirlemede, hükümetlerin siyasi birimleri veya bazı yazarlar tarafından, andlaşmaların iki taraflı veya çok taraflı olmalarına göre bir ayırım yapıldığına sıklıkla rastlanmaktadır¹⁵⁶. *Durdenevski*, iki taraflı andlaşmaların savaşla sona ereceğini, çok taraflı andlaşmaların ise ancak askıya alınabileceğini belirtmektedir¹⁵⁷. *Starke* da, sağlık, sınaî mülkiyet haklarının korunması gibi çok taraflı hukuk kuralı koyan andlaşmaların savaş durumunun meydana gelmesiyle sona ermeyeceğini ancak ya askıya alınıp savaşın sona ermesiyle yeniden yürürlüğe gireceklerini ya da savaş sırasında dahi kısmen uygulanabilir bulacaklarını belirtmektedir¹⁵⁸. *Rank* ise, savaş veya silahlı çatışma durumunda, iki taraflı andlaşmaların otomatik olarak sona ereceği, buna karşılık çok taraflı andlaşmaların sona erdirilemeyeceği görüşleri arasında mantıki veya hukuki bir farkın olduğu hususunda kuşku duyduğunu belirtmektedir. Hem iki hem de çok taraflı andlaşmaların, taraf sayıları dikkate alınmaksızın, aynı şekilde haklar yaratıklarını veya yükümlülükler getirdiklerini ve uluslararası hukuk düzeninin bir parçası haline geldiklerini belirtmektedir. Yazara göre, aralarındaki tek fark; iki taraflı andlaşmalar, daha dar bir alanda, sadece iki taraf arasında uygulama bulurken, buna karşılık çok taraflı andlaşmaların daha geniş bir uygulama alanı bulmasıdır. Bu farklılığın, eğer tek fark bu ise, savaş veya silahlı çatışma iki taraflı andlaşmaları sona erdirir ama çok taraflı andlaşmaları sona erdirmez görüşünü haklı kılmak için yetersiz olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak yazar, andlaşmaların taraf sayılarının, hukuki nitelikleri veya savaş durumunda yürürlüklerinin devam etmesi hususu üzerinde etkisinin olmayacağını belirtmektedir¹⁵⁹.

1898 yılındaki İspanya ile Birleşik Devletler Savaşı, aynı yıl içinde imzalanan Paris Andlaşması ile sona erdi. Andlaşma, savaştan önce taraflar arasındaki andlaşmaların yenilenmesine ilişkin bir hüküm içermiyordu. Bu husus İspanya'nın savaşın başlangıcında Birleşik Devletlerle arasındaki andlaşmaların savaş nedeniyle sona erdiğini açıklaması nedeniyle önem taşımaktaydı. Birleşik Devletler heyetinin, savaştan önceki andlaşmaların yürürlüğünün devam ettiğine ilişkin bir hükmün Paris

¹⁵⁶ Rank, s.335.

¹⁵⁷ Jan F. Triska ve Robert M. Slusser, **The Theory, Law, and Policy of Soviet Treaties**, California: Stanford University Press, 1962, s.168.

¹⁵⁸ J. G. Starke, **Introduction to International Law**, Tenth Edition, London, Butterworths, 1989, s.545.

¹⁵⁹ Rank, s.335.

Andlaşması'na konulması yönündeki teklifi İspanyol heyeti tarafından reddedilmişti¹⁶⁰. Savaşın başlangıcında İspanyol Hükümeti, tüm andlaşmaların sona erdiğini ilan ederken iki taraflı andlaşmalar ve çok taraflı andlaşmalar bakımından bir ayırım yapmamış olsa da; İspanyol Hükümeti'nin siyasi mahiyette olmayan çok taraflı andlaşmaları da sona erdirme niyetinde olmadığı belirtilmekteydi. En azından savaştan sonraki tutumu bunu göstermekteydi¹⁶¹.

Taslak Maddeler'de, iki taraflı ve çok taraflı andlaşmalar bakımından bir ayırım yapılmamış olsa da, bu ayırım 6. maddede, andlaşmanın sona erme, çekilme veya askıya alınmaya elverişli olup olmadığını gösteren faktörler bakımından dikkate alınmıştır¹⁶².

Andlaşma kavramından farklı olarak, “silahlı çatışma” durumunu meydana getiren olaylar, yıllar içerisinde dönüşüme uğrayarak farklı aktörler tarafından gerçekleştirilen farklı eylemleri kapsayacak bir hale geldi. Bu durum UHE'nin 1912 ve 1985 yıllarındaki çalışmalarında, Cenevre Sözleşmeleri ve çeşitli uluslararası yargı organlarında kabul edilen birçok farklı tanımdan anlaşılmaktadır¹⁶³. Nitekim bundan dolayı *Tütüncü*, günümüzde savaş ve silahlı çatışma tabirleri açısından bir kavram kargaşası olduğunu belirtmektedir. Yazara göre, barış ve savaş arasındaki ayrılık açık bir şekilde seçilmekle birlikte, barış ve silahlı çatışma arasında bu derece kesin bir ayrılık olmayabilir¹⁶⁴.

Komisyon başka bir uluslararası sözleşmede yapılmış olan silahlı çatışma kavramı tanımına atıf yapmak yerine, kendisi doğrudan bir norm oluşturarak silahlı çatışma kavramını tanımlamıştır. Komisyon 2. maddenin 1. fıkrasında, Taslak Maddeler bakımından silahlı çatışma kavramının tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre, silahlı çatışma kavramı; “*Devletlerarasında silahlı güce başvurma durumu ya da hükümet kurumları ile organize silahlı gruplar arasında uzun süreli (protracted) silahlı şiddet*

¹⁶⁰ McIntyre, s.302.

¹⁶¹ McIntyre, s.305; Crandall, s.450.

¹⁶² UHE 1985 yılındaki çalışması'nın 1. maddesinde göre,

“Bir silahlı çatışmanın patlak vermesi, bu silahlı çatışmanın tarafı bir devlet ile üçüncü bir devlet arasında yürürlükte bulunan ikili andlaşmaların yürürlüğünü ipso facto sona erdirmez veya askıya almaz.

Çok taraflı bir andlaşmanın taraflarından bazıları arasında bir silahlı çatışmanın patlak vermesi, diğer akit Devletler arasında veya bunlar ile silahlı çatışmaya taraf devletler arasında, bu andlaşmanın yürürlüğünü ipso facto sona erdirmez veya askıya almaz”.

¹⁶³ Dudley, s.24-25.

¹⁶⁴ Tütüncü, s.54.

anlamına gelmektedir”¹⁶⁵. Buradaki tanım, YUCM tarafından Tadic kararında kullanılan tanımı yansıtmaktadır. Ancak Taslak Maddeler’deki tanıma, Tadic kararındaki “*ülke içinde bu grupların kendi aralarında*” ifadesi alınmamıştır¹⁶⁶. Böylece Taslak Maddeler, hükümet dışı organize silahlı grupların kendi aralarındaki çatışmalarını düzenleme kapsamı dışında tutmuştur¹⁶⁷.

Geleneksel anlamdaki, devletler arası savaş veya silahlı çatışmalara ilişkin geniş bir uluslararası hukuk literatürü bulunmaktadır. Ancak çağdaş dünyada devletler arası çatışmalar hala devam etmekle birlikte, artık en yaygın silahlı çatışma türü değildir¹⁶⁸. Ayrıca modern silahlı çatışmalar uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalar arasındaki ayrımı belirsizleştirmiştir. Günümüzde uluslararası olmayan silahlı çatışmaların sayısı uluslararası silahlı çatışmalardan daha fazla hale gelmiştir. Uluslararası olmayan bu çatışmaların çoğu, dış unsurlar içermektedir. Zira devletler değişen derecelerde başka devletlerdeki iç çatışmalara; silah, eğitim tesisleri veya fon sağlama ve benzeri hususlarla karışabilmektedirler. Bu hususları göz önüne alan Komisyon iç çatışmaların, uluslararası silahlı çatışmalar kadar andlaşmaların yürürlüğünü etkileyebileceğini göz önüne alarak, bu çatışmaları da Taslak Maddeler’in kapsamına almıştır. Taslak Maddeler’de, uluslararası olmayan silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerinde etkilerinin olacağı hususu, “*hükümet kurumları ile organize silahlı gruplar arasında uzun süreli (protracted) silahlı şiddet*” ibaresinden anlaşılmaktadır¹⁶⁹.

İç çatışmaların Taslak Maddeler’in kapsamına dâhil edilmesinin andlaşma ilişkileri üzerinde potansiyel istikrar bozucu etkisini azaltmak amacıyla, “*uzun süreli (protracted)*” ifadesiyle bir eşik getirilmiştir. Dolayısıyla Taslak Maddeler bakımından

¹⁶⁵ Taslak Maddeler, md. 2/b.

¹⁶⁶ Commentaries, s.181-182, par. 4.

¹⁶⁷ Brownlie First Report, par. 21; UHE 1985 yılındaki çalışması’nın 1. maddesinde göre, “Bu Karar (Resolution) bakımından, “silahlı çatışma” kavramı, silahlı çatışmaya taraf olanlardan herhangi biri veya tamamı tarafından resmi savaş ilanının veya başkaca bir ilanın yapılmış olup olmadığına bakılmaksızın, nitelikleri veya kapsamı itibariyle, muharip devletler arasında veya muharip devletlerle üçüncü devletler arasındaki andlaşma ilişkilerini etkileme ihtimali bulunan savaş durumu veya silahlı eylemleri içeren uluslararası çatışma anlamına gelmektedir”.

¹⁶⁸ Ingrid Detter, **The Law of War**, Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s.38.

¹⁶⁹ Commentaries, s.183-184, par.8.

bir silahlı çatışmadan bahsedebilmek için, bunun uzun süreli (protracted) olması gerekmektedir¹⁷⁰.

Komisyonun çalışmasından önce bu konuyu ele alan hiçbir çalışmada, iç çatışmaların andlaşmalar üzerinde etkilerinin olabileceğine ilişkin bir değerlendirmeye rastlamamaktayız. Ancak, Taslak Maddeler'in kapsamının bu derece genişletilmesinin 1969 Viyana Sözleşmesi ile uyumsuzluk oluşturacağı ileri sürülmüştür. Şöyle ki; ülkesinde iç çatışma meydana gelen devlet, 1969 Viyana Sözleşmesi'nde öngörülen bir dizi tedbirden yararlanabilir ve bu devlet andlaşmaları sona erdirmeye, andlaşmalardan çekilme veya andlaşmaları askıya alma imkânlarına sahiptir. Dolayısıyla Taslak Maddeler'in kapsamına iç çatışmaların dâhil edilmesinin 1969 Viyana Sözleşmesi'nde kabul edilen bu tür usule ilişkin güvenceleri zedeleyeceği belirtilmiştir¹⁷¹. Bu duruma ek olarak, silahlı çatışma kavramının, iç çatışmaları içine alacak biçimde geniş şekilde tanımlanmasının, devletler arasındaki andlaşma ilişkilerinin istikrarı ve öngörülebilirliği için de zararlı olacağı ileri sürülmektedir¹⁷².

¹⁷⁰ Commentaries, s.184, par.8.

¹⁷¹ Effects of armed conflicts on treaties Comments and information received from Governments, UN Doc. A/CN.4/622, 2010, s.8, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/273/48/PDF/N1027348.pdf?OpenElement>, (16.5.2016).

¹⁷² Effects of armed conflicts on treaties Comments and information received from Governments Addendum, UN Doc. A/CN.4/622/Add.1, 2010, s.3, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/358/65/PDF/N1035865.pdf?OpenElement>, (16.5.2016).

II. İLKELER

Taslak Maddeler çalışmasının İkinci Bölümü'nün başlığı "İlkeler"dir. İkinci Bölüm, 2 Bap'tan oluşmaktadır. Birinci Bap "Silahlı Çatışma Durumunda Andlaşmanın Uygulanması" başlığına sahip olup 5 maddeden oluşmaktadır. İkinci Bap'ın başlığı ise "Andlaşmaların Yürürlüğü ile İlgili Diğer Hükümler" olup 6 maddeden oluşmaktadır.

A. Silahlı Çatışma Durumunda Andlaşmanın Uygulanması

1. Genel İlke

3. maddeye göre;

Bir silahlı çatışmanın varlığı kendiliğinden (ipso facto) bir andlaşmanın yürürlüğünü sona erdirmez veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya almaz:

1. Çatışmaya taraf Devletler arasında;
2. Çatışmaya taraf bir Devlet ve taraf olmayan bir Devlet arasında¹⁷³.

Bu madde UHE'nin 1985 yılındaki çalışmasının 2. maddesi¹⁷⁴ örnek alınarak hazırlanmıştır. 3. maddenin ortaya koyduğu temel ilke; bir silahlı çatışmanın varlığının, kendiliğinden (*ipso facto*) bir andlaşmanın yürürlüğünü sona erdirmediği veya andlaşmayı askıya almadığıdır. Ancak bu madde, andlaşmaların silahlı çatışmaya rağmen yürürlüğünün, karine olarak, devam edeceği yönündeki görüşü de kabul etmemiştir. Andlaşmaların, silahlı çatışma durumunda dahi yürürlüğünün devam etmesi lehindeki fikirlere rağmen, Komisyonun çoğunluğu, ilk raportör tarafından önerilen ifadenin değiştirilmemesi yönünde irade ortaya koymuştur. Zira andlaşmaların yürürlüğünün silahlı çatışmanın varlığına rağmen devam edeceği yönündeki daha geniş

¹⁷³ Taslak Maddeler, md.3.

¹⁷⁴ UHE'nin 1985 yılındaki çalışmasının 2. maddesi:

Bir silahlı çatışmanın meydana gelmesi, silahlı çatışmanın tarafları arasında yürürlükte bulunan andlaşmaların yürürlüğünü ipso facto sona erdirmez veya askıya almaz.

kapsamlı bir kuralın, uluslararası uygulama tarafından doğrulanmayacağı düşüncesindeydiler¹⁷⁵.

Çalışmanın Birinci Bölümünde incelenen, uzun bir dönem devlet uygulamalarına hâkim olan silahlı çatışma veya savaşın muharipler arasındaki tüm andlaşmaları sona erdireceği görüşüne tamamen zıt olan 3. maddedeki prensibe, Taslak Maddelere ilişkin görüş bildiren devletlerce itiraz edilmediği gibi, bu madde de ifade edilen prensip onaylanmıştır¹⁷⁶.

Bu maddenin a ve b fıkraları, farklı hipotezleri gündeme getirmektedir. Bu durumla ilgili olarak, Taslak Maddeler'in yorum kısmında 3 ayrı senaryodan bahsedilmektedir. İlk olarak, aynı safta yer alan devletlerin de dâhil olduğu, iki devlet arasındaki silahlı çatışmanın andlaşma ilişkilerine etkilerine ilişkin durumdur. İkinci olarak, bir başka devletle silahlı çatışmaya giren devletin, bu çatışmaya taraf olmayan üçüncü bir devletle olan andlaşma ilişkilerine ilişkin durum ve son olarak uluslararası olmayan bir silahlı çatışma durumunda çatışmanın yaşandığı devletin üçüncü bir devletle olan andlaşma ilişkilerine ilişkin durumdur¹⁷⁷.

Madde, prensip olarak, silahlı çatışmanın varlığının andlaşmaları *ipso facto* sona erdirmeyeceğini veya askıya almayacağını belirtmekle birlikte, modern uluslararası hukuk, bazı andlaşmaların nitelikleri gereği askıya alınabileceklerini kabul etmektedir. Uluslararası hukuktaki eğilim, sona erdirilecek andlaşmaları; çatışmaların varlığı ile bağdaşmayan politik andlaşmalarla ve silahlı çatışma sırasındaki ulusal güvenlikle bağdaşmayan andlaşmalarla sınırlamaktır¹⁷⁸. Bu şekilde bir çıkarım, silahlı çatışmada sona erecek veya askıya alınacak andlaşmaların nasıl belirleneceği sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunun çözümü için 4-6. maddeler birbirini takip eden üç çözüm yolu sağlamaktadır¹⁷⁹. Belirtmek gerekir ki, Komisyon, incelediğimiz 3. madde dâhil olmak üzere, bu ilkeleri öncelik sırasına göre düzenlemiş ve bu şekilde çözüm için

¹⁷⁵ Caflish, s.38.

¹⁷⁶ Çin, Burundi, Kolombiya, Gana, Polonya, Portekiz ve İsviçre'nin 3. madde hakkındaki görüşleri için bkz. Effects of armed conflicts on treaties Comments and information received from Governments, UN Doc. A/CN.4/622, 2010, s.10-11, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/273/48/PDF/N1027348.pdf?OpenElement>, (16.5.2015).

¹⁷⁷ Commanteries, s.179, par.2.

¹⁷⁸ Commanteries, s.185, par.2.

¹⁷⁹ Caflish, s.39.

bir çerçeve oluşturmuştur. Bu sayede, herhangi bir kimse, bu ilkelerden her birine sırasıyla başvurarak bir sonuca ulaşacaktır¹⁸⁰.

2. Anlaşmanın Yürürlüğüne İlişkin Hükümler

4. maddeye göre;

*Bir anlaşmanın kendisinin, silahlı çatışma durumunda, yürürlüğüne ilişkin hükümler barındırması durumunda, bu hükümler uygulanmalıdır*¹⁸¹.

Burada öncelik ilgili anlaşmanın hükümlerine verilmektedir. Bir anlaşma, silahlı çatışma durumunda yürürlüğünün devam edeceğine ilişkin bir hüküm içeriyorsa bu takdirde bu hükme üstünlük tanınıp bu düzenleme doğrultusunda sorun çözülecektir. Bazı anlaşmalar silahlı çatışma durumunda uygulanacaklarını açık bir biçimde belirtirken, diğer bazı anlaşmalar ise bunu zımni olarak öngörmektedir¹⁸².

4. maddede benimsenen ilke, doktrin ve uygulama tarafından da teyit edilmektedir. Zira doktrinde ve uygulamada, silahlı çatışma veya savaş nedeniyle sona ermeyecek veya askıya alınamayacak anlaşmalardan biri de; silahlı çatışma veya savaş durumunda uygulanmaya devam edeceklerine ilişkin açık hüküm barındıran anlaşmalar olarak kabul edilmektedir¹⁸³. Rank'a göre, eğer anlaşmanın lafzı, açıkça, anlaşmanın tarafları arasında meydana gelebilecek bir savaş durumunda dahi uygulanmaya devam etmesi gerektiği niyetini ifade etmekteyse, anlaşmanın siyasi nitelikte olup olmamasına bakılmaksızın yürürlükte kalacağını belirtmektedir¹⁸⁴.

Doktrinde birçok yazar tarafından bu duruma verilen örneklerden biri; Rusya ve Büyük Britanya arasındaki, 19 Mayıs 1815 tarihli anlaşmadır. Zira bu anlaşmanın 5. maddesi, anlaşmanın akdedilmesinden sonra taraflar arasında meydana gelecek bir savaşın anlaşmanın yürürlüğünü etkilememesi ve anlaşmada öngörülen ödemelerin devam etmesi gerektiğini belirtmektedir. Nitekim adı geçen bu anlaşma, 1854-1856 Kırım savaşından etkilenmemiştir. İngiliz Parlamentosunda bu anlaşmanın artık

¹⁸⁰ Dudley, s.28.

¹⁸¹ Taslak Maddeler, md.4.

¹⁸² Arnold Pronto, "The Effect of War on Law—What happens to their treaties when states go to war?", **Cambridge Journal of International and Comparative Law**, Vol.2, No.2, (2013), s.235.

¹⁸³ Harvard Çalışması, s.1190.

¹⁸⁴ Rank, s.325.

yürürlükte olmadığına ait bir istekte bulunulmuş olmakla birlikte, Büyük Britanya tarafından Kırım Savaşından sonra Rusya'ya ödeme yapılmaya devam edilmiştir¹⁸⁵.

Silahlı çatışma durumunda uygulanacağına ilişkin açık hüküm barındıran bir diğer andlaşma, 1986 tarihli Büyük Britanya ve Fransa Cumhuriyeti arasında, Özel Sektör İmtiyazı Tarafından Sabit Kanal Yapımı ve İşletimine ilişkin Andlaşmadır. Söz konusu andlaşmanın 6. maddesine göre; doğal afetler, terörist eylemler veya silahlı çatışma veya bu gibi olağanüstü durumlarda, her bir hükümet, diğer taraf devlete danıştıktan sonra, şartlar izin veriyorsa, bu andlaşma ve andlaşmanın ek protokelleri ve düzenlemeleri veya imtiyazdan kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı tedbirler alabilir demektedir¹⁸⁶.

Nasıl silahlı çatışma sırasında uygulanmaya devam edileceklerine ilişkin açık hüküm içeren andlaşmalarda, bu iradeye üstünlük tanınıyorsa; aynı şekilde, silahlı çatışma nedeniyle sona erme veya askıya alınmaya ilişkin açık hüküm barındıran andlaşmalarda da bu yöndeki iradeye üstünlük tanınarak andlaşmanın sona ermesi veya andlaşmanın askıya alınması gerekmektedir¹⁸⁷.

Bazı andlaşmalar, bir silahlı çatışma veya savaş durumunda, ya muharipler veya hem muharipler hem de tarafsızlar tarafından, askıya alınmaya ilişkin yetki veren hükümler içermektedir¹⁸⁸. Örneğin çalışma saatlerini kısıtlayan birçok andlaşma; Sanayi Kuruluşlarında Çalışma Sürelerinin Haftalık Kırk Sekiz, Günlük Sekiz Saatle Sınırlanmasına ilişkin 1919 Sözleşmesi, Ticari Kuruluşlar ve Büro İşlerinde Çalışma Saatlerinin Sınırlandırılmasına ilişkin 1930 tarihli Sözleşme, Kömür Madenlerinde Çalışma Sürelerinin Sınırlandırılmasına ilişkin 1931 tarihli Sözleşme, savaş veya ulusal güvenliği tehdit eden diğer acil durumlarda askıya alınabileceklerine ilişkin hükümler içermektedirler¹⁸⁹.

¹⁸⁵ Hurst, s.43; Crandall, s.448-449; Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, s.228.

¹⁸⁶ Sözleşme metni için bkz. Treaty between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the French Republic concerning the Construction and Operation by Private Concessionaires of a Channel Fixed Link with Exchanges of Notes, <http://www.eurotunnelgroup.com/uploadedFiles/assets-uk/the-channel-tunnel/Treaty-Canterbury-UK.pdf>, (12.5.2016).

¹⁸⁷ Rank, s.330.

¹⁸⁸ Tobin, s.41.

¹⁸⁹ Rank, s.329.

1939 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 20. maddesine göre; savaş zamanında, Türkiye savaşan ise, Karadeniz'e kıyısı olsun olmasın bütün devletlerin savaş gemilerinin geçişi konusunda istediği düzenlemeyi yapmakta tamamen serbesttir. Bir anlamda, andlaşma askıya alınmaktadır. Bu hüküm Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehdidinde maruz saydığı durumda da geçerli olacaktır¹⁹⁰.

Özetlemek gerekirse, kural olarak öncelik, ilgili andlaşmanın hükümlerine verilmektedir. Eğer andlaşma; silahlı çatışma durumunda yürürlüğünün devam edeceğine ilişkin bir hüküm içeriyorsa veya silahlı çatışma durumunda sona ereceğine ilişkin bir düzenlemede bulunmuşsa, bu takdirde, bu hükümlere üstünlük tanınıp bu düzenlemeler doğrultusunda sorun çözülecektir.

3. Anlaşmanın Yorumlamasına İlişkin Kuralların Uygulanması

5. maddeye göre;

*Bir silahlı çatışma durumunda, bir andlaşmanın sona erme, çekilme veya askıya alınmaya elverişli olup olmadığını tespit etmek için, uluslararası hukukun andlaşmaların yorumlanmasına ilişkin kuralları uygulanacaktır*¹⁹¹.

Belirtmek gerekir ki; BM'de tescil edilen andlaşmaların büyük çoğunluğu (hâlihazırda on binlerce) ilgili taraflar arasında meydana gelebilecek silahlı çatışmanın andlaşmalar üzerindeki olası hukuki etkileri konusunda bir düzenleme içermemektedir¹⁹². Bundan dolayı ilk adım olarak başvurulacak ilgili andlaşmanın bizzat kendi hükümleri, andlaşmanın yürürlüğünün devam edeceğine ilişkin bir düzenlemeyi içermiyorsa bu takdirde ikinci adım olarak 5. maddeye bakmak gerekecektir. 5. madde, anlaşmanın sona erdirilmesi, taraflardan birinin anlaşmadan çekilmesi ve andlaşmanın yürürlüğünün askıya alınmasının tespiti hususunda, harici faktörleri dikkate alan 6. maddeden farklı olarak, andlaşmanın hükümlerini dikkate alan 4. maddeden sonraki ikinci hükümdür¹⁹³.

¹⁹⁰ Selami Kuran, **Uluslararası Deniz Hukuku**, 4.Baskı, İstanbul: Beta, 2014, s.129.

¹⁹¹ Taslak Maddeler, md.5.

¹⁹² Pronto, s.229.

¹⁹³ Commentaries, s.186, par.1.

5. maddeye göre, andlaşmanın açık bir hüküm içermemesi durumunda, uluslararası hukukun andlaşmaların yorumlamasına ilişkin kuralları uygulanarak bir tespit yapılması gerekecektir¹⁹⁴. Bu noktada andlaşmaların yorumlanmasına ilişkin uluslararası örf ve adet hukuku kurallarının kodifiye edildiği 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 31 ve 32. maddeleri büyük önem taşımaktadır¹⁹⁵.

1969 Viyana Sözleşmesi'nin genel yorum kuralı başlığını taşıyan 31. maddesinin 1. fıkrasına göre: *“bir andlaşma, andlaşmanın içeriği ile bağlantılı olarak ve konu ve amacının ışığı altında terimlerin olağan anlamına uygun bir biçimde iyi niyetle yorumlanmalıdır”*. Maddede sayılan iyi niyet, andlaşmanın terimlerinin olağan anlamının aranması, andlaşmanın bağlantılarının göz önünde tutulması ilkelerine ek olarak, andlaşmaların yorumlanmasında uluslararası mahkemelerin çok sık başvurdukları ilkelerden biri de andlaşmanın uygulanmak ve etki doğurmak¹⁹⁶ üzere yapılmasıdır¹⁹⁷.

32. madde ise, tamamlayıcı yorum kurallarını düzenlemektedir. Bu maddede, yukarıda zikrettiğimiz 31. maddeye göre yapılan yorum neticesinde ortaya çıkan sonuç saçma ya da açık değilse, tamamlayıcı nitelikte bir takım verilerin değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Sözleşme bu tür verilerin en önemlisi olarak; andlaşmanın hazırlık çalışmaları ve andlaşmanın yapıldığı koşulları saymaktadır¹⁹⁸.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki; silahlı çatışmanın andlaşmalar üzerindeki etkileri bakımından ilk olarak başvuru 4. maddenin yetersiz kalması durumunda, sonraki adım 5. maddeye başvurmak olacaktır. 5. madde ise; silahlı çatışmanın, andlaşmalar üzerindeki etkilerinin tespiti bakımından, uluslararası hukukun andlaşmaların yorumlanmasına ilişkin kurallarının uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu durumda, uluslararası örf ve adet kurallarının kodifiye

¹⁹⁴ Commentaries, s.186, par.2.

¹⁹⁵ Aust, s.185-186.

¹⁹⁶ Etki doğurma ilkesi Roma hukukundaki “ut res magis valeat quam preat” (bir şey hükümsüz olacağına hüküm doğursun) özdeyişinin uluslararası hukukta uygulanması olmaktadır. Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap**, s.199.

¹⁹⁷ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap**, s.197-199.

¹⁹⁸ Ibid., s.200.

edildiği 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 31-33. maddelerine ek olarak uluslararası hukukun andlaşmaların yorumlanmasına ilişkin tüm kuralları uygulanabilecektir.

4. Bir Anlaşmanın, Sona Erme, Çekilme veya Askıya Alınmaya Elverişli Olup Olmadığını Gösteren Faktörler

6. maddeye göre;

Bir andlaşmanın silahlı çatışma durumunda, sona erme, çekilme veya askıya alınmaya elverişli olup olmadığını tespit etmek için aşağıdakiler de dâhil olmak üzere, tüm ilgili faktörler dikkate alınacaktır:

(a) *Andlaşmanın niteliği, özellikle konusu, amaç ve hedefi, içeriği ve andlaşmaya taraf olanların sayısı; ve*

(b) *Silahlı çatışmanın, coğrafi kapsamı, ölçeği ve yoğunluğu, süresi gibi nitelikleri ile uluslararası olmayan silahlı çatışma durumunda, harici karışmanın derecesi*¹⁹⁹

Birçok durumda, ne 4. madde ne de 5. madde sorunun çözümünde herhangi bir sonuç sağlayamayabilir. Bu gibi durumlarda, 6. maddenin uygulanması devreye girecektir. Dolayısıyla 4 ve 5. maddenin yetersiz olduğu veya sonuç vermediği durumlarda, 6. maddede ifade edilen faktörlere başvurulacaktır. Bu faktörlerin bazıları andlaşmanın niteliği ile ilgili olup andlaşmanın konusunu, amaç ve hedeflerini, içeriğini ve taraf sayısını içermektedir. Diğerleri ise silahlı çatışmanın niteliği ile ilgili olup silahlı çatışmanın meydana geldiği alanın kapsamı, ölçeği ve yoğunluğu, süresi ve uluslararası olmayan silahlı çatışma durumunda, harici karışmanın derecesi gibi hususları içermektedir²⁰⁰. Belirtmek gerekir ki; maddenin a ve b fıkralarında sayılan faktörler sınırlı sayıda değildir. Nitekim bu durum madde de geçen “aşağıdakiler de dâhil olmak üzere, tüm ilgili faktörler dikkate alınacaktır” ifadesinden anlaşılmaktadır²⁰¹.

¹⁹⁹ Taslak Maddeler, md.6.

²⁰⁰ Caflisch, s.39.

²⁰¹ Commentaries, s.187, par.2.

Hukuk uygulayıcısı andlaşmanın niteliğini göz önüne aldığında, andlaşmanın konusu, amaç ve hedefi, içeriği ve anlaşmaya taraf olanların sayısına bakacaktır. Bu tür bir araştırmaya yardımcı olması için UHK, düzenledikleri konular bakımından, silahlı çatışma durumunda kısmen veya tamamen yürürlüklerinin devam edeceği ve sınırlı sayıda olmayan, örnek bir andlaşmalar kategorisi listesi geliştirerek Taslak Maddeler’e eklemiştir²⁰².

Silahlı çatışmaların etkilerini tespit etmede önerilen harici faktörlerin ikinci kümesini, çatışmanın niteliği ile ilgili bulunan; çatışmanın coğrafi kapsamı, çatışmanın ölçeği, yoğunluğu ve süresi oluşturmaktadır. Örneğin, meydana gelen bir silahlı çatışmanın hava taşımacılığına ilişkin andlaşmalara etkisinin tespitinde, çatışmanın kara veya deniz gibi hangi alanda meydana geldiği önemli olacaktır. Bu fıkrada uluslararası olmayan silahlı çatışma durumları için ifade edilen “*harici karışmanın derecesi*” faktörü, esasında bu tip çatışmaya giren devletlerin bu duruma dayanarak andlaşmaları askıya alma, sona erdirme veya andlaşmadan çekilme hususundaki iddialarını sınırlandırmaya yönelik ek bir eşik olarak getirilmiştir. Başka bir ifadeyle, bu unsur, andlaşmaların istikrarı lehine hizmet veren bir denetim faktörü işlevi görmektedir. Üçüncü bir devletin uluslararası olmayan bir silahlı çatışmaya karışmasının çok büyük olması, andlaşmaların daha çok etkilenmesine sebep olacak ve tersi durumda andlaşmaların etkilenmesi daha az olacaktır²⁰³.

B. Andlaşmaların Yürürlüğü ile İlgili Diğer Hükümler

1. Silahlı Çatışma Sırasında Andlaşmaların Akdedilmesi

8. maddeye göre;

1. *Bir silahlı çatışmanın varlığı, bu çatışmaya taraf olan bir Devletin uluslararası hukuka uygun olarak andlaşma akdetme yetkisini etkilemez.*

2. *Devletler silahlı çatışma sırasında aralarında yürürlükte bulunan bir andlaşmayı veya andlaşmanın bir bölümünü sonlandırmaya ya da askıya almaya ilişkin*

²⁰² Pronto, s.236.

²⁰³ Commentaries, s.187-188, par.4.

*andlaşmalar yapabilir, ya da andlaşmayı değıştirmek veya tadil etmek üzere anlaşıabilirler*²⁰⁴.

Bu madde iki kural belirtmektedir. İlk kural, devletlerin silahlı çatıma durumunda dahi andlaşma akdetme yetkilerini muhafaza edecekleridir. İkinci kural ise, devletlerin, kendi aralarında anlaşarak, silahlı çatışma durumunda dahi yürürlüğü devam edecek andlaşmaları askıya alabilecekleri veya sona erdirebileceklerine ilişkindir²⁰⁵. Bir devletin silahlı çatışmaya dâhil olması, onun andlaşma akdetme ehliyetini etkilemez ve etkileyemez. Zira andlaşma akdetme ehliyeti, devletin egemenliğinin ve uluslararası kişiliğinin ayrılmaz bir parçasıdır²⁰⁶. Durumun açıklığı nedeniyle bu hükmün Taslak Maddeler'den çıkarılması dahi teklif edilmiştir²⁰⁷. Ancak hüküm, bu konuda açıklayıcılık sağlaması gayesi ile muhafaza edilmiştir²⁰⁸.

Doktrinde *McNair*, savaş sırasında iki muharip taraf arasında andlaşmadan kaynaklanan yükümlölükler oluşturmak bakımından hukuki bir engel bulunmadığını belirtmektedir. Yazara göre, genel veya sınırlı tüm ateşkeslerin savaş sırasında akdedilmekte olduğı bir vakıadır. Buna ek olarak savaş sırasında esirlerin takası veya yaralıların tedavilerine ilişkin andlaşmalar akdedilebilmektedir. Yazar, Nisan 1916'da Büyük Britanya ve Almanya arasında yapılan, belirli sınıf hasta ve yaralı esirlerin İsviçre'ye nakli hususundaki andlaşmanın bu duruma bir misal olarak gösterilebileceğini belirtmektedir²⁰⁹.

Esasında 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 6. maddesinde, her devletin andlaşma akdetme yetkisine sahip olduğı, açıkça ifade edilmektedir. İşgal altında veya başarısız bir devlet (failed State), devlet adına hareket edecek yetkili bir devlet organından yoksun olduğundan dolayı uluslararası düzlemde geçici olarak hareket etmekten aciz

²⁰⁴ Taslak Maddeler, md.8.

²⁰⁵ First report on the effects of armed conflicts on treaties By Mr. Lucius Caflisch, Special Rapporteur (bundan sonra - Caflisch First Report), UN Doc. A/CN.4/627, 2010, s.21, par.71.

²⁰⁶ Case of the S.S. "Wimbledon", (United Kingdom, France, Italy & Japan v. Germany), 1923, PCIJ Seies A, No.1, s.25; Effects of armed conflicts on treaties Comments and information received from Governments, UN Doc. A/CN.4/622, 2010, s.17, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/273/48/PDF/N1027348.pdf?OpenElement>, (16.5.2016).

²⁰⁷ Effects of armed conflicts on treaties Comments and information received from Governments, UN Doc. A/CN.4/622, 2010, s.17, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/273/48/PDF/N1027348.pdf?OpenElement>, (16.5.2016).

²⁰⁸ Commentaries, s.189, par.3.

²⁰⁹ McNair, s.696.

olsa bile, uluslararası hukuk anlamında yine de devlet olduğundan, andlaşma akdetme yetkisine *de iure* sahip olmaya devam eder²¹⁰. Dolayısıyla, bu madde geçici olarak devlet olma kriterlerini yerine getirmediğinde bile bir devletin hukuki devamlılığı karinesi ile uyumludur²¹¹.

2. Bildirim Yükümlülüğü

9. maddeye göre;

1. *Bir silahlı çatışmanın sonucu olarak bir Devlet, taraf olduğu bir andlaşmayı sona erdirmeye veya andlaşmadan çekilme ya da andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma niyetinde ise, diğer taraf Devlete veya andlaşmaya taraf diğer Devletlere ya da depozitere bu niyetini bildirecektir.*

2. *Daha ileri bir tarih belirtilmedikçe, bildirim, diğer taraf Devlet veya Devletler tarafından alındıktan sonra etkili olacaktır.*

3. *Yukarıdaki fıkralarda yer alan hiçbir hüküm, taraf bir Devletin ilgili andlaşma veya uluslararası hukukun uygulanabilir diğer hükümlerine göre, makul bir süre içinde, andlaşmanın sona erdirilmesi veya andlaşmadan çekilme ya da andlaşmanın yürürlüğünün askıya alınması konusundaki itiraz hakkını etkilemeyecektir.*

4. *Eğer 3. fıkraya uygun olarak bir itirazda bulunulmuşsa, ilgili Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 33 üncü maddesinde belirtilen yollarla bir çözüm arayacaktır.*

5. *Yukarıdaki fıkralarda yer alan hiçbir hüküm, uygulanabilirliği devam ettikçe, Devletlerin uyuşmazlıkların çözüm yolları ile ilgili hak ve yükümlülüklerini etkilemeyecektir²¹².*

²¹⁰ Kirsten Schmalenbach, "Capacity of States to conclude treaties", Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde (105-119), Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, s.107-108.

²¹¹ Heike Krieger, "Miscellaneous Provisions", Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde (1239-1279), Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, s.1262.

²¹² Taslak Maddeler, md.9.

Taslak Maddeler'in önemli hükümlerinden biri, andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma veya andlaşmadan çekilme niyetinin bildirimi ilgili olan 9. maddedir. Zira bir andlaşmanın sona ermesi veya askıya alınması gerektiğine karar verildiğinde, usuli bakımdan nasıl hareket edilmesi gerektiği sorunu, devletler bakımından daima muğlâk bir husus olmuştur²¹³. Söz konusu bu maddenin metni, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 65. maddesine dayandırılmış ve buradaki formül göz önüne alınmıştır, ancak silahlı çatışma bağlamında maddede ayarlamalar ve düzeltmeler yapılmıştır. 9. maddenin, bir devlet açısından ortaya koyduğu temel yükümlülük, andlaşmayı sona erdirdiği, andlaşmadan çekildiği veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya aldığına dair bildirimde bulunmaktır. Ancak aynı zamanda bildirimin yapıldığı devletin itiraz etme hakkı da düzenlenmektedir. Bu durumda ortaya çıkacak uyuşmazlığa, BM Şartı'nın 33. maddesinde belirtilen yollarla bir çözüm aranacağı, madde metninde ifade edilmiştir²¹⁴.

Söz konusu maddenin 1. fıkrasına göre, bir devlet andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma haklarını kullanma niyetinde ise, bu takdirde, diğer taraf devlet veya devletlere ya da depozitere, bu konudaki niyetini bildirmelidir. 2. fıkra, bu bildirimin, aksi belirtilmedikçe, diğer taraf devlet veya devletler tarafından alındıktan sonra etki doğuracağını düzenlemiştir. Bu fıkra, 1. fıkrada ifade edilen bildirimin depozitere yapılması hususu ile ilgili bir referans içermemektedir. Maddenin yorum kısmında; bildirimin etki doğurması bakımından önemli olan zamanın, bildirimin depoziter tarafından alındığı an değil, diğer taraf devlet veya devletler tarafından alındığı an olduğu açıklanmaktadır. Dolayısıyla bildirimin depoziter üzerinden yapılması durumunda, bildirimin etki doğuracağı zaman ilgili devletin bu bildirimi aldığı zamandır²¹⁵. Doğrudan veya depoziter üzerinden bildirimin ulaştığı devletin, makul bir süre içinde, ilgili anlaşma veya uluslararası hukukun uygulanabilir hükümlerine göre, itiraz hakkı bulunmaktadır. Dolayısıyla bildirimi alan devlet, bu bildirimin içeriğini, 3'ten 7 kadar olan Taslak Maddeler'e veya ilgili andlaşmanın hükümlerine ya da uluslararası hukuka aykırı görüyorsa, itiraz

²¹³ Caflish, s.49.

²¹⁴ Commentaries, s.190, par.1.

²¹⁵ Commentaries, s.190, par.2.

edebilecektir²¹⁶. Bir itirazın yapılması ihtimalinde, bunun gerçekleştirilmesi gereken süre bakımından kesin bir ifade bulunmamaktadır. Komisyon, savaş durumunda kesin bir süre konulmasının gerçekçi olmayacağı ancak bir sınırlamanın da bulunmaması halinde hükmün etkinliğinin zedeleneyeceğini göz önüne alarak, makul süre şartını getirmiştir²¹⁷.

Yukarıda ifade ettiğimiz şekilde bildirimin yapılmasından sonra makul süre içerisinde herhangi bir itirazın yapılmaması durumunda, bildirimde bulunan devlet, bildirimde belirttiği tedbirleri alabilir. Ancak bildirim alan devlet itirazda bulunduğu takdirde, sorun ilgili devletler arasında aynı maddenin 4. fıkrası uyarınca hukuki ya da diplomatik bir çözüm bulununcaya kadar çözülmemiş veya karara bağlanmamış şekilde kalacaktır²¹⁸. 4. fıkarda ortaya koyulan çözüm yöntemi ise BM Şartı'nın 33. maddesinde belirtilen yollardır. Bunlar; görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile, bölgesel kuruluş ya da andlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalarıdır²¹⁹. Belirtmek gerekir ki; 4. fıkarda ifade edilen çözüm yolları, silahlı çatışmaya rağmen taraflar arasında yürürlüğü devam eden barışçıl çözüm yöntemlerine ilişkin andlaşmaları etkilemeyecektir²²⁰.

Cafilisch göre, bu maddenin temel özelliği, savaşın sebep olduğu kaosa bir miktar düzen getirmek amacıyla getirdiği usuli prosedürdür. Bu prosedürün, andlaşmayı sona erdirmek, askıya almak veya andlaşmadan çekilmek niyetinde olan devlet tarafından uygulanması gerekir²²¹. Maddede önerilen prosedürün izlenmemesi halinde çıkarılacak netice ile ilgili bir açıklık söz konusu değildir. Buradaki bildirim prosedürünün yasal zorunluluk haline getirilmesi durumunda bildirimin yapılmaması, hakkın ileri sürülmesinin kaybı neticesini doğuracaktır²²². *Pronto*'ya göre, bildirim prosedürünün gerçekleştirilmemesi, Taslak Maddeler bağlamında feragat veya *estoppel* durumu oluşturmaz. Zira böyle bir durum, açık bir anlaşma veya zımnen mevcut

²¹⁶ Cafilisch First Report, s.23, par.85

²¹⁷ Commentaries, s.190, par.4.

²¹⁸ Commentaries, s.191, par.6.

²¹⁹ Birleşmiş Milletler Şartı, md.33.

²²⁰ Taslak Maddeler, md.9/5.

²²¹ Cafilisch, s.49; Benzer bir düzenleme Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin 317. maddesinin 3. fıkrasında ve Harp Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesi'nin 63. maddesinin 2. fıkrasında bulunmaktadır.

²²² Pronto, s.240.

durumun (status quo) kabulünü oluşturmaz. Yazar göre, devletlerin bildirim yükümlülüğünü savaş koşullarında yapacakları göz önüne alındığında, bu bildirimin yapılmamasına yukarıdaki gibi bir sonucun bağlanması ağır olacaktır. *Pronto*'ya göre bu bilgiler ışığında, bildirim prosedürü yükümlülüğü tavsiye niteliğindedir²²³.

3. Uluslararası Hukukun Bir Andlaşmadan Bağımsız Olarak Empoze Ettiği Yükümlülükler

10. maddeye göre;

*Bir silahlı çatışmanın sonucu olarak bir andlaşmanın sona erdirilmesi veya andlaşmadan çekilme ya da andlaşmanın yürürlüğünün askıya alınması, herhangi bir Devletin andlaşmada yer verilen fakat andlaşmadan bağımsız olarak uluslararası hukuk gereğince uymak zorunda olduğu herhangi bir yükümlülüğünü yerine getirmesi görevini hiçbir şekilde zedelemeyiz*²²⁴.

1969 Viyana Sözleşmesi'nin 43. maddesi örnek alınarak hazırlanan bu maddeye göre, silahlı çatışmanın bir sonucu olarak sözleşmeden kaynaklanan haklar ortadan kalksa bile, bu durum, taraf devletlerin andlaşmada yer verilen fakat anlaşmadan bağımsız olarak uluslararası hukuk gereğince uymak zorunda olduğu herhangi bir yükümlülüğünü sona erdirmeyecektir²²⁵. 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 43. maddesinde olduğu gibi, bu maddede uluslararası hukuk kurallarının özerkliği ve birbirlerine paralel şekilde varlığı ilkesini düzenlemektedir²²⁶. Bir başka ifadeyle, farklı hukuk kaynaklarından doğan yükümlülükler birbirinden bağımsız olarak yürürlükte dirler. Bunlardan birinin varlığının sona ermesi, diğerini etkilemez. Sadece diğer hukuk kaynağından doğan yükümlülük, sona eren andlaşma ile açık bir biçimde ilişkilendirilmişse, bu takdirde diğer hukuk kaynağından doğan yükümlülükte de sona erer²²⁷.

²²³ Ibid.

²²⁴ Taslak Maddeler, md.10.

²²⁵ Caflisch, s.49.

²²⁶ K Bannelier-Christakis in Corten/Klein Art 43 MN 1 Aktaran: Kerstin Odendahl, "General Provisions", Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde (733-765), Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, s.746.

²²⁷ Odendahl, s.748.

1969 Viyana Sözleşmesi'nin 43. maddesine ilişkin yorumda bulunan yazarlar, devletlerin andlaşmalardan bağımsız olarak, uluslararası hukuk gereğince yerine getirmeleri gereken yükümlülüklerin özellikle uluslararası örf ve adet hukukundan, muhtemelen de hukukun genel ilkelerinden kaynaklanabileceğini belirtmekteler²²⁸.

Maddenin ifade ettiği prensip UAD'nin, Nikaragua Davası'nda da ele alınmıştır. Divan, kuvvet kullanma yasağı, içişlere karışma yasağı ve devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlıklarına saygı gibi prensiplerin andlaşma hükümleri haline getirilseler dahi, uluslararası örf ve adet hukukunun bir parçası olarak bağlayıcı olmaya devam edeceklerini belirtmiştir²²⁹.

4. Andlaşma Hükümlerinin Ayrılabilmesi

11. maddeye göre;

Silahlı çatışmanın sonucu olarak andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğüne askıya alma, andlaşma başka türlü öngörmedikçe veya Taraflar başka türlü mutabık kalmadıkça, şu durumlar hariç olmak üzere, andlaşmanın tamamı hakkında etkili olacaktır:

(a) *andlaşma, uygulanmaları bakımından andlaşmanın geri kalan kısmından ayrılacak hükümler içeriyorsa*

(b) *bu hükümlerin kabulünün diğer Taraf veya Tarafların andlaşma ile bir bütün olarak bağlanma rızasının esaslı bir temeli olmadığı andlaşmadan anlaşılabilir veya başka türlü tespit edilebiliyorsa; ve*

(c) *andlaşmanın geri kalan kısmının ifaya devam edilmesi haksız olmayacaksa*²³⁰.

Andlaşmaların bölünmez bir bütün olarak görüleceği ve bundan dolayı herhangi bir maddesinin son bulmasının andlaşmayı bütün olarak feshedilebilir veya feshedilmiş hale getirebileceği ya da aksine andlaşmanın bir bölümünün geri kalanını

²²⁸ Villiger, s.553.

²²⁹ I.C.J. Reports 1986, s.93, par.174.

²³⁰ Taslak Maddeler, md.11.

etkilemeden sona erdirebileceği görüşleri, *Grotius* zamanından beri yazarlar tarafından tartışılmaktadır²³¹.

Andlaşma hükümlerinin ayrılabilmesi hususu 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 44. maddesinde düzenlenmiştir. Silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalara etkileri bakımından ise; UHK Taslak Maddeler çalışmasının 11. maddesinde, 1969 Viyana Sözleşmesinin 44. maddesine büyük bir oranda benzerlik gösteren bir düzenleme yapmıştır.

Bu madde prensip olarak; silahlı çatışmanın sonucu olarak andlaşmayı sona erdirme, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya almanın, andlaşma başka türlü öngörmedikçe veya Taraflar başka türlü mutabık kalmadıkça, andlaşmanın tamamı hakkında etkili olacağını belirtmektedir. Ancak söz konusu maddenin a, b ve c fıkralarında ifade edilen şartların birlikte gerçekleşmesi durumunda, andlaşma hükümlerinin ayrılabilmesi kabul edilmektedir. Belirtmek gerekir ki; üç fıkra da belirtilen şartların kümülatif bir biçimde gerçekleşmesini aramaktayız. Çünkü bu hükmün alındığı ve neredeyse aynı ifadeleri içeren 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 44. maddesinin 3. fıkrası bakımından bu üç şartın birlikte gerçekleşmesi aranmaktadır²³².

UHE'nin 1912 yılındaki çalışmasında bu husus, çalışmanın 3. maddesinde açık bir biçimde düzenlenmişken 1985 yılındaki çalışmasında bu hususa ilişkin doğrudan bir düzenleme yapılmamıştır. Ancak 1985 yılındaki çalışmasının 4. maddesinin kaleme alınış biçimi andlaşma hükümlerinin ayrılabilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir²³³.

Doktrine bakıldığında ise *McIntyre*, Birleşik Devletler uygulamasının, andlaşmaların ayrılmaz bir bütün oluşturmadıkça ayrılabilmesini kabul ettiğini belirtmektedir. Yazar, bu durumun hem uygulayıcılar hem de yazarlar tarafından büyük ölçüde kabul gördüğünü belirttikten sonra, yürütme organının ve mahkemelerin son

²³¹ Tobin, s.250.

²³² Aust, s.248.

²³³ UHE 1985 Çalışması Madde 4:

“Bir silahlı çatışmanın varlığı taraflardan birine, anlaşmada aksi öngörülmedikçe, gerçek kişiyi korumaya yönelik anlaşma hükümlerinin yürürlüğünü tek taraflı olarak sona erdirme ya da askıya alma yetkisi vermez”.

uygulamaları karşısında ayrılabilme ilkesinin bir adım ileriye götürülebileceğini belirtmiştir. Şöyle ki; bir maddenin belirli kısımlarının birbirleri ile sıkı bir ilişki içinde olmadığı durumlarda, savaşın etkisi her kısım üzerinde münferit olarak dikkate alınabileceğini belirtmektedir²³⁴. Tobin de, silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkilerinin tespitinde andlaşma hükümlerinin ayrılabilceğini kabul etmektedir²³⁵.

5. Andlaşmayı, Sona Erdirme, Andlaşmadan Çekilme veya Andlaşmanın Yürürlüğünü Askıya Alma Hakkının Kaybı

12. maddeye göre;

Bir Devlet durumlardan haberdar olduktan sonra silahlı çatışmanın sonucu olarak, bir andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme ya da andlaşmanın yürürlüğünü askıya almayla ilgili bir gerekçeye, eğer,

(a) andlaşmanın, yürürlükte kaldığı veya yürürlükte olmaya devam ettiği hususunu açıkça kabul etmiş olursa; veya

(b) Davranışı sebebiyle andlaşmanın, yürürlükte kaldığı veya yürürlükte tutulmasına zımnen rıza gösterdiğinin kabul edilmesi gerekiyorsa, artık başvuramaz²³⁶.

Belirtmek gerekir ki bu hüküm, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 45. maddesi ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Ancak silahlı çatışmalar bakımından uygulanacağından dolayı maddede bazı değişiklikler yapılmıştır. UHK, bir tarafın kendi tutarsız davranışlarından yararlanmasına izin verilmemesi ilkesinin temeli olarak, esasen bu durumun, iyi niyet ve dürüstlük kurallarına aykırılık teşkil edecek olmasını göstermektedir²³⁷. Komisyon, silahlı çatışma durumunda dahi, asgari düzeyde iyi niyetin etkili ve geçerli olması için 12. maddede, 1969 Viyana Sözleşmesi'ne benzer bir düzenleme yapma yoluna gitmiştir²³⁸.

²³⁴ McIntyre, s.22.

²³⁵ Tobin, s.57.

²³⁶ Taslak Maddeler, md.12.

²³⁷ YBILC 1966, Vol.II, s.239.

²³⁸ Commentaries, s.193, par.1.

Bu madde, bir devletin silahlı çatışma halinde, andlaşmayı sona erdirme, andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma veya andlaşmadan çekilme hakkının kaybını düzenlemektedir. Bir devletin andlaşmayı sona erdirme, askıya alma veya ondan çekilme hakkının bulunmasına rağmen, bu devlet, açıkça veya davranışlarıyla zımnen andlaşmanın devam etmesine rıza gösterdiği anlaşılıyorsa, bu takdirde maddede sayılan haklarını kullanmaktan feragat etmiş olacaktır²³⁹.

1969 Viyana Sözleşmesi'nin 45. maddesinden alınan “*durumlardan haberdar olduktan sonra*” ifadesi, silahlı çatışma bağlamında ele alınmalıdır. Bir silahlı çatışmanın andlaşmalar üzerindeki etkisinin tespiti veya etkilerinin öğrenilmesi, silahlı çatışmanın başlangıcında mümkün olmayabilir. Çatışmanın etkisinin anlaşılması, daha çok ilerleyen dönemde, silahlı çatışmanın andlaşmalar üzerindeki etkilerini doğurmasıyla anlaşılabilir. Dolayısıyla, “*durumlardan haberdar olduktan sonra*”, ifadesinin bu bağlamda değerlendirilerek, silahlı çatışmanın andlaşma üzerindeki etkilerini doğurmaya başladığı an olarak değerlendirilmesi gerekmektedir²⁴⁰.

Belirtmek gerekir ki; bu maddede düzenlenen husus, şu ana kadar ne doktrinde ne uygulamada ne de içtihatla ele alınmamıştır. Zira devletlerin siyasi birimleri, haklı olarak, silahlı çatışmanın karmaşası sırasında, silahlı çatışmanın andlaşmalar üzerindeki etkilerini açıklamak noktasında sesiz kalmayı tercih etmektedirler. Örneğin, İngiliz Hükümeti 1790 tarihli Nootka Sound Andlaşması'nın, 1795 yılında Britanya ve İspanya arasındaki savaşın bir sonucu olarak sona erdirildiğini 1983 yılında yani yaklaşık 200 yıl sonra ilan etmiştir²⁴¹.

6. Silahlı Çatışmadan Sonra Andlaşma İlişkilerinin Yenilenmesi veya Yeniden Başlaması

13. maddeye göre;

²³⁹ Caflisch, s.49.

²⁴⁰ Commentaries, s.193, par.2-4.

²⁴¹ ILCS Memorandum, s.7.

1. *Silahlı çatışmadan sonra, silahlı çatışmanın bir sonucu olarak sona ermiş veya yürürlüğü askıya alınmış andlaşmaların yenilenmesini, Taraf Devletler, andlaşma çerçevesinde düzenleyebilirler.*

2. *Silahlı çatışmanın sonucu olarak askıya alınmış bir andlaşmanın, yürürlüğünün yeniden başlaması 6. maddede atıfta bulunulan faktörlere göre belirlenecektir*²⁴².

Taslak Maddeler çalışmasının İkinci Bap'ının son maddesi olan 13. madde, silah çatışmadan sonra, andlaşma ilişkilerinin yenilenmesi veya yeniden başlaması düzenlemektedir. 1. fıkra, genel kuralı açık ve net bir şekilde belirtmektedir. Şöyle ki; bir andlaşma ister kısmen ister tamamen, sona ermiş olsun veya yürürlüğü askıya alınmış olsun âkit taraflar, diledikleri takdirde, andlaşmanın tümünü veya sona erdirilmiş veya askıya alınmış kısmını yenileyen veya tekrar yürürlüğe koyan bir andlaşma akdedebilirler. Esasında bu andlaşma akdetme yetkisinin bir sonucudur ve tek taraflı olarak yapılamaz²⁴³.

Bu maddenin 2. fıkrası, sadece silahlı çatışma sonucu askıya alınmış bulunan andlaşmaların yürürlüğünün yeniden başlamasıyla ilgili olduğundan daha dar bir kapsama sahiptir. Bu fıkradaki hüküm, sadece 6. maddede belirtilen faktörler doğrultusunda askıya alınmış andlaşmalara uygulanır. Sonuç olarak; çatışmanın nihayete ermesinden sonra ve eğer bu süre içerisinde andlaşmanın sona ermesi, askıya alınması veya andlaşmadan çekilmeyi gerektiren 18. maddede sayılan türde bir sebep ortaya çıkmamışsa ya da taraflarca aksi kararlaştırılmamışsa, andlaşmanın yürürlüğü yeniden başlayabilecektir. Andlaşmanın yürürlüğünün yeniden başlaması ihtimalinde artık taraf devletler arasında zorunlu olarak bir andlaşmanın varlığı aranmayabilir, devletlerden sadece biri veya birkaçı tarafından da andlaşmanın yürürlüğün yeniden başlatılması sağlanabilir²⁴⁴.

Burada andlaşmanın yürürlüğün yeniden başlatılması zamanı ile ilgili olarak herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Maddenin yorum kısmında ise bu hususa ilişkin

²⁴² Taslak Maddeler, md.13.

²⁴³ Commentaries, s.194, par.2.

²⁴⁴ Ibid., par.3.

olarak her bir olay bakımından ayrı ayrı değerlendirme yapılması gerektiği belirtilmiştir²⁴⁵. Buna karşın UHE'nin 1985 yılındaki çalışmasının 11. maddesinde; *“Silahlı çatışmanın sonunda ve aksi kararlaştırılmadıkça, yürürlüğü askıya alınmış olan andlaşma mümkün olan en kısa sürede tekrar yürürlüğe girmelidir”* denilmektedir²⁴⁶.

Starke, bazı yetkililerin; savaş sırasında andlaşmalar askıya alındığında, bu askıya alınan andlaşmaların barış durumunun sağlanmasıyla otomatik olarak tekrar yürürlüğe girmeyeceği ve yalnızca barış andlaşmasında açık bir biçimde belirtilmeleri durumunda tekrar yürürlüğe gireceklerini ileri sürdüklerini belirtmektedir. Yazar ayrıca, uygulamanın bu husustaki belirsizliği gidermede yardımcı olmadığını ancak çoğu zaman, hangi andlaşmaların yürürlükte olduklarına ilişkin teredütleri ortadan kaldırmak amacıyla barış andlaşmalarına bu yönde bir hüküm konulduğunu belirtmektedir²⁴⁷.

Tobin, devlet uygulamalarında, çatışmaların sona ermesi ve barış andlaşmasının akdedilmesi arasındaki dönemde, savaştan önceki andlaşmaların statüsü konusunda kesin bir yaklaşımın benimsenmediğini belirtmektedir. Ancak mümkün olduğunca, ilişkilerin bütünüyle yeniden başlaması konusunda bir eğilimin olduğunu da belirtmektedir²⁴⁸. Yazar, andlaşma ilişkilerinin yeniden başlaması hususunda, andlaşmanın niteliğinin dikkate alındığını belirtmektedir. Şöyle ki; eğer andlaşmada düzenlenen hususlar, teknik nitelikte ve bütün taraflar için benzer yükümlülükler getiriyorsa, bu tür andlaşmalar savaş veya silahlı çatışmanın sona ermesinden sonra tekrar uygulanacaktır. Buna karşın, eğer andlaşma farklı taraflar için farklı yükümlülükler getiriyor ve andlaşmanın akdedilmesi politik bir pazarlık içeriyor idiyse, bu tür andlaşmaların, savaşın meydana getirdiği değişiklikler göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerektiği yönünde bir eğilimin bulunduğunu belirtmektedir. Böyle bir durumda, ya andlaşma değiştirilerek yeniden yürürlüğe girecek ya da andlaşma sona erdirilecektir. Her iki türde hükümler içeren bir andlaşmada ise, ilk olarak zikrettiğimiz

²⁴⁵ Ibid., par.4.

²⁴⁶ UHE 1985 Çalışması, md.11.

²⁴⁷ Starke, s.546.

²⁴⁸ Tobin, s.190.

nitelikteki hükümler korunacak ancak diğerleri için ya değiştirilmeleri ya da sona ermeleri gündeme gelecektir²⁴⁹.

McIntyre, bu durumu tespit etmek amacıyla ikili bir ayrıma gitmektedir. Yazar, askıya alınmış ikili andlaşmaların, çatışmaların sona ermesiyle otomatik olarak yürürlüğe girmeyeceğini belirtmektedir. Genellikle bu tür andlaşmaların, akdedilen özel bir andlaşma ile yeniden bütünüyle yürürlüğe girdiğini veya çoğunlukla rastlanıldığı üzere, barış andlaşmalarına konulan hükümlerle yenilendiğini belirtmektedir²⁵⁰. Yazara göre, iki taraflı andlaşmaların açık bir biçimde yenilenmelerine ilişkin hüküm barındırması gerekirken, savaş öncesi çok taraflı andlaşmalara ilişkin, bu şekilde açık bir hükme yer verme konusunda, uygulama değişkenlik göstermektedir²⁵¹. 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı sonrası akdedilen barış andlaşmalarını inceleyen *McIntyre*, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra akdedilen barış andlaşmalarında, çok taraflı andlaşmalara ilişkin tutumun, bu tür andlaşmaların barışın sağlanmasıyla yeniden yürürlüğe gireceği biçiminde olduğunu ifade etmektedir²⁵².

Delbrück ise, modern silahlı çatışmaların değişen niteliğini göz önüne alarak yaptığı değerlendirmede, silahlı çatışma sonucu askıya alınmış olan andlaşmanın, kuvvet kullanımının sona ermesi ile, mümkün olan en kısa sürede, askı durumunun sona erdiğinin ve tekrar yürürlüğe girdiğinin kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yazara göre, andlaşmanın tekrar yürürlüğe girmesi için çatışmaların resmi olarak sona erdirilmiş olması, hukuki bir ön şart değildir²⁵³.

²⁴⁹ Ibid., s.192.

²⁵⁰ McIntyre, s.298.

²⁵¹ Ibid., s.306.

²⁵² Ibid., s.306-339.

²⁵³ Delbrück, s.314.

III. DİĞER HÜKÜMLER

A. Meşru Müdafaa Hakkının Kullanımın Andlaşmalar Üzerindeki Etkileri

14. maddeye göre;

*Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak, asli bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkını icra eden bir Devlet, tarafı olduğu andlaşmanın bu hakkın kullanımı ile uyumlu olmayan yürürlüğünü, kısmen veya tamamen askıya alma hakkına sahiptir*²⁵⁴.

BM Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrası, devletler arasında kuvvet kullanmaktan kaçınma yükümlülüğü getirmektedir. Ancak bir silahlı saldırı durumunda devletlerin kendilerini savunabilmeleri için, 51. maddede, kuvvet kullanma yasağına, meşru müdafaa istisnası getirilmiştir²⁵⁵.

UAD, Nikaragua Davasında, açık bir biçimde, meşru müdafaa hakkının, BM Şartı'nın yanında, uluslararası örf ve adet hukukunda da mevcut olmaya devam ettiğini belirtmiştir²⁵⁶. Shaw, örf ve adet hukukundaki meşru müdafaa ve BM Şartı'ndaki meşru müdafaa arasında tam bir örtüşme ve kurallarının aynı içerikte olduğunun söylenemeyeceğini belirtmektedir²⁵⁷. Dolayısıyla ele aldığımız 14. maddede tanınan andlaşmayı askıya alma hakkı, BM Şartı'na uygun olarak ve burada belirtilen sınırlar içinde bir meşru müdafaa hakkının icra edildiği durumda söz konusu olacaktır.

İncelemekte olduğumuz maddenin ilk cümlesinde, BM Şartı'na uygun icra edilen meşru müdafaaya atıf yapılmasına rağmen, BM Şartı'nın 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hakkının kapsamı ile ilgili, doktrinde iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan meşru müdafaayı dar yorumlayanlar; meşru müdafaa hakkının doğabilmesi için, hedef devletin bir “silahlı saldırı”ya maruz kalması gerektiğini belirtmektedirler. 51. maddeyi geniş yorumlayan diğer görüşe göre ise;

²⁵⁴ Taslak Maddeler, md.4.

²⁵⁵ Yoram Dinstein, **War, Aggression and Self-Defense**, Third Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s.161.

²⁵⁶ Shaw, s.1132.

²⁵⁷ Shaw, s.1132.

meşru müdafaa hakkı sadece “silahlı saldırı”nın gerçekleşmesi halinde değil, saldırının henüz gerçekleşmediği, fakat gerçekleşme riskinin yüksek olduğu hallerde de vardır. Yani, önleyici meşru müdafaayı da kapsar²⁵⁸. Esasında, bu tartışmalardan hangisine üstünlük tanınması gerekeceği sorunu, andlaşmaların istikrarı üzerinde ciddi etki doğuracaktır. Şöyle ki; meşru müdafaa hakkının geniş bir şekilde ele alınması halinde, evrensel nitelikteki kuvvet kullanma yasağı zarar görecektir ve askeri çatışmalar daha da artacaktır²⁵⁹. Silahlı çatışmaların artması da, andlaşmaların sona erdirilmesi veya yürürlüklerinin askıya alınması tartışmalarını daha çok gündeme getirecektir.

Bu maddeye göre, BM Şartı’na uygun olarak meşru müdafaa hakkını icra eden bir Devlet, tarafı olduğu andlaşmanın bu hakkın kullanımı ile uyumlu olmayan yürürlüğünü, kısmen veya tamamen, askıya alma hakkına sahiptir. Söz konusu bu madde, UHE’nin çalışmasının 7. maddesinden alınmıştır. 7. maddede, “*Birleşmiş Milletler Şartına uygun olarak, bireysel veya kolektif, meşru müdafaa hakkını icra eden devlet, ileride Güvenlik Konseyi tarafından saldırgan devlet olarak tanımlanmanın sonuçlarına tabi olarak, bu hakkın kullanımı ile uyumlu olmayan andlaşmanın yürürlüğünü, kısmen veya tamamen, askıya alma hakkına sahiptir*” denilmektedir²⁶⁰. Esasında bu düzenlemelerin temel amacı, saldırgan devlete bir dokunulmazlık sağlamamak ve saldırıya uğrayan devlet ile arasında bir dengesizlik durumu oluşturmamaktır. Zira, saldırgan devletin kuvvet kullanma yasağını göz ardı etmesinin yanında, meşru müdafaa hakkının kullanılmasından kısmen veya tamamen mahrum bırakan andlaşmalara, saldırıya uğrayan devletin katı bir biçimde uymasını isteme hakkına da sahip olması, şüphesiz taraflar arasında bir dengesizlik meydana getirecektir²⁶¹. Ancak belirtmek gerekir ki, meşru müdafaa hakkını kullanan devlet, mutlak bir takdir hakkına sahip değildir. Saldırıya uğrayan ve meşru müdafaa hakkını kullanacak devletin, 14. maddenin uygulaması kapsamında başvuracağı işlemler, 6 ve 7. maddelere bağlı olacaktır. Zira silahlı çatıma durumunda dahi kabul edilmeyen bir sonuca, aynı şekilde meşru müdafaa hakkının kullanımı durumunda da müsaade edilmeyecektir. Örneğin, silahlı çatışma durumunda uygulanmayı amaçlayan

²⁵⁸ Fatma Taşdemir, “Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, Sayı 5, (2006), s.81-82.

²⁵⁹ Ibid., s. 89.

²⁶⁰ UHE 1985 Çalışması, md.7.

²⁶¹ Commentaries, s.195, par.2.

andlaşmalar ve özellikle de savaş hukukunu düzenleyen 1949 Cenevre Sözleşmeleri bakımından 14. maddede tanınan askıya alma hakkı kullanılamaz²⁶²

Bu madde her ne kadar saldırgan devlet ile saldırıya maruz kalan devlet arasındaki andlaşma ilişkilerinin askıya alınması hususunu öngörmekteyse de, saldırıya uğrayan devletin, üçüncü bir devlet ile olan andlaşma ilişkilerini askıya alma- bunun gerçekleşme ihtimali düşük de olsa - durumunu dışlamamaktadır²⁶³.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki; hem yukarıda incelediğimiz 14. madde hem de bu maddenin örnek alındığı, UHE'nin 1985 yılındaki çalışmasının 7. maddesi, BM Şartı'na uygun olarak, meşru müdafaa hakkını icra eden devletlere, tarafı oldukları andlaşmaların bu hakkın kullanımı ile uyumlu olmayan yürürlüklerini, kısmen veya tamamen askıya alma hakkını tanımıştır. Dolayısıyla andlaşmaları sona erdirmeye hakkı tanımamaktadır²⁶⁴.

B. Saldırgan Devletin Yarar Sağlama Yasağı

15. maddeye göre;

*Birleşmiş Milletler Şartı ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3314 (XXIX) sayılı kararı uyarınca saldırı fiilini işleyen bir Devlet, eğer sonucu onun menfaatine olacaksa, saldırıdan kaynaklanan silahlı çatışmanın sonucu olarak, bir andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alamayacaktır*²⁶⁵.

Taslak Maddeler çalışmasının 15. maddesi, UHE'nin 1985 yılındaki çalışmasının 9. maddesine dayanmaktadır. 9. maddeye göre, “*Birleşmiş Milletler Şartı ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3314 (XXIX) sayılı kararı uyarınca saldırı fiilini işleyen devlet, eğer bu durum kendi menfaatine olacaksa bir anlaşmayı sona erdiremeyecek veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alamayacaktır*”²⁶⁶.

²⁶² Ibid.

²⁶³ Commentaries, s.195, par.3.

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ Taslak Maddeler, md.15.

²⁶⁶ UHE 1985 Çalışması, md.9.

Bir devletin saldırgan devlet olarak nitelendirilmesi, temel olarak “saldırı” kavramına verilen anlam doğrultusunda ve usul bakımından da Güvenlik Konseyi tarafından yapılacaktır. Eğer Güvenlik Konseyi, andlaşmayı sona erdirmek, andlaşmadan çekilmek veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya almak isteyen devleti, saldırgan devlet olarak belirlerse, bu devlet adı geçen tedbirleri alamaz. Ancak bu tedbirler ilgili devletin yararına olmayacaksa, adı geçen tedbirleri alabilecektir²⁶⁷.

Güvenlik Konseyi tarafından saldırı fiilinin vuku bulup bulmadığının tespiti, BM Şartı ve BM Genel Kurulu’nun 3314 (XXIX) sayılı kararı doğrultusunda yapılacaktır. Dolayısıyla bu iki belgede saldırı kavramının ne anlama geldiği aşağıda kısaca incelenecektir.

Belirtmek gerekir ki, ne BM Şartı’nda ne de başka bir çok taraflı uluslararası andlaşmada saldırıyı resmen tarif eden ve devletlerin üzerinde mutabık kaldıkları bir tanım mevcut değildir²⁶⁸. BM Şartı’nın VII. Bölümü’nün ilk maddesini oluşturan 39. maddedeki saldırı kavramının tanımlanmaması sebebiyle de, BM içerisinde uzun bir dönem bu kavramın tanımlanmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Bu amaçla kurulan Özel Komite, 20 yılı aşkın bir süre bu konu üzerinde çalışmalar yürütmüş ve bunun sonucunu almak, ancak 1974 yılında mümkün olabilmıştır. Bu Komite’nin oluşturduğu tanım, 1974 yılında BM Genel Kurulu tarafından Saldırının Tanımlaması Kararı olarak kabul edilmiştir. Karar, hem genel bir tanım getirerek, hem de örnekleme yöntemi ile saldırı kavramını tanımlamış ve bu nitelikleri ile de saldırı kavramını en detaylı tanımlayan uluslararası belge niteliğine sahip olmuştur²⁶⁹.

Genel Kurul Kararı’nın 1. maddesi, saldırı kavramını ne manaya geldiğine ilişkin soyut bir anlam vererek tanımlamaya başlamaktadır²⁷⁰. Bu maddeye göre; *“saldırı, bir Devletin diğer bir Devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya işbu Tanımda belirtildiği üzere, Birleşmiş Milletler Andlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet*

²⁶⁷ Commentaries, s.196, par. 2.

²⁶⁸ Gündüz, s.120.

²⁶⁹ Acer/Kaya, s.240.

²⁷⁰ Dinstein, **War, Agression and Self-Defense**, s.116.

kullanılmasıdır”²⁷¹. Saldırının Tanımlanması Kararı’nın en önemli maddesi, saldırı teşkil eden fiillerin sıralandığı 3. maddedir. Bu madde²⁷², savaş ilan edilmiş olsun veya olmasın, saydığı fiillerin herhangi birinin saldırı teşkil edeceğini belirtmektedir²⁷³. Ancak bu madde, saldırganlığı tüketici bir şekilde bütün yönleri ile kapsama iddiasını taşımamaktadır. BM Güvenlik Konseyi’nin, BM Şartı’nın 39. maddesine göre, çatışmada bir devletin saldırgan olup olmadığını belirlerken bu tanımla bütünüyle bağlı olmasa da, bir çok durumda Genel Kurul tarafından kabul edilen tanımı kullanacağını söylemek kehanet olmayacaktır²⁷⁴.

Saldırının Tanımlanması Kararı’nın 2. maddesine göre, Güvenlik Konseyi tarafından daha sonra başka biçimde nitelendirme durumu hariç, bir devletin BM Şartı’nı ihlal ederek ilk defa silahlı kuvvet kullanması, saldırı fiilinin gerçekleştiğine karine teşkil eder²⁷⁵. Başka bir ifade ile; ilk silahlı kuvvet kullanımı, saldırı fiilinin ve barışa karşı suçun oluşması bakımından kesin delil teşkil etmez. En fazla, saldırı fiilinin vuku bulduğu veya suçun oluştuğuna ilişkin çürütülebilir bir karine teşkil eder²⁷⁶.

²⁷¹ Gündüz, s.121.

²⁷² **Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1974 tarihli Saldırının Tanımlanması Kararı Madde 3:** Savaş ilan edilmiş olsun olmasın, aşağıdaki fiillerin herhangi birisi 2’nci madde hükümlerine tabi ve ona uygun şekilde bir saldırı fiili niteliği taşır:

a- Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devleti istila etmesi veya ona hücum etmesi veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir istiladan veya hücumdan ileri gelen herhangi bir askeri işgal veya kuvvet yoluyla başka bir Devletin ülkesinin veya bir bölümünün ilhakı;

b- Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir Devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bir Devletin diğer bir Devletin ülkesine karşı herhangi bir şekilde silah kullanması;

c- Bir Devletin liman veya kıyıların diğer bir Devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması

d- Bir Devletin silahlı kuvvetleriyle başka bir Devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına saldırması;

e- Bir Devletin başka bir Devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerinin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra sürdürülmesi;

f- Ülkesini bir başka Devletin emrine veren bir Devletin, ülkesinin o Devlet tarafından üçüncü bir Devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi;

g- Bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına diğer bir Devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması (müdahil olunması). Karar metni için bkz. Gündüz, s.121-122.

²⁷³ Dinstein, **War, Agression and Self-Defense**, s.117.

²⁷⁴ Gündüz, s.120.

²⁷⁵ Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, R Murat Önok, Uluslararası Ceza Hukuku, 2. Baskı, Ankara: Seçkin, 2014, s.502.

²⁷⁶ P. Rambaud, ‘La De’Wnition de l’Agression par l’Organisation des Nations Unies’, 80 R.G.D.I.P. 835, 872 (1976) Aktaran: Dinstein, **War, Agression and Self-Defense**, s.117.

Dolayısıyla tüm olgular dikkate alındığında, ilk kuvvet kullanan devletin aksine, diğer devlet saldırı savaşı başlatmaktan sorumlu tutulabilir²⁷⁷.

Yukarıda BM Şartı ve BM Genel Kurul'unun 3314 (XXIX) sayılı Kararı bağlamında saldırı kavramı kısaca özetlendikten sonra maddenin incelenmesine geçecek olursak; bir saldırı fiilinin gerçekleşmesinden itibaren, mağdur devlet tarafından saldırgan olarak nitelenen devlet, bu tedbirlerin kendisine hiçbir yarar sağlamadığını ispatlamadıkça, 9. madde kapsamında, bir andlaşmayı sona erdiremez, andlaşmadan çekilemez ya da andlaşmanın yürürlüğünü askıya alamaz. Ancak, ilgili devlet saldırı fiilinin vuku bulmadığını veya diğer tarafın saldırgan devlet olduğunu iddia ederek, adı geçen tedbirleri alma hakkının bulunduğunu iddia edebilir. Bu ihtimalde, Güvenlik Konseyi tarafından bir tespit yapılincaya kadar, süreç belirsiz olarak kalacaktır. Bu durumda eğer başlangıçta saldırgan olarak nitelenen devletin, saldırgan olmadığı veya bu devletin adı geçen tedbirleri almaktan bir yarar elde etmediği anlaşıldığı takdirde, ilgili devletin, Taslak Maddeler'in 9. maddesi çerçevesinde yaptığı bildirim, Taslak Maddeler tarafından öngörülen düzenlemeler ışığında değerlendirilecektir. Ancak bu devletin saldırgan olarak nitelendirilmesinin onaylanması ve andlaşma yükümlülüklerini yerine getirmeme durumundan yarar sağlaması halinde, bu tedbirlerin meşruiyeti, Taslak Maddeler çalışmasında düzenlenen kriterler ışığında değerlendirilemeyecektir²⁷⁸.

C. Güvenlik Konseyi Kararları

16. maddeye göre;

*Bu taslak maddeler, Birleşmiş Milletler Şartı uyarınca Güvenlik Konseyi tarafından alınan ilgili kararlara halel getirmez*²⁷⁹.

Bu madde UHE'nin 1985 yılındaki çalışmasının 8. maddesi örnek alınarak hazırlanmıştır. 8. madde, “*Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin barışın tehdidi, barışın bozulması veya bir saldırı fiili ile ilgili bir Kararı uyarınca hareket eden bir*

²⁷⁷ Dinstein, **War, Agression and Self-Defense**, s.117.

²⁷⁸ Commentaries, s.196, par.3.

²⁷⁹ Taslak Maddeler, md.16.

devlet, bu kararlar uyumlu olmayan andlaşmanın yürürlüğünü sonlandıracak ya da askıya alacaktır” demektedir²⁸⁰.

Bu madde ile, özellikle, BM Şartı’nın VII. Bölümü çerçevesinde alınan kararlara uyulmasının sağlanması amaçlanmakla birlikte, bunun yanında, örneğin BM Şartı’nın 94. maddesi uyarınca alınan diğer kararlar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Güvenlik Konseyi’ne tanınan bu öncelik, esasında BM Şartı’nın 103. maddesinden kaynaklanmaktadır²⁸¹.

Şartın 103. maddesinde; “Birleşmiş Milletler üyelerinin işbu Antlaşma’dan doğan yükümlülükleri ile başka herhangi bir uluslararası anlaşmadan doğan yükümlülüklerinin çatışması durumunda, işbu Antlaşma’dan doğan yükümlülükler üstün gelecektir” denilmektedir²⁸². Bu durum, bizzat BM Şartı’nda düzenlenen hak ve yükümlülüklerin yanı sıra, BM organlarının görevleri kapsamında aldıkları bağlayıcı kararlar bakımından da geçerlidir. Özellikle de, üye devletlere, Güvenlik Konseyi’nin BM Şartı’nın VII. Bölümü kapsamında aldığı kararları kabul etme ve uygulama konusunda yükümlülük getiren 25. madde bakımından geçerlidir. BM Şartı’nda, Güvenlik Konseyi Kararları’nın 103. madde uyarınca önceliği açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen, uygulama ve doktrince yaygın olarak böyle kabul edilmektedir²⁸³.

D. Diğer Sona Erdirme, Çekilme veya Yürürlüğü Askıya Alma Durumları

18. maddeye göre,

*Bu taslak maddeler, diğerlerinin yanı sıra; (a) esaslı bir şekilde ihlal, (b) sonraki imkânsızlık veya (c) şartların esaslı şekilde değişmesi sonucu, andlaşmayı sona erdirmeye, anlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alınması hakkına halel getirmez*²⁸⁴.

²⁸⁰ UHE 1985 Çalışması, md.8.

²⁸¹ Caflisch, s.52.

²⁸² Sözleşme metni için bkz. Selami Kuran ve Diğerleri, **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, 3. Baskı, İstanbul: Beta, 2014.

²⁸³ International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, UN Doc. A/CN.4/L.682, 2006, par.331.

²⁸⁴ Taslak Maddeler, md.18.

Taslak Maddeler çalışmasının son hükmünü oluşturan 18. madde, Taslak Maddeler'deki hükümlerin, özellikle 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 55-62. maddeleri olmak üzere, uluslararası hukukun, andlaşmanın sona erdirilmesi, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünün askıya alınmasını düzenleyen diğer kurallarına hâlel getirmeyeceğini belirtmektedir. Bu maddenin temel amacı, silahlı çatışma döneminde, Taslak Maddeler'in *lex specialis* niteliği taşıyacağı ve dolayısıyla olağan andlaşmayı sona erdirme, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma sebeplerinden önce geleceği varsayımını önlemek amacıyla düzenlenmiştir²⁸⁵.

Maddede; esaslı şekilde ihlal, sonraki imkânsızlık ve şartların esaslı şekilde değişmesi durumları sayılmakla birlikte, bunların dışında başka durumlar da eklenebilir. Zira, maddede geçen “*diğerlerinin yanı sıra*” ifadesi bu görüşü desteklemektedir²⁸⁶. Bu başlık altında, sadece, maddede açıkça zikredilen durumların silahlı çatışma halinde uygulanmaları ve bu kurumların, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri ile ilişkisi incelenecektir.

Bir andlaşma hükmünün ihlali, kural olarak, o andlaşmanın sona ermesi için yeterli bir sebep değildir. Dolayısıyla bir andlaşmanın hükümlerinin ihlali nedeniyle sona erme sebebi olabilmesi için, ihlalin ağır ve esaslı olması gerekmektedir²⁸⁷. Esasında ihlalin, sona erme sebebi olabilmesi için ağır ve esaslı olması şartının getirilmesinin amacı *pacta sunt servanda* ilkesine riayet edilmesini sağlamaktır²⁸⁸. 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 60. maddesi, incelediğimiz kurumu düzenlemektedir. Söz konusu bu madde, andlaşmanın bir ihlal sonucu sona erdirilmesi veya askıya alınması hususunun maddi koşullarını düzenlemektedir²⁸⁹. UAD, 1969 Viyana Sözleşmesinde düzenlenen bazı kuralların uluslararası örf ve adet hukukunun kodifiye edilmiş hali olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir. Divan bu durumun, 1969 Viyana

²⁸⁵ Caflisch, s.53.

²⁸⁶ Commentaries, s.198, par.1.

²⁸⁷ Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I**, s.158.

²⁸⁸ Thomas Giegerich, "Termination and Suspension of the Operation of Treaties", Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde (945-1121), Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, s.1028.

²⁸⁹ Villiger, s.738.

Sözleşmesindeki andlaşmaların yürürlüğünün sona erdirilmesi ve askıya alınmasını düzenliyen 60, 61 ve 62. maddeler bakımından da geçerli olduğu görüşündedir²⁹⁰.

Ulusal hukuk sistemlerinde, sözleşmeden doğan yükümlülüklerin sonradan meydana gelen kusursuz imkânsızlık nedeniyle ifa edilememesi durumunda olduğu gibi, uluslararası hukuk alanında da andlaşmaların, sıklıkla gerçekleşmese bile, sonraki imkânsızlık temelinde sona erdirilmesi mümkündür²⁹¹. Bu durum, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 61. maddesinde düzenlenmiştir. UAD, 1969 Viyana Sözleşmesi'ndeki hükmün, uluslararası örf ve adet hukukunu yazılı hale getiren bir hüküm niteliğinde olduğunu belirtmektedir²⁹². Sözü edilen maddenin 1. fıkrası; *“bir taraf, bir antlaşmayı sona erdirmek veya ondan çekilme gerekçesi olarak o antlaşmanın yerine getirilmesinin imkânsızlığını, eğer bu imkânsızlık antlaşmanın uygulanması için kaçınılmaz olan bir nesnenin daimi olarak ortadan kalkmasından veya tahrip olmasından kaynaklanıyorsa, ileri sürebilir. İmkânsızlık geçici ise, ancak o antlaşmanın yürürlüğünü askıya alma gerekçesi yapılabilir”* demektedir²⁹³. Ancak maddenin ikinci fıkrasında sonraki imkânsızlık durumunun ileri sürülemeyeceği haller belirtilmiştir²⁹⁴.

Latince *rebus sic stantibus* ilkesi olarak da bilinen andlaşmanın yapıldığı şartlarda köklü değişiklikler olması, hem uluslararası örf ve adet hukukunda hem de 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 62. maddesi çerçevesinde bir andlaşmayı sona erdirmek, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın değiştirilmesi sebebidir²⁹⁵. UAD, bu ilkenin uygulanması için 1969 Viyana Sözleşmesi'nde öngörülen şartların ve getirilen istisnaların, mevcut uluslararası örf ve adet hukukunun kodifiye edilmiş hali olduğunu net bir biçimde ifade etmektedir²⁹⁶.

²⁹⁰ GabCikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, **I.C.J. Reports 1997**, s.38, par.46.

²⁹¹ Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I**, s.160.

²⁹² Giegerich, s.1052.

²⁹³ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md.61/1.

²⁹⁴ **Madde 61/2:** İfa imkânsızlığı, bir tarafın gerek anlaşmadan doğan bir yükümlülüğünü, gerekse antlaşmanın diğer herhangi bir tarafına karşı borçlu olunan diğer herhangi bir yükümlülüğünü ihlal etmesi neticesi meydana gelmişse, o taraf, antlaşmayı sona erdirmek, antlaşmadan çekilme veya yürürlüğünü askıya alma gerekçesi olarak bu imkansızlığa dayanamaz.

²⁹⁵ Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I**, s.161; Reçber, s.137.

²⁹⁶ Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland), Jurisdiction of the Court, Judgment, **I.C.J. Reports 1973**, s.18, par. 36; **I.C.J. Reports 1997**, s.64, par.104.

Andlaşma ilişkilerinin korunması amacıyla 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 62. maddesi, şartların esaslı şekilde değişmesi iddiasının gündeme getirilebilmesi için belirttiği şartların kümülatif bir biçimde gerçekleşmesini aramaktadır²⁹⁷. Bazı yazarlar bu şartların gerçekleşmesi halinde andlaşmanın kendiliğinden sona ereceğini belirtirken, diğer bazı yazarlar ise, bu şartların gerçekleşmesi halinde sadece ilgili devlete andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma konusunda bir tercih tanındığını belirtmektedirler²⁹⁸. Gerek öğretiye gerekse Divan içtihatlarına bakıldığında, genel olarak koşullardaki değişiklik durumlarında doğrudan andlaşmaya son verilemeyeceği ve öteki taraflardan andlaşmanın gözden geçirilmesi, ilgası veya yeni bir andlaşmanın yapılması istenebileceği kabul edilmektedir. Meydana gelebilecek bir uyuşmazlık durumunda ise, ilgili tarafların barışçı çözüm yollarına başvurmaları gerekir²⁹⁹. Son olarak belirtmek gerekir ki; mahkeme uygulamaları, doktrin ve maddenin hazırlık çalışmalarının tümü, 62. maddenin istisnai hallerde uygulanması ve dar yorumlanması gerektiğini açıkça belirtmektedir³⁰⁰.

Daha önce de ifade edildiği üzere; 1969 Viyana Sözleşmesi, silahlı çatışma durumunu Sözleşmenin kapsamı içine dâhil etmemiştir. *Giegerich*'e göre, esasında, şartların esaslı şekilde değişmesi ilkesinin mükemmel bir örneğini oluşturabilecek silahlı çatışma halinin, 73. maddedeki düzenleme nedeni ile incelediğimiz kuruma bir kuraldışılık teşkil ettiğini belirtilmektedir³⁰¹. 1969 Viyana Sözleşmesi'nin bu tutumuna rağmen, silahlı çatışma durumunun, şartların esaslı şekilde değişmesi ilkesi kapsamında değerlendirilebileceği doktrinde ve mahkeme içtihatlarında savunulmuştur. Ayrıca devlet uygulamalarında da bu durumun örneklerine rastlanmaktadır.

Öncelikle bu konudaki mahkeme içtihatlarına baktığımızda Avrupa Birliği Adalet Divanı, *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz* Davası'nda, Avrupa Konseyi'nin, Yugoslavya'daki silahlı çatışmalar ve bu çatışmaların ticari ve ekonomik ilişkiler üzerinde etkisini dikkate alarak, şartların radikal biçimde değiştiğine dayanarak

²⁹⁷ Giegerich, s.1078-1079.

²⁹⁸ Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Routledge Press, 7. Baskı, London, 1997, s.145; Villiger, s.776.

²⁹⁹ Sur, s.75; Malanczuk, s.148; Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap*, s.212.

³⁰⁰ Villiger, s.770.

³⁰¹ Giegerich, s.1081.

Avrupa Topluluğu ve üye devletler ile Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti arasında İşbirliği Andlaşmasını askıya almasında herhangi bir değerlendirme hatası bulunmadığını belirtmiştir³⁰². İtalyan Yargıtay'ı silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkileri ile ilgili olarak, silahlı çatışmaların andlaşmaları sona erdirmeyeceğini, ancak sonraki imkânsızlık ve muhtemelen şartların esaslı şekilde değişmesi (*rebus sic stantibus*) sonucunun doğmasına neden olacağını belirtmektedir³⁰³.

Doktrindeki yazarların görüşlerine bakıldığında ise; *Conforti* ve *Lobelia*'ya göre, silahlı çatışma durumunun andlaşmalar üzerinde etkilerinin müstakil bir anlamı olmayıp, *rebus sic stantibus* ilkesinin bir uygulamasını teşkil etmektedir³⁰⁴. *McIntyre*'a göre, savaşın veya silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri sorunu, uluslararası toplumdaki değişim sorununun bir yönü olduğunu belirtmekte ve silahlı çatışmanın andlaşmalar üzerindeki etkilerinin, *rebus sic stantibus* ilkesinin özel bir durumu olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir³⁰⁵. Sonraki imkânsızlık ilkesinin, silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkisine dair *Broms*, silahlı çatışmanın andlaşmalar üzerindeki etkisi konusu üzerine UHE için hazırladığı geçici raporda; “*iki taraflı andlaşmalar söz konusu olduğu durumlarda önerilebilecek temel kural olarak şu gözükmemektedir; silahlı çatışma durumunda sadece sonraki imkânsızlık durumu andlaşmaların askıya alınmasına neden olabilmeli*” demektedir³⁰⁶.

Devlet uygulamalarına bakıldığında, *McIntyre*, 1930'ların sonlarında Avrupa'daki savaşın fiili etkisinin, ABD'yi kendini değişen koşullara ayarlamak için yasal bir dizi önlem almaya ittiğini belirtmektedir. Yazar, bu önlemlerden en önemlisi olarak, çok taraflı bir andlaşma olan Yükleme Sınırı Sözleşmesi'nin ABD tarafından askıya alınmasını göstermektedir. ABD tarafından petrole duyulan büyük ihtiyaç dolayısıyla, Yükleme Sınırı Sözleşmesi'nde belirtilen sınırın üzerinde miktarın tankerlerle taşınması istenmiştir. Başkan, Adalet Bakanı Vekiline Sözleşmenin hala

³⁰² Villiger, s.772; A. Racke GmbH & Co. v. Hauptzollamt Mainz. Case C-162/96, <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61996CJ0162>, (30.4.2016).

³⁰³ Lanificio Branditex v. Società Azais e Vidal, Court of Cassation, Joint Sessions, No. 3147, 1 Italian Yearbook of International Law 232-33 (1975) Aktaran: ILCS Memorandum, s.54.

³⁰⁴ Benedetto Conforti ve Angelo Lobelia, “Invalidity and Termination of Treaties: The Role of National Courts”, **European Journal of International Law**, Vol.1, (1990), s.58.

³⁰⁵ McIntyre, s.25.

³⁰⁶ 59(1) Annuaire de l'Institut de droit international 201-84 (1981), p. 218 Aktaran: ILCS Memorandum, s.77.

yürürlükte olup ABD bakımından bağlayıcı olup olmadığını sormuştur. Adalet Bakanı Vekili, adı geçen Sözleşmenin temelinde, hali hazırda artık mevcut olamayan, olağan barış dönemindeki ticaret ilişkisinin zımni olarak var sayıldığını belirtmiştir. Dolayısıyla uluslararası hukukun temel prensiplerinden biri olan, *rebus sic stantibus* ilkesi gereği, yani sözleşmenin yapıldığı şartlarda köklü değişiklikler olması durumunda andlaşmanın bağlayıcı olmayacağından dolayı, artık bu Sözleşmenin ABD bağlamayacağına şüphe yoktur demiştir. Sonuç olarak ABD, 1941 yılında Sözleşmeyi, Amerikan liman ve sularında, askıya aldığını ilan etmiştir³⁰⁷.

Amerikan Hükümetinin bu şekilde hareket etmesine yönelik birçok eleştiri olmasına rağmen, Yükleme Sınırı Sözleşmesinin askıya alınması savaş halinin fiilli durumda yarattığı önemli değişikliklerin hukuki durumda ve taraflar arasında andlaşma ilişkilerini nasıl değiştirdiğine ilişkin bir örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir³⁰⁸. Başka bir örnek ise, 1982 yılında Hollanda Hükümeti'nin, *rebus sic stantibus* ilkesine dayanarak, Surinam'daki iç çatışmalar nedeniyle bu ülkeyle olan ikili andlaşmalarını askıya almasıdır³⁰⁹.

UHK, Taslak Maddeler üzerindeki çalışması sırasında, bazı Komisyon üyeleri tarafından, uluslararası olmayan silahlı çatışma durumlarının, sonraki imkânsızlık veya şartların esaslı şekilde değişmesi ihtimalleri oluşturabileceği belirtilmiş ve silahlı çatışmaya taraf devletin bu kurumlara dayanarak, taraf oldukları andlaşmaları sona erdirilebilecekleri veya askıya alabileceklerini belirtmişlerdir³¹⁰. Ancak bu görüş kabul görmemiş ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalar Taslak Maddeler'in kapsamında kabul edilmiş ve Taslak Maddeler'in, şartların esaslı şekilde değişmesi prensinden kaynaklanabilecek anlaşmayı sona erdirmeye, anlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alınması hakkına hâlel getirmeyeceği hüküm altına alınmıştır.

³⁰⁷ McIntyre, s.25-26

³⁰⁸ Ibid., s.27.

³⁰⁹ Netherlands Yearbook of International Law, vol. XV (1984), The Hague, Martinus Nijhoff, p.321
Aktaran: YBILC 2006, Vol. I, New York and Geneva: United Nations, 2012, s.206.

³¹⁰ YBILC 2006, Vol.I, s.191, par.44; International Law Commission Sixty-second session (second part), UN Doc. A/CN.4/SR.3060, http://legal.un.org/ilc/documentation/english/summary_records/a_cn4_sr3060.pdf, (17.5.2016).

IV. KONULARI DOLAYISIYLA YÜRÜRLÜĞÜ DEVAM EDECEK ANDLAŞMALAR

A. İnsancıl Hukuka İlişkin Andlaşmalar

Savaş hukukuna ilişkin kurallar eski tarihlerde örf ve adet kuralı şeklinde iken, günümüzde silahlı çatışmalar hukukuna ilişkin düzenlemelerin büyük çoğunluğu uluslararası andlaşma metinlerinde yerini almıştır³¹¹. Bu tür andlaşmalara örnek olarak; 1856 Paris Deklarasyonu, 1868 Saint Petersburg Deklarasyonu, 1864, 1868 ve 1906 Cenevre Sözleşmeleri³¹² gösterilebilir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki andlaşmalara ise; 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve bu sözleşmelere ek 1977 Protokolleri örnek olarak gösterilebilir.

Uluslararası hukukta istisnasız kabul edilen görüşe göre, silahlı çatışmaların düzenlenmesine ilişkin kurallar, silahlı çatışmanın başlamasıyla uygulanmaya başlayacaktır. Zira aksi bir düşünce bu tür düzenlemelerin yapılmasını gereksiz kılacaktır³¹³. Doktrin, devlet uygulamaları ve milli içtihatlar, bu tür andlaşmaların silahlı çatışma durumunda uygulanmaya devam edecekleri konusunda uzun bir dönemden beri ittifak halindedir.

Çelik, yukarıda örneklerini verdiğimiz andlaşmaların, ya savaşı düzenlemek ya da savaş süresince uygulanmak amacıyla yapıldıklarından, savaş halinin bu tür andlaşmaların uygulanma koşulu olduğunu belirtmiştir³¹⁴. *Starke* de, bu tür andlaşmaların savaş sırasında bağlayıcı olmaya devam edeceğini belirtmektedir³¹⁵. *Pazarcı*, bir andlaşma tümüyle savaş durumunu ilgilendirmiyor olsa bile, eğer savaş durumuna ilişkin hükümler ihtiva ediyorsa, o bölümlerin yürürlükte kalması gerekeceğini ifade etmiştir³¹⁶. Doktrinde bu görüşü destekleyen *Westlake*, bazı patlayıcı mermilerin yasaklanmasına ilişkin St. Petersburg Bildirgesi gibi savaş hukukuna ilişkin andlaşmaların yürürlüğünün, silahlı çatışma durumunda dahi devam edeceğini

³¹¹ Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*, s.132.

³¹² Geo. B. Davis, "The Effects of War Upon International Conventions and Private Contracts", *American Society of International Law*, Vol.6, 1912, s.126, JSTOR veri tabanı, (2.5.2016).

³¹³ Tobin, s.29.

³¹⁴ Çelik, s.148.

³¹⁵ Starke, s.545.

³¹⁶ Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap*, s.213.

belirtmiştir³¹⁷. Fiore, ister genel ister özel nitelikte olsun, savaş koşullarına ilişkin olarak akdedilen andlaşmaların, savaşın ilanı ile birlikte yürürlüğe gireceğini ifade etmiştir³¹⁸. Durdeneveski'ye göre de, taraflar arasında savaş durumuna ilişkin olarak akdedilen andlaşmalar sona ermeyecektir³¹⁹. Son olarak Aust da, muharip devletler arasındaki ilişkileri düzenlemeyi amaçlayan, 1949 Cenevre Sözleşmeleri gibi çok taraflı andlaşmaların yürürlüğünün devam edeceğini belirtmiştir³²⁰.

UHE'nin 1912 yılındaki çalışmasının 5. maddesinde, silahlı çatışmalar durumunda uygulanmak üzere akdedilmiş andlaşmaların sona ermeyeceği veya askıya alınamayacağı belirtilmektedir³²¹. Harvard Çalışması'nın 35. maddesine ilişkin yorum kısmında, silahlı çatışmalara ilişkin andlaşmaların, silahlı çatışmanın başlamasıyla, sona erme veya askıya alınma yerine, uygulanmaya başlayacağını ifade edilmektedir³²². UHE'nin 1985 yılındaki çalışmasının 3. maddesi, *“Bir silahlı çatışmanın patlak vermesi, andlaşmanın, kendi hükümlerine bağlı olarak, bir silahlı çatışma durumunda uygulanırlığının devam edeceğini açıkça belirtiyor veya andlaşmanın niteliği ya da amacı gereği bir silahlı çatışma süresince uygulanır addediliyorsa taraflar arasında andlaşmanın yürürlüğü devam eder”* demektedir³²³.

ABD ve Prusya arasındaki 1799 tarihli Dostluk ve Ticaret Andlaşması'nın 24 ve 27. maddelerinde, silahlı çatışma halinde dahi Andlaşma'nın silahlı çatışmalara ilişkin hükümlerinin uygulanmaya devam edeceği belirtilmiştir³²⁴. 1923 tarihinde Birleşik Krallık Hükümeti, 6 Temmuz 1906 tarihli Cenevre Kızılhaç Sözleşmesi'nin halen, Birleşik Krallık ve eski müttefik ve düşman devletler arasında yürürlükte olup olmadığına ilişkin yabancı bir hükümet tarafından sorulan soruya verdiği cevapta; sözü edilen Sözleşme'nin konusunun, savaşın başlamasından etkilenmeyeceği belirtilmiştir³²⁵. 1. Dünya Savaşı sırasında

³¹⁷ Westlake, s.32-33.

³¹⁸ Fiore, s.539.

³¹⁹ Triska/Slusser, s.168.

³²⁰ Aust, s.244.

³²¹ UHE 1912 Çalışması, md.5.

³²² Harvard Çalışması, s.1192.

³²³ UHE 1985 Çalışması, md.3.

³²⁴ Richard Rank, s.326.

³²⁵ McNair, s.704.

yukarıda saydığımız insancıl hukuka ilişkin andlaşmalar uygulanmaya devam etmişti³²⁶.

2. Dünya Savaşı'nda da, ABD, savaşın yürütülmesine ilişkin andlaşmaların uygulanması yönünde bir politika izledi. Almanya ve müttefikleri de savaşın yürütülmesini düzenleyen andlaşmalara bağlı kalacaklarını ilan etmişlerdi³²⁷.

Devlet uygulamaları bakımından istisnai bir durum ise; İspanya ve ABD arasında 1898 yılında meydana gelen savaşta, İspanyol Hükümeti'nin, bir kararname ile, savaşın, diğer bazı andlaşmalarla birlikte, 29 Ekim 1795 tarihli Barış ve Dostluk Andlaşmasını da sona erdiğini ilan etmesiyle meydana gelmiştir. Söz konusu bu Andlaşmanın 13. maddesi, taraflar arasında bir savaşın meydana gelmesi halinde, savaşın ilanı tarihinden bir yıl sonrasına kadar, tüccarların bulundukları şehir ve kasabalardaki eşyalarını ve mallarını toplamalarına ve nakletmelerine izin verileceğini belirtmekteydi. İspanyol Hükümeti'nin bu tavrına Birleşik Devletler tarafından itiraz edilmiş ve bu tür hükümlerin savaş sebebiyle sona erdirilemeyeceği belirtilmişti³²⁸.

New York Temyiz Mahkemesi, *Techt v. Hughes* Davasında, savaşın yürütülmesini düzenleyen andlaşmaların, savaş durumunda yürürlükte kalacaklarını belirtmişti³²⁹.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki; insancıl hukuka ilişkin andlaşmaların silahlı çatışmalar nedeniyle sona erdirilemeyeceği görüşünün, devlet uygulamalarında, doktrinde ve içtihatlarda uzun bir dönemdir istikrarlı bir biçimde uygulandığı ve destek gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim geçmiş dönemlerde savaş sonrasında akdedilen barış andlaşmalarında, taraflar arasındaki eski andlaşmalardan hangilerinin tekrar yürürlüğe konulacağının açıkça düzenlenmesi gerekliliğine rağmen, insancıl hukuka ilişkin andlaşmaların savaş nedeniyle sona ermemesi nedeniyle, barış andlaşmalarında bu konulara ilişkin andlaşmaların bu şekilde açıkça düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuyordu³³⁰. Ayrıca Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile ilgili Cenevre Sözleşmesi'nin feshe ilişkin 142. maddesinin 3. fıkrası; "*feshi ihbar eden devletin bir*

³²⁶ Tobin, s.29-41.

³²⁷ McIntyre, s.89-90.

³²⁸ Moore, s.375-376; Charles Cheney Hyde, **International Law Chiefly as Interpreted and Applied by the United States Volume Two**, Boston: Little, Brown, and Company, 1922, s.92-93.

³²⁹ Harvard Çalışması, s.1193.

³³⁰ McNair, s.704.

ihtilafa karışmış bulunduğu bir sırada tebliğ olunan ihbar, sulh akdedilmediği ve her halde işbu Sözleşmenin himaye ettiği şahısların serbest bırakılmaları ve memleketlerine iade edilmeleri ameliyeleri ikmal olunmadığı müddetçe muteber olmayacağını” belirtmektedir³³¹. Bu hükümde insancıl hukuka ilişkin andlaşmaların silahlı çatışmalarda uygulanmaya devam edeceğini ve devletlerce çatışma sırasında tek taraflı olarak sonlandırılmayacağını göstermektedir.

B. Kalıcı Bir Rejimi Kuran veya İlan Eden ya da Statüyü Düzenleyen Andlaşmalar

Kara ve deniz sınırlarının tespit ve tadiline ilişkin andlaşmalar da dâhil olmak üzere, kalıcı bir rejimi kuran veya ilan eden ya da statüyü düzenleyen andlaşmaların, silahlı çatışmalar nedeniyle sona ermeyeceği veya askıya alınmayacağı kabul edilmektedir. Bu tür andlaşmalara örnek olarak, ülke terki, birleşme andlaşmaları, devletin ülkesinin bir kısmının tarafsızlaştırılmasına ilişkin andlaşmalar, sınırların tespiti veya tadiline ilişkin andlaşmalar, egemenlik hakkı sağlayan andlaşmalar³³² ve bir uluslararası örgütün kuruluşuna ilişkin³³³ andlaşmalar örnek olarak gösterilebilir.

Silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkileri hususunda devlet uygulamaları, mahkeme içtihatları ve doktrin oldukça sınırlı olmakla birlikte, yukarıda zikrettiğimiz andlaşma türlerinin, devlet uygulamalarında, mahkeme kararlarında ve doktrinindeki yansımaları daha geniş bir yer tutmaktadır. Nitekim silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkilerini ele alan yazarların neredeyse tümünün, aşağıda inceleyeceğimiz üzere, bu andlaşmalara ilişkin daha kesin ifadeler kullandıkları görülmektedir³³⁴.

Tobin, savaşın, ne çatışmalar sırasında ne de çatışmalardan sonra, sınır andlaşmaları üzerinde bir etkisinin olmayacağı konusunda fikir birliği olduğunu

³³¹ Melike Batur Yamaner ve Diğerleri, 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi, s.103, <https://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf>, (3.2.2016).

³³² Commentaries, s.200, par.8.

³³³ Tobin, s.73.

³³⁴ Bkz. Delbrück, s.312; Starke, s.545.

belirtmiştir³³⁵. *McNair*, devir andlaşması, sınır andlaşması ve benzeri daimi karakter arz eden ve devletin egemenliği, statüsü ve ülkesiyle bağlantılı olan andlaşmaların, taraflar arasında meydana gelebilecek bir savaştan etkilenmeyeceğini belirtmiştir³³⁶. 1914-1918 savaşı sırasında bazı Fransız yazarlar, meydana gelen savaşın, Frankfurt Andlaşması'nı sona erdirdiğini ve dolayısıyla Alsace-Lorraine Bölgesinin otomatik olarak Fransa'ya geri döndüğünü iddia etmişlerdi. Ancak Fransız Hükümeti ve mahkemeleri, ileri sürülen bu tezlere onay vermemişti³³⁷. Alsace-Lorraine Bölgesi, daha sonra, 1919 tarihli Versay (Versaille) Andlaşması'nın 51. maddesi ile tekrar Fransa egemenliğine girmişti³³⁸. *Dupuis*'ye göre, sınırları tespit eden andlaşmaların savaş içinde de yürürlükte kalmaları gerekmektedir. Sınırlar, geniş ölçüde, her iki devlet halkının tabiiyetini ve yükümlülüklerini tayin ve tesbit ettiğine göre, barışta olduğu gibi savaşta da, muharip devletlerin siyasi sınırları belli olmalıdır. Eğer bu sınırları tespit eden andlaşmalar savaşla ortadan kalkmış farzedilirse, meselenin içinden nasıl çıkılacaktır?³³⁹ *Aust* da, uygulanmaları her ne kadar askeri operasyonlardan dolayı etkilenebilecekse de özel rejimler kuran veya sınırları tespit eden andlaşmaların yürürlükte kalmaya devam edeceğini belirtmiştir³⁴⁰.

Doktrin, silahlı çatışmaların sınır andlaşmalarına etkilerine ilişkin olarak fikir birliği içinde olmasına rağmen, yukarıda belirttiğimiz üzere, Irak, 17 Eylül 1980 tarihinde, İran ile arasındaki sınırı tespit eden Bağdat Andlaşması ve Protokollerini feshetmişti. Ancak Irak'ın söz konusu andlaşmaları feshetmesine rağmen, *Dekker* ve *Post*, bu andlaşmaların yürürlükte olduğunu belirtmektedirler. Söz konusu yazarlara göre, bu tür andlaşmalar silahlı çatışma sırasında askıya alınsalar dahi, geçerliliklerini devam ettirecektirler. Bu durumun doktrin ve 2. Dünya Savaşı sonrası devlet uygulamaları tarafından teyit edildiğini belirtmişlerdir³⁴¹.

³³⁵ Tobin, s.50.

³³⁶ McNair, s.705.

³³⁷ Cf. Miller, Diary, vol. iii, pp.39-40 Aktaran Tobin, dn.53, s.51.

³³⁸ Versay Andlaşması için bkz. 28 June 1919 The Versailles Treaty , http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/versailles_menu.asp, (20.12.2015).

³³⁹ Dupuis, "Liberte des Voies de Communication, Relations Internationales", R.C.A.D.I., 1924-1 c.1, s.345 Aktaran: Meray, "Harbin Andlaşmalara Tesiri", s.165.

³⁴⁰ Aust, s.244.

³⁴¹ Dekker/Post, s.34.

UHE 1985 yılındaki çalışmasında, aşağıda inceleyeceğimiz üzere, uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarına ilişkin olarak müstakil bir madde ile bir düzenleme yapma yoluna gitmişti. Ancak UHK, uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarına ilişkin olarak müstakil bir madde ile düzenleme yapmak yerine, bu tür andlaşmaları konuları itibariyle yürürlüğü devam edecek andlaşmalar arasında saymayı tercih etmiştir. Ayrıca Komisyon, uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarına ilişkin hukuki durumun, kalıcı bir rejim veya statü kuran andlaşmalarla benzer nitelikte olduğunu ifade etmiştir³⁴².

C. Çok Taraflı Hukuk Kuralı Koyan Andlaşmalar

Taslak Maddeler çalışmasının Ek kısmında, silahlı çatışma durumunda sona ermeyecek andlaşmalardan bir diğeri Ek'in g bendinde, çok taraflı hukuk kuralı koyan andlaşmalar olarak belirtilmiştir³⁴³.

Belirli bir toprak üzerindeki egemenliğin devri, bir havalimanı veya binanın inşası gibi sadece hukuki işlemleri belirten akit andlaşmaların aksine hukuk kuralı koyan andlaşmalar, soyut ilkeler ve genel uygulama kuralları getirmektedir³⁴⁴. Ancak belirtmek gerekir ki, bir andlaşma hem hukuk kuralı koyan hükümler hem de akit andlaşma niteliğindeki hükümleri aynı anda içerebilir³⁴⁵. Bu tür andlaşmalara AB Kurucu Andlaşması ile AB'nin İşleyişine İlişkin Andlaşma örnek olarak verilebilir³⁴⁶.

19. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle, örf ve adet kurallarının sanayi ve ekonomik alanda meydana gelen değişiklikler konusunda devletlerin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olması nedeniyle hukuk kuralı koyan andlaşmaların sayısında

³⁴² Commentaries, s.214, par.66.

³⁴³ Hukuk kuralı koyan andlaşmalar ve akit andlaşmalar konusunda doktrinde ileri sürülen birçok görüş için bkz. G. Ivanovich Tunkin, **Theory of International Law**, William E. Butler (çev.), Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1974, s.93-96; Starke, s.42-46.

³⁴⁴ Kirsten Schmalenbach, "Introduction", Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde (19-105), Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, s.32-33.

³⁴⁵ Malanczuk, s.38; Kirsten Schmalenbach, "Introduction", Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde (19-105), Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, s.33.

³⁴⁶ Reçber, s.71.

önemli bir artış meydana geldi³⁴⁷. Aynı şekilde 1945 sonrası dönemde de, uluslararası hukuk kurallarının kodifiye edilmesinde hızlı bir gelişme yaşandı. Uluslararası hukukun kodifiye edilmesinde, bilhassa, teknik uzmanlardan oluşan bir BM organı olan UHK'nin çalışmaları ile büyük bir adım atılmıştır. Örneğin, deniz hukuku³⁴⁸, diplomatik ilişkiler ve konsolosluk ilişkileri,³⁴⁹ insan hakları³⁵⁰ ve andlaşmalar hukuku³⁵¹ gibi başlıca hukuk alanlarında önemli kodifikasyonlar gerçekleştirildi³⁵².

Shaw, akit andlaşma ve hukuk kuralı koyan andlaşma arasındaki ayrımın belirgin ve katı bir kural olarak kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir³⁵³. Ancak akit andlaşma ve kanun andlaşma arasında yapılan bu ayrımın tamamen yararsız olduğu söylenemez. Örneğin bir silahlı çatışma veya savaşın, taraflar arasındaki akit andlaşmayı sonlandırma ihtimali kanun andlaşmalara göre daha yüksek bir olasılıktır³⁵⁴. Bu görüş Taslak Maddeler çalışmasında da kabul görmüştür, ancak yukarıda açıkladığımız üzere, hukuk kuralı koyan andlaşma kavramı biraz problemli görünmektedir. Ancak devlet uygulamaları ve doktrin, özellikle teknik nitelikli çok taraflı andlaşmaların, silahlı çatışma durumlarında, sona ermeyeceği görüşünü desteklemektedir³⁵⁵.

Devlet uygulamalarını ve doktrini kısaca inceleyecek olursak; 2. Dünya Savaşı'nın ABD'nin taraf olduğu andlaşmalar üzerindeki etkilerine ilişkin ayrıntılı bir incelemede bulunan *McIntyre*, halk sağlığı, narkotik, iş, Afrika'da içkinin denetimi, kölelik, beyaz kadın ticareti, müstehcen yayınların önlenmesi ve denizde can güvenliğine ilişkin çok taraflı andlaşmaların hiçbirinin savaş nedeniyle sona ermediğini belirtmektedir. Ayrıca yazar sona erme durumunun aksine, bilhassa uyuşturucunun kontrolü, iş ve Uluslararası Halk Sağlığı Bürosu kurucu andlaşmalarının, muhtemelen

³⁴⁷ Alina Kaczorowska-Ireland, **Public International Law**, Fifth Edition, Oxon: Routledge, 2015, s.28; Starke, s.42.

³⁴⁸ Bkz. 1958 tarihli Cenevre Sözleşmeleri, 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi.

³⁴⁹ Bkz. 1963 tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi, 1961 tarihli Diplomatik ilişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi.

³⁵⁰ Bkz. 1966 Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmeleri.

³⁵¹ Bkz. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi.

³⁵² Stephen C Neff, "A Short History of International Law", Malcolm D. Evans (Ed.), **International Law** içinde (29-55), Second Edition, Oxford: Oxford University Press, 2006, s.50.

³⁵³ Shaw, s.91.

³⁵⁴ Malanczuk, s.38.

³⁵⁵ ILCs Memorandum, s.49-vd.

bazı bakımlardan muharip taraflar arasında dahi uygulanmaya devam ettiğini belirtmektedir³⁵⁶.

İngiliz Hükümeti'nin görüşü ise, 1948 tarihli bir Dışişleri Bakanlığı mektubunda şöyle açıklanmıştır:

“Teknik veya siyasi nitelikte olmayan çok taraflı andlaşmaların hukuki statüsü hakkında ve bunların Birleşik Krallık Majestelerinin Hükümeti tarafından, savaş nedeniyle sona erdiğinin mi yoksa sadece askıya mı alındığının kabul edildiği hakkındaki araştırmanıza ilişkin mektubunuz için... cevap veriyorum:

İtalya, Finlandiya, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan ile olan Barış Andlaşmaları'nda bu tür andlaşmalardan söz edilmediğini fark edeceksiniz, Barış Konferansında benimsenen görüş bu andlaşmalarla ilgili bir hükmün zorunlu olmadığıdır, zira uluslararası hukuka göre, bu tür anlaşmalar, ilke olarak, savaş süresince muharipler arasında sadece askıya alınır ve barışla birlikte kendiliğinden yenilenir. Çok taraflı andlaşmaların savaşın patlak vermesiyle, ipso facto sona ermesi gerektiği Majesteleri Hükümeti'nin görüşü değildir ve bu, tarafsız Güçlerin taraf olduğu andlaşmalar durumunda, bilhassa doğrudur. Bu tür sözleşmelerin açık örnekleri, 1919 Uluslararası Hava Seyrüseferine ilişkin Andlaşma ve çeşitli Posta ve Telgraf Sözleşmeleridir. Esasında, doğru olan hukuk ilkesinin şu olduğu görünmektedir; onları ilgilendirdiği kadar, çok taraflı andlaşmaların uygulanmasını imkânsız hale getiren ve bu tür andlaşmaların muharipler arasında geçici olarak askıya alınmasının nedeni sadece muharip taraflar arasındaki olağan barış ilişkilerinin askıya alınmasıdır. Ancak, bazı durumlarda, örneğin Kızılhaç Sözleşmesi gibi, çok taraflı andlaşma savaşan güçler arasındaki ilişkileri ele almak amacıyla hazırlanmıştır ve böyle bir andlaşma kesinlikle uygulanmaya devam edecek ve askıya alınmayacaktır.

³⁵⁶ McIntyre, s.156.

Sadece muhriplerin taraf olduğu çok taraflı andlaşmalarla ilgili olarak, eğer bunlar siyasi nitelikte olmayıp teknik nitelikte ise, Majesteleri Hükümeti'nin muhtemelen benimseyeceği görüş, savaş sırasında askıya alınması gerekeceği ama sonrasında özel olarak yürürlükten kaldırılmadığı sürece kendiliğinden yenileneceğidir”³⁵⁷.

ABD³⁵⁸ ve İngiltere Devletleri'nin, 2. Dünya Savaşı sırasındaki uygulamalarını yansıtan yukarıdaki örneklerin yanı sıra, 1. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri'nin Macaristan'la imzaladıkları Trianon Andlaşması'na bakıldığında, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra akdedilen diğerk andlaşmalara benzer biçimde, iki taraflı ve çok taraflı andlaşmalar arasında bir ayrıma gidildiği görölmektedir. Söz konusu Andlaşma'nın 217-221. maddeleri, barış andlaşması ile yenilenen ve tekrar uygulanması gerekecek andlaşmaların uzun bir listesini içermektedir. Bu maddeleri incelediğimizde; 217. madde ekonomik ve teknik nitelikte olan, örneğin müstehcen yayınların önlenmesi konusundaki 1910 tarihli Sözleşme, kadınların gece çalışmasının yasaklanmasına ilişkin 1906 tarihli Sözleşme gibi 23 adet çok taraflı andlaşma sayılmaktadır. 218-219. maddeler posta ve telgrafa ilişkin andlaşmaları belirtmekte, 220. madde ise sınaî mülkiyet ve ticari marka haklarının korunmasına ilişkin çok taraflı andlaşmaları öngörmektedir³⁵⁹. Burada da çok taraflı teknik nitelikteki andlaşmalara son verilmemiş olduğu görölmektedir.

Doktrinde ifade edilen görüşlere baktığımızda, *McNair*, çok taraflı hukuk kuralı koyan andlaşmaların tanımına ilişkin olarak, uluslararası bir rejim, statü veya düzen oluşturmada, tarafların ilerideki işlemlerini düzenleyen uluslararası hukuk kuralları tanımını getirmektedir. Örnek olarak; vatandaşlık, evlenme, boşanma, mahkeme kararlarının karşılıklı infazına ilişkin bazı andlaşma türlerini saymaktadır. Yazara göre, akit taraflarının tümünün veya bazılarının muharip olduğu durumlarda dahi, savaş bu andlaşmaları sona erdirmez³⁶⁰. *Caflich* göre, çok taraflı hukuk kuralı

³⁵⁷ Rank, s.346.

³⁵⁸ ABD Dışışleri Bakanlığı Hukuk Danışmanı, Ernest A. Gross'un, çok taraflı andlaşmaların durumuna ilişkin Amerikan görüşünü ifade ettiği 1948 tarihli mektup için bkz. Rank, s.343-344.

³⁵⁹ Anikó Szalai, “Effect of the World Wars on International Treaties of Hungary”, **Miskolc Journal of International Law**, Vol.5, No.2, (2008), s.98-99.

³⁶⁰ McNair, s.723.

koyan andlaşmalar, genellikle taraflarından bir ve birkaçı arasında meydana gelen bir silahlı çatışma nedeniyle, bütünüyle sona ermezler. Bu durum, belirli alanlarda nispeten genel ve soyut kurallar koyan andlaşmalar (sağlık, uyuşturucu, fikri ve sınaî mülkiyet haklarının korunması, demiryolu trafiği, hukuk usulüne ilişkin andlaşmalar) bakımından ve bilhassa uluslararası hukukun kodifikasyonu bakımından geçerlidir³⁶¹

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki; Alman³⁶², İtalyan³⁶³ ve İsviçre³⁶⁴ uygulamalarının mevcut konuyla ilgili pozisyonlarının, esasen yukarıda açıkladığımız, dönemin Amerikan ve İngiliz uygulamalarıyla benzer olduğu görülmektedir. Ancak buna rağmen UHK, Devlet uygulamalarının bütünüyle uyumlu olduğunun söylenemeyeceğini ve ayrıca devlet uygulamalarına ilişkin daha fazla kanıtın ve özellikle daha güncel uygulamaların bulunması gerektiğini belirtmektedir³⁶⁵.

D. Uluslararası Ceza Adaletine ilişkin Andlaşmalar

UHK'nin, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri bakımından, nispeten güncel ve incelediğimiz konu bakımından neredeyse hiç uygulaması bulunmayan, ceza adaletine ilişkin andlaşmaları, Ek kısma almasının temel amacı, 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü³⁶⁶ gibi andlaşmaların varlıklarını korumaları ve aralıksız olarak uygulanmalarını sağlamaktır³⁶⁷.

Uluslararası toplumu ilgilendiren suçların cezalandırılması amacı ile bir uluslararası ceza mahkemesinin³⁶⁸ kurulması düşüncesi, 1. Dünya Savaşı sonrası döneme kadar gitmektedir. Ancak bu amacın gerçekleştirilmesi yavaş ve oldukça zahmetli olmuştur. Nihai olarak daimi bir uluslararası ceza mahkemesi statüsü'nün ve çeşitli *ad hoc* uluslararası ceza mahkemeleri statülerinin kabul edilmesi süreci çeşitli farklı evrelerle kavramsallaştırılabilir: başarısız erken dönem girişimleri (1919-1945); 2.

³⁶¹ Caflich, s.41.

³⁶² Rank, s.349-355.

³⁶³ Ibid., s.347-348.

³⁶⁴ Répertoire suisse de droit international public, pp. 186-191 Aktaran: Commentaries, s.204, par. 19.

³⁶⁵ Commentaries, s.204, par.19.

³⁶⁶ Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü için bkz. Selami Kuran ve Diğerleri, **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, Beta, 3. Baskı, İstanbul, 2014.

³⁶⁷ Commentaries, s.204, par.22.

³⁶⁸ Uluslararası bir ceza mahkemesi kurma çabalarına ilişkin tarihi süreç için bkz. R. Murat Önok, **Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı**, Ankara: Turhan Kitapevi, 2003, s.22-83.

Dünya Savaşı sonrası Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinin kurulması (1945-7); BM Güvenlik Konseyi tarafından YUCM ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (RUCM) kurulması (1993-4); UCM Statüsü'nün hazırlanması ve kabulü (1994-8), karma *ad hoc* mahkemelerin kurulması şeklinde bu süreç özetlenebilir³⁶⁹. Özellikle 2000 yılının başlarından itibaren çeşitli karma nitelikte *ad hoc* mahkemeler kurulmaya başlanmıştır. Bu tür mahkemeler; Sierra Leone, Doğu Timor, Kosova ve Kamboçya ve Lübnan için kurulmuştur³⁷⁰. Güvenlik Konseyi'nin, BM Şartı'nın VII. Bölümüne dayanarak, aldığı karar çerçevesinde kurulan YUCM ve RUCM'nin aksine Sierra Leone Özel Mahkemesi'nin hukuki çerçevesi Sierra Leone ve BM arasında imzalanan 2002 tarihli bir andlaşma ile kurulmuştur³⁷¹. Benzer bir biçimde Lübnan Özel Mahkemesi³⁷² de, BM ve Lübnan arasında 2007 tarihinde imzalanan andlaşma uyarınca kurulmuştur³⁷³.

Modern uluslararası hukukun ayırt edici özelliklerinden biri olarak sayılabilecek, görevleri uluslararası suçları işlemekle itham edilen kişileri kovuşturmak ve yargılamak olan, uluslararası yargı mekanizmalarını yukarıda kısaca özetledik. Bunlardan bazıları uluslararası andlaşmalarla bazıları ise Güvenlik Konseyi'nin kararları ile kurulmuştur. Silahlı çatışmaların bu mekanizmalar üzerinde etkilerine ilişkin olarak belirtmek gerekir ki; UHK'nin, silahlı çatışma durumunda sona ermeyeceklerini belirttiği ve çalışmasının kapsamına aldığı, esasen, andlaşmalarla kurulan UCM Statüsü gibi mekanizmalardır. Dolayısıyla yukarıda zikrettiğimiz Güvenlik Konseyi kararları ile kurulan mekanizmalar ve ayrıca Taslak Maddeler,

³⁶⁹ Antonio Cassese, *Cassese's International Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press, 2008, s.253.

³⁷⁰ Ibid., s.265.

³⁷¹ M. Cherif Bassioun, *Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s.235.

³⁷² Bireylerin işledikleri birtakım suçlardan dolayı uluslararası mahkemelerde yargılanması uluslararası hukuka yabancı bir uygulama değildir. Daha önce kurulan *ad hoc* mahkemelerde savaş suçları, insanlığa karşı suçlar gibi uluslararası hukuk tarafından suç olarak kabul edilen eylemler yargılama konusu yapılmaktaydı. Ancak Lübnan Özel Mahkemesi'nin yetki alanı ilke olarak 14 Şubat 2005 tarihinde yapılan, Lübnan başbakanı Refik Hariri ve 22 kişinin ölümüne, çok sayıda kişinin de yaralanmasına yol açan terör saldırısının faillerini yargılamaktır. Bir başka ifadeyle Hariri suikastında, olayın önemi ve uluslararası etkilerine rağmen esasta ulusal nitelikte bir suç söz konusudur. M. Emin Çağırın, "Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 25, (2011), s.63-64.

³⁷³ Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi'nin kurulmasına ilişkin Birleşmiş Milletler ve Lübnan arasında 2007 yılında akdedilen andlaşma için bkz. Agreement between the United Nations and the Lebanese Republic on the establishment of a Special Tribunal for Lebanon, <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=080000028005e0e7>, (17.5.2016).

uluslararası örgütlerin taraf olduğu andlaşma ilişkilerini kapsamadığından BM veya başkaca bir uluslararası örgüt ile ilgili ülke arasında akdedilen bir andlaşma ile kurulan mekanizmalar incelediğimiz başlığın kapsamı dışında tutulmuştur³⁷⁴. Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, incelediğimiz andlaşma kategorisi; UCM Roma Statüsü'nün yanında, insanlığa karşı suçlar, soykırım, savaş suçları, saldırı suçu gibi uluslararası suçları işledikleri iddia edilen kişileri yargılamak amacı ile genel, bölgesel ve hatta ikili anlaşmalarla kurulan mekanizmaları kapsamaktadır³⁷⁵. Bölgesel veya ikili andlaşmalarla kurulmuş bu tür bir mekanizmaya güncel bir misal vermek mümkün değilse de, 8 Ağustos 1945 tarihinde Londra'da, ABD, Fransa, Büyük Britanya Krallığı ve Sovyetler Birliği (SB) arasında imzalanan Londra Andlaşması örnek gösterilebilir. Bu Andlaşma'nın 2. maddesinde belirtildiği üzere, Nürnberg'de, Uluslararası Askeri Mahkeme'nin (International Military Tribunal) kuruluşu, yetkisi ve işleyişi Andlaşmaya ekli bir Statü ile belirlenmiştir. Londra Andlaşması, daha sonra ondokuz devlet tarafından da kabul edilmiştir³⁷⁶.

Uluslararası suçların kovuşturulması ve bunları işlediği düşünülen kişilerin yargılanmaları, uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendirir. UHK göre bu durum, başlı başına, bu kategorideki andlaşmaların yürürlükte kalmalarının savunulması için yeterli bir sebeptir. Bunun yanı sıra savaş suçlarının da maddeye dâhil edilmesi bu tür andlaşmaların yürürlükte kalması konusunda önemli bir yer tutar. Zira savaş suçları ancak silahlı çatışma durumunda ortaya çıkabilir ve saldırı, uluslararası silahlı çatışma sonucu ortaya çıkan bir davranıştır. Uluslararası suçların diğer iki kategorisi olan, insanlığa karşı suç ve soykırım suçları da, sıklıkla silahlı çatışma dâhilinde işlenen suçlardır³⁷⁷.

³⁷⁴ Caflisch, s.42; Commentaries, s.205, par. 22.

³⁷⁵ Commentaries, s.205, par. 22.

³⁷⁶ Tevfik Odman, "Eski Yugoslavya ile ilgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı", *AÜHFD*, Cilt 45, Sayı 1-4, (1996), s.137.

³⁷⁷ Commentaries, s.205, par. 23.

E. İnsan Haklarının Uluslararası Korunmasına İlişkin Andlaşmalar

İnsan hakları, başlangıç dönemlerinde, bir anayasa meselesi, devlet ve vatandaş arasındaki bir iç mesele olarak kabul edilmekteydi³⁷⁸. Ancak, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Mihver güçlerinin aşırılıklarına karşı bir tepki olarak, uluslararası kamu hukukunun bir parçası haline gelmiştir³⁷⁹. Bu tarihten sonra devletler arasında, evrensel ve bölgesel olmak üzere, bir çok insan hakları andlaşması akdedilmiştir. Bunlara örnek olarak; 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1978 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) gösterilebilir³⁸⁰.

Yukarıda adlarını zikrettiğimiz andlaşmaların silahlı çatışma durumunda uygulanmaya devam edip etmeyeceği hususunda belirtmek gerekir ki; UAD Nükleer Silahlara ilişkin Danışma Görüşünde, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi korumasının, olağanüstü hallerde Sözleşmede öngörülen bazı yükümlülöklere aykırı tedbir almasına imkân tanıyan 4. maddesi hariç olmak üzere, savaş zamanında sona ermeyeceğini belirtmiştir³⁸¹. Divan'ın, silahlı çatışmaların uluslararası anlaşmalara etkilerine ilişkin olarak incelemede bulunmaya en çok yaklaştığı karar, Nükleer Silahlara ilişkin görüşüdür ki; bu kararda silahlı çatışmaların hem insan haklarına ilişkin hem de çevre hukukuna ilişkin andlaşmalar üzerindeki etkileri hususunda ciddi tartışmalar yapılmıştır³⁸². Divan yakın tarihli bir kararda, İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları konusundaki Danışma Görüşünde, İsrail tarafından, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin işgal altındaki Filistin topraklarında uygulanmayacağına ilişkin itirazlarına rağmen, Kişisel ve Siyasal

³⁷⁸ Ruona Iguyovwe, "The Inter-play between International Humanitarian Law and International Human Rights Law", Aldo Zammit Borda (Ed.), **International Humanitarian Law and the International Red Cross and Red Crescent Movements** içinde (11-52) Oxon: Routledge, 2010, s.12.

³⁷⁹ Robert Kolb, "The Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law: A Brief History of the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Conventions", **International Review of the Red Cross**, No.324, (1998), s.410.

³⁸⁰ İnsan Haklarına İlişkin Diğer Andlaşmalar için Bkz. Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights, **The Core International Human Rights Treaties**, New York and Geneva: U.N Publication, 2006.

³⁸¹ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports 1996**, s.240, par.25.

³⁸² ILCS Memorandum, s.22-23.

Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin sadece barış zamanında uygulanabileceği görüşünü tekrar reddetmiştir³⁸³. Esasında ilgili insan hakları andlaşmalarının lafızları, Divan'ın zikrettiğimiz içtihatlarını desteklemektedir. Zira bu andlaşmalar, taraf devletlere, silahlı çatışmalar sırasında, andlaşma yükümlülüklerine uyma konusunda açık yükümlülük getirmektedir. Örneğin AIHS'nin 15. maddesi, savaş veya ulusun varlığını tehdit eden veya başka bir genel tehlike halinde insan haklarına ilişkin normların durumunu ele almaktadır. Bu gibi durumlarda, ilgili taraf devlet, bu Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir. Ancak bu durumda dahi andlaşma maddelerinin sınırlandırılması, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde olmalıdır. Ayrıca, açıkça belirtilen bazı haklara aykırı tedbir alınamaz. Bu tür insan hakları; sınırlanamayan haklar olarak ifade edilmektedir ve bunlar, istisnasız, tüm durumlarda uygulanırlar³⁸⁴.

Devlet uygulamalarında ise; iki devlet, Divan'ın yukarıdaki görüşüne uzun dönemden bu yana itiraz etmektedir. İsrail ve ABD³⁸⁵, insancıl hukukun uygulanabilir olduğu durumda, insan hakları hukukunun otomatik olarak uygulanamaz olduğunu iddia etmektedirler. Bu devletler bir tarafa bırakılırsa, Divan tarafından ortaya konan görüş uluslararası hukuk öğretisi³⁸⁶ ve devlet uygulamalarının ezici çoğunluğu tarafından desteklenmektedir³⁸⁷. Sonuç olarak şunu söylemek mümkün ki; her ne kadar insan haklarına ilişkin andlaşmaların, silahlı çatışma durumunda uygulanmaları hususunda tartışmalar devam ediyorsa da, insan hakları sözleşmelerindeki sınırlanamayan (non-derogable) haklara ilişkin normların silahlı çatışma durumunda uygulanmaya devam edeceği, kesin olarak kabul edilmektedir³⁸⁸.

UHE'nin 1985 yılındaki çalışmasının 4. maddesi; *“Bir silahlı çatışmanın varlığı taraflardan birine, anlaşmada aksi öngörülmedikçe, gerçek kişiyi korumaya*

³⁸³ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports 2004**, s.177-178, par.102-106.

³⁸⁴ Hans-Joachim Heintze, “On the relationship between human rights law protection and international humanitarian law”, **IRRC**, Vol. 86, No.856 (2004), s.790-791.

³⁸⁵ ABD'nin dahi, insancıl hukuk ve insan hakları hukuku arasındaki ilişki konusunda önceki tutumunda yumuşama gösterdiğine ilişkin bkz. Marko Milanovic, “US Fourth ICCPR Report, IHRL and IHL”, 2012, <http://www.ejiltalk.org/us-fourth-iccpr-report-ihrl-and-ihl/> (10.1.2016).

³⁸⁶ Bkz. Iguyovwe, s.21-31.

³⁸⁷ Françoise J. Hampson, “The Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law from the Perspective of a Human Rights Treaty Body”, **International Review of the Red Cross**, Vol.90, No.871, (2008), s.550-551.

³⁸⁸ ILCS Memorandum, s.22.

yönelik anlaşma hükümlerinin yürürlüğünü tek taraflı olarak sona erdirme ya da askıya alma yetkisi vermez” demektedir³⁸⁹. Bir başka ifadeyle, silahlı çatışma durumunda, anlaşma hükümlerinin düzenlemesi saklı kalmak şartıyla, insan haklarına ilişkin anlaşmaların ne askıya alınabileceklerini ne de sona erdirilebileceklerini belirtmektedir.

Sonuç olarak; UHK, UHE gibi, müstakil bir madde ile bu anlaşma kategorisinin silahlı çatışma durumunda ne sona erdirilebileceği ne de askıya alınabileceğini belirtilmemişse de, konuları dolayısıyla yürürlüğü devam edecek anlaşmalar arasında saymıştır.

F. Çevrenin Korunmasına İlişkin Uluslararası Anlaşmalar

Uluslararası hukukun, silahlı çatışma döneminde çevrenin korunmasına yönelik hükümler getiren dört temel bölümü bulunmaktadır. Bunlar; insancıl hukuk, uluslararası ceza hukuku, uluslararası çevre hukuku ve son olarak uluslararası insan hakları hukukudur³⁹⁰. Bu başlık altında sadece uluslararası çevre hukukuna ilişkin anlaşmaların silahlı çatışma dönemindeki durumları ele alınacaktır³⁹¹.

UHK, çevrenin korunmasına ilişkin anlaşmaları, konuları dolayısıyla yürürlüğü devam edecek anlaşmalar arasında saymıştır. Komisyon, UAD’nin Nükleer Silahlara İlişkin Danışma Görüşünde belirttiği yorumların çevre hukukuna ilişkin anlaşmaların silahlı çatışmalarda uygulanmaya devam edeceği konusunda dolaylı ve

³⁸⁹ UHE 1985 çalışması, md.4.

³⁹⁰ United Nations Environment Programme, **Protecting the Environment During Armed Conflict an Inventory and Analysis of International Law**, Nairobi, 2009, s.4.

³⁹¹ Silahlı çatışma döneminde, çevrenin korunmasına yönelik insancıl hukuk, uluslararası ceza hukuku ve uluslararası insan hakları hukuku düzenlemelerini ele alan çalışmalar için bkz. United Nations Environment Programme, **Protecting the Environment During Armed Conflict an Inventory and Analysis of International Law**, Nairobi, 2009, s.10-51; Ahmet Hamdi Topal, “Silahlı Çatışmalarda Çevrenin Korunması”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Yıl:29 Sayı:12, (2009), s.217-236; Hakan Taşdemir, Ruhsar Müderrisoğlu ve Hicran Tülüce, “12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına İlişkin 1 No’lu Protokol (I. Ek Protokol)”, **Kamu İş Yayınları**, Cilt 7, Sayı 2, (2003), s.14-15; Philippe Sands, **Principles of International Environmental Law**, 2.Baskı, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s.311-316; Yoram Dinstein, “Protection of Environment in International Armed Conflict”, Jochen Abr Frowein ve Rüdiger Wolfrum (Ed.), **Max Planck Yearbook of United Nations Law** içinde (523-549), Vol.5, 2001, s.523-549; Erik Koppe, **The Use of Nuclear Weapons and the Protection of the Environment During International Armed Conflict**, Portland: Hart Publishing, 2008, s.109-309.

genel bir karine oluşturduğunu belirtmiştir³⁹². Divan, söz konusu bu Danışma Görüşünde, silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkilerini, doğrudan ele almamıştır. Ancak Divan’a göre, devletler, meşru askeri hedeflere ulaşmada neyin zorunlu ve orantılı olduğunun belirlenmesinde, çevrenin korunmasına ilişkin hususları göz önüne almalıdır. Divan, çevreye saygının, bir eylemin zorunluluk ve orantılılık ilkelerine uygun olup olmadığı konusunda değerlendirmeye alınan hususlardan biri olduğunu belirtmiştir. Divan, bu yaklaşımının, Rio Deklarasyonu’nun 24. İlkesi³⁹³ tarafından da desteklendiğini belirtmiştir³⁹⁴. Yukarıda belirttiğimiz gibi Komisyon, Divan’ın bu argümanlarına atıf yaparak çevre hukukuna ilişkin andlaşmaları, sadece barış zamanında değil, silahlı çatışma döneminde de uygulanmaya devam edecek andlaşmalar arasında saymıştır.

Komisyonun, çevre hukukuna ilişkin andlaşmaları, yürürlüğü devam edecek andlaşmalar arasında sayması büyük önem taşımaktadır. Zira, silahlı çatışma durumunda uluslararası çevre hukukuna ilişkin andlaşmaların askıya alınması ihtimalinde, doğrudan silahlı çatışmayla ilgisi bulunmayan ekonomik aktiviteler dahi, bu andlaşmada öngörülen kurallara tabi tutulamayacaktır. Dolayısıyla, örneğin koruma alanları ve biyolojik çeşitliliğe ilişkin hükümler uygulanmayacaktır. Böyle bir durumda çevre, sadece askeri operasyonların verdiği yıkım nedeniyle değil, aynı zamanda, doğal kaynakların kısıtlanmamış biçimde kullanımı ve sınırsız hava kirliliğinden dolayı da zarar görecektir³⁹⁵. Çevre hukukuna ilişkin andlaşmaların silahlı çatışma döneminde uygulanıp uygulanmamasının taşıdığı bu kritik rol nedeniyle, aşağıda bu konudaki devlet uygulamalarına ve doktrinde ifade edilen görüşlere yer verilecektir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, çevre hukukuna ilişkin andlaşmaların, silahlı çatışmalar durumunda, yürürlüklerinin devamı hususundaki devlet uygulamaları belirsizlik göstermektedir. Devletler, taraf oldukları çevre hukukuna ilişkin

³⁹² Commentaries, s.212, par.55.

³⁹³ Savaş, doğası gereği sürdürülebilir kalkınmayı yıkıcı özelliktedir. Devletler bu nedenle silahlı çatışma zamanlarında çevre için koruma sağlayan Uluslararası kanunlara saygı duymalı ve gerektiğinde daha ileri geliştirilmesinde işbirliğine gitmelidirler. Rio Deklarasyonu için bkz. Çevre ve Gelişim Hakkında Rio Deklarasyonu(BM, 1992), <http://www.kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02.pdf>, (19.5.2016).

³⁹⁴ I.C.J. Reports 1996, s.242, par.30.

³⁹⁵ Loets, s.45.

andlaşmalarda düzenlenen yükümlülöklere uyup uymamayı tercih ettiklerinde, bu tutumun hukuki bir zorunluluktan mı (opinio iuris) yoksa politik mülâhazalardan mı kaynaklandığı konusunda açıklık bulunmamaktadır. İran ve Irak'ın, aralarındaki çatışma döneminde, Deniz Çevresinin Korunması için Bölgesel Örgüt yoluyla devam eden işbirlikleri³⁹⁶ ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kuvvetlerinin 1999 yılındaki Kosova ihtilafında Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) çevreye ilişkin hükümlerine uyması bu konudaki sınırlı kanıtlardan olumlu örnekler olarak gösterilebilir. Ama aynı zamanda, Bosna ve Hırvatistan, uluslararası çevre hukuku sözleşmelerine uymamış³⁹⁷ ve NATO üyeleri, Kosova'daki *Pancevo* kimyasal fabrikasına saldırmaktan çekinmemişlerdi. Üç büyük askeri güç, ABD, Fransa ve İngiltere, UAD'deki, Nükleer Silahların Kullanımı veya Kullanma Tehdidinin Hukukiliği Davasında açık bir biçimde barış dönemi çevre hukukunun silahlı çatışmalarda uygulanmasına itiraz etmişlerdir³⁹⁸.

UAD'nin konuyla ilgili olan Nükleer Silahlara ilişkin Danışma Görüşü ve yukarıdaki paragrafta yer verdiğimiz devlet uygulamaları, uluslararası çevre hukuku andlaşmalarının silahlı çatışma döneminde uygulanmaya devam edip etmeyecekleri konusunda genel bir sonuç çıkarmak için yeterli bir temel sağlayamamaktadır³⁹⁹. Dolayısıyla bu konuda, doktrinde ifade edilen görüşlere bakma zaruriyeti bulunmaktadır. Aşağıda, doktrinde ifade edilen görüşler, özet bir biçimde ele alınacaktır.

Silahlı çatışmaların çok taraflı çevre andlaşmalarına etkilerine ilişkin olarak, *Bothe, Bruch, Diamond*, ve *Jensen*, uluslararası çevre hukukuna ilişkin belgelerin, silahlı çatışmalarda uygulanabilirlikleri hususundaki düzenlemelerinin önemli ölçüde değişiklik gösterdiğini belirtmektedirler. Bu yazarlara göre, bazı çok taraflı çevre hukukuna ilişkin andlaşmalar, doğrudan veya dolaylı olarak⁴⁰⁰, silahlı çatışma

³⁹⁶ Silja Vöneky, *Die Fortgeltung des Umweltvölkerrechts in internationalen bewaffneten Konflikten / The Applicability of Peacetime Environmental Law in International Armed Conflicts*, Berlin: Springer 2001, s.141 Aktaran: Loets, s.53.

³⁹⁷ Ibid., s.53.

³⁹⁸ Ibid., s.53.

³⁹⁹ Loets, s.53.

⁴⁰⁰ Bu tür andlaşmalara örnek olarak, Dünya Mirası Sözleşmesi ve BMDH Sözleşmesini örnek olarak göstermektedirler.

döneminde de uygulanmaya devam edeceklerini belirtmektedirler. Buna karşın diğer bazı andlaşmalar, silahlı çatışmanın başlamasıyla otomatik olarak askıya alınacaklarını, sona ereceklerini veya uygulanamaz olduklarını⁴⁰¹ özellikle belirtmektedirler. Son olarak diğer bir kısmı ise bu konuda herhangi bir hüküm içermemektedirler. Ne yazık ki, çoğu çok taraflı çevre hukukuna ilişkin andlaşma bu üçüncü kategoriye dâhil olup bu konuda önemli belirsizliğin yaşanmasına neden olmaktadır⁴⁰².

Simonds, barış dönemi andlaşmalarından hangilerinin savaş sırasında uygulanmaya devam edeceğini tespit etmek amacıyla, andlaşmaların; açık şekilde uygulanacaklarını veya uygulanamayacaklarını belirtenler ve savaş durumu ile uyumlu veya uyumsuz olanlar şeklinde kategorize edilmesi gerektiğini belirtmektedir⁴⁰³. Yazar, savaş durumunda uygulanacaklarına dair açık hüküm içermelerinden dolayı uygulanacak olan çevre hukukuna ilişkin belgelerin, Antarktika, *Spitsbergen* takımadaları ve uzay boşluğu gibi dünyanın belirli alanlarını savaşın etkilerinden korumaya yönelik olan andlaşmalar oluşunu ifade etmektedir⁴⁰⁴. İkinci grup andlaşmalar olarak, bizzat kendi hükümlerinde savaş durumunda uygulanmayacaklarını ifade edenleri saymaktadır. Örneğin, okyanus kirliliğinin önlenmesine yönelik andlaşmaların çoğu, devlet gemilerine veya savaş gemilerine uygulanmamaktadır. Ancak bu andlaşmaların çoğu, tanıdıkları bu muafiyete rağmen, hükümlerine uyulması için makul adımların atılması hususunda akit tarafları teşvik etmektedir⁴⁰⁵. Yazar çevre hukukuna ilişkin birçok andlaşmanın savaş durumunda uygulanabilir olup olmadıklarını belirtmediğini, dolayısıyla bu andlaşmaların savaş halinde uygulanabilir olup olmadıklarını tespit etmek amacıyla, hükümlerinin savaş haliyle uyumlu olup olmadıklarına bakmak gerekeceğini belirtmektedir. Bu durumda, savaş ile uyumsuz

⁴⁰¹ Bu tür andlaşmaya örnek olarak, Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukuki Sorumluluğa ilişkin Sözleşme'yi göstermektedirler.

⁴⁰² Michael Bothe ve Diğerleri, "International law protecting the environment during armed conflict: gaps and opportunities", **International Review of the Red Cross**, Vol.92, No.879, (2010), s.581.

⁴⁰³ Stephanie N. Simonds, "Conventional Warfare and Environmental Protection: A Proposal for International Legal Reform", *Stanford Journal of International Law*, 1992-1993, 29, 165, s.193. HeinOnline, (11 Ocak 2016).

⁴⁰⁴ Ibid., s.193.

⁴⁰⁵ Ibid., s.194.

bulunmayan andlaşmalar savaş durumunda uygulanmaya devam edecek⁴⁰⁶ ancak savaş durumu ile uyumsuz olan andlaşmalar uygulanamayacaktır⁴⁰⁷.

Vöneky, barış dönemi çevre hukukuna ilişkin andlaşmalardan hangilerinin silahlı çatışma döneminde uygulanıp uygulanmayacaklarını, silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkileri konusundaki genel kurallara kıyas ile tespit etmeye çalışmaktadır⁴⁰⁸. Yazara göre, bilhassa beş kategorideki andlaşmalar muharip taraflar arasında uygulanmaya devam edecektir. Bunlar; (1) savaş sırasında devam edeceklerine ilişkin açık hüküm barındıran andlaşmalar; (2) savaşın icrası ile uyumlu andlaşmalar; (3) uluslararası bir rejim veya statü oluşturan andlaşmalar; (4) insan hakları andlaşmaları; (5) *jus cogens* normlar ve *erga omnes* yükümlülüklerdir⁴⁰⁹.

Yazar, bu kategorileri tespit ettikten sonra, çevre hukukuna ilişkin andlaşmaların bunlara kıyas edilerek, hangilerinin muharipler arasında yürürlüğünü devam ettireceğinin tespit edilebileceğini belirtmektedir⁴¹⁰. Açık deniz, uluslararası deniz yatağı, uzay ve Antarktika gibi ulusal yetki alanı dışındaki bölgelerin muhafazası ve kullanımını düzenleyen andlaşmaların objektif rejimler oluşturan andlaşmalar ile benzerlikler gösterdiğini belirtmektedir⁴¹¹. Objektif rejimler oluşturan andlaşmaların uygulanmaya devam etmesinin sebebi, devletler topluluğunun bütünün çıkarlarını korumayı amaçlamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, ulusal yargı alanı dışındaki bölgelerin muhafazası ve kullanımını düzenleyen barış dönemi andlaşmalarından devletler topluluğunun bütününün çıkarlarını korumaya amaçlayanlar silahlı çatışma döneminde uygulanmaya devam edeceklerdir⁴¹². Yazar, BMDHS'nin 6. ve 7. Bölümlerini⁴¹³ ve Antarktika Andlaşmalar Sistemi'ni⁴¹⁴ örnek olarak göstermektedir. İkinci kategori olarak; ortak yarar ve küresel çevre kaynaklarının korunmasına ilişkin andlaşmaların, insan hakları andlaşmalarına kıyas edilebileceğini ve dolayısıyla bu

⁴⁰⁶ Ibid., s.195-197.

⁴⁰⁷ Ibid., s.197.

⁴⁰⁸ Silja Vöneky, "A New Shield for the Environment: Peacetime Treaties as Legal Restraints of Wartime Damage", *Receil*, Vol. 9, No.1, (2000), s.25.

⁴⁰⁹ Ibid., s.22.

⁴¹⁰ Ibid., s.25.

⁴¹¹ Ibid., s.25.

⁴¹² Ibid., s.25-26.

⁴¹³ Ibid., s.26.

⁴¹⁴ Ibid., s.26-27.

andlaşmaların uygulanmaya devam edeceğini belirtmektedir⁴¹⁵. Bu kategoriye örnek olarak, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Andlaşması ve Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi'ni göstermiştir⁴¹⁶.

Çevre hukukuna ilişkin birçok andlaşma, silahlı çatışmanın başlamasından sonraki uygulanabilirlikleri hususlarında herhangi bir hüküm içermemekteler⁴¹⁷. Yukarıda yer verdiğimiz devlet uygulamaları ve uluslararası içtihat da bu konuda kesin bir hüküm çıkarmaya elverişli bulunmamaktadır. Dolayısıyla, doktrinde ifade edilen görüşler büyük önem kazanmaktadır. Belirtmek gerekir ki, silahlı çatışmaların çevre hukuku üzerindeki etkileri hususu, silahlı çatışmaların diğer herhangi bir andlaşma türü üzerindeki etkileri hususundan daha çok modern tartışmaya konu olmuş ve ilgi görmüştür. Ayrıca UHE'nin 1985 yılındaki çalışmasından bu yana, ele aldığımız konudaki en önemli gelişmeyi göstermektedir⁴¹⁸. Yukarıda yer verdiğimiz yazarların yanı sıra, diğer birçok yazar da bu konuyu ele almıştır. Yazarlar farklı gerekçelere dayanmış olsalar da, çevre hukukuna ilişkin andlaşmaların tümünün silahlı çatışma ile sona ereceği görüşünü kabul etmemişlerdir⁴¹⁹.

Uluslararası Hukuk Komisyonu, 2011 yılında, “Silahlı Çatışma Durumlarında Çevrenin Korunması” konusunu uzun dönemli çalışma programının içine aldı. 2013 yılında ise, bu konuyu çalışma programına dâhil etti ve *Marie G. Jacobsson*'ı özel raportör olarak tayin etti⁴²⁰. Raportör tarafından iki rapor düzenlenmiş bulunmaktadır⁴²¹.

G. Uluslararası Örgütlerin Kurucu Belgelerini Oluşturan Andlaşmalar

Hiç şüphesiz devletler, günümüzde de en önemli uluslararası hukuk kişileri olmayı sürdürmektedirler. Devletlerden sonra en önemli uluslararası hukuk kişisi olarak

⁴¹⁵ Ibid., s.27.

⁴¹⁶ Ibid., s.28-29.

⁴¹⁷ Sands, s.309.

⁴¹⁸ ILCS Memorandum, s.35-40.

⁴¹⁹ Konu hakkında ayrıntılı bir çalışma için bakınız. ILCS Memorandum, s.35.

⁴²⁰ Report of the International Law Commission Sixty-fifth session, **General Assembly Official Records**, Sixty-eighth session Supplement No. 10 (A/68/10), 2013, s.105, par.130-131, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/68/10, (14.5.2016).

⁴²¹ Raportör tarafından hazırlanan raporlar için bkz. Analytical Guide to the Work of the International Law Commission, 2016, http://legal.un.org/ilc/guide/8_7.shtml, (13.07.2016).

uluslararası örgütler kabul edilmektedir⁴²². Uluslararası örgütleri kısaca tanımlayacak olursak, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari bir gayesi bulunmayan ve birden çok devleti ilgilendiren fakat devlet niteliği taşımayan her türlü birleşme anlaşılmaktadır⁴²³. Burada ele aldığımız uluslararası örgütler, hükümetlerarası uluslararası örgütler olup, çeşitli ulusal hukuk düzenlerine bağlı olan hükümetler-dışı uluslararası örgütler⁴²⁴ incelememizin kapsamı dışındadır. Hükümetlerarası uluslararası örgütün oluşması, ancak üye devletlerin bu yönde kesin bir irade açıklamaları ile gerçekleşmektedir. Üye devletler bu iradelerini genellikle bir andlaşma ile bildirmektedir. Ancak, ortak bildiri ve paralel tek taraflı hukuksal işlemler aracılığıyla da bir uluslararası örgütün oluşturulması mümkündür⁴²⁵.

Günümüzde, uluslararası örgütler, genel olarak uluslararası ilişkiler alanında ve özel olarak uluslararası hukukun gelişiminde önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu örgütler, siyasi işbirliğinden çevrenin korunmasına, savunmadan, ticaretin teşvikine kadar, neredeyse tüm alanlarda mevcuttur⁴²⁶. İlk dönemlerdeki uluslararası örgütler, teknik ve siyasi olmayan konularla ilgilenmekte ve Ren gibi Avrupa nehirlerini düzenleyen Komisyonlar, Uluslararası Telgraf Birliği (1865) ve Dünya Posta Birliği (1874) gibi örgütleri içermektedir. Ancak 1. Dünya Savaşından sonra, 1919 yılında, BM örgütünün selefi olan MC'nin oluşmasından sonra, yukarıda açıkladığımız üzere siyasi, teknik ve hukuki tüm alanlarda önemli roller üstlenmeye başladılar⁴²⁷. Dolayısıyla bu tür örgütlerin kurucu andlaşmalarının, üyeleri arasındaki bir silahlı çatışmadan nasıl etkileneceği hususu büyük önem taşımaktadır.

UHE'nin 1985 yılındaki çalışmasının 6. maddesi, uluslararası örgütlerin, yukarıda kısaca zikrettiğimiz önemlerini dikkate alarak, *“Bir uluslararası örgütü kuran andlaşma, taraflarından herhangi biri arasındaki silahlı çatışmanın varlığından*

⁴²² Yusuf Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, s.218.

⁴²³ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, 9. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2013, s.112.

⁴²⁴ Ibid., s.112.

⁴²⁵ Ibid., s.113-114.

⁴²⁶ Dapo Akande, “International Organizations”, Malcolm D. Evans (Ed.), **International Law** içinde (277-305), Second Edition, Oxford: Oxford University Press, 2006, s.278.

⁴²⁷ Ibid.

etkilenmez” diyerek açık bir düzenlemede bulunmuştur⁴²⁸. Komisyon, Taslak Maddeler çalışmasında müstakil bir madde ile bu konuya değinmemiş olsa da, bu tür andlaşmaları, konuları dolayısıyla yürürlüğü devam edecek andlaşmalar arasında saymıştır. Komisyon, Taslak Maddeler’in yorum bölümünde, modern çağda bu tür andlaşmaların devamı konusundaki tutumun aksini gösterecek uygulamanın son derece kısıtlı olduğunu belirtmiştir⁴²⁹.

Meray, uygulamanın bu tür andlaşmaların savaşta dahi sona ermeyeceği istikametinde geliştiğini belirtmektedir. Yazar, Versay (Versaille) Andlaşması’nın 282-284 ve 286. maddelerini, bu iddiasını desteklemek amacıyla örnek olarak vermektedir. Bu maddelerde, incelemekte olduğumuz nitelikteki andlaşmaların yürürlükte olduğu, açık bir biçimde ifade edilmiştir⁴³⁰.

Milletler Cemiyeti’nin bir veya birkaç üyesi arasında meydana gelecek savaşın Misakı ortadan kaldırmayacağı ileri sürülmüştü. Nitekim ne Paraguay’ın Bolivya’ya savaş ilanı ne İtalya’nın Habeşistan’a saldırması, Misak’ın hukuki itibarına halel getirmemişti. Aynı şekilde, 2. Dünya Savaşı gibi büyük bir savaşın başlaması ve SB ile Finlandiya arasındaki savaş, Misak üzerinde, hukuk bakımından, infisah ettirici bir etki icra etmemiştir⁴³¹. *Tobin*, 1914 ve 1920 arasındaki dönemde, her ne kadar adı geçen Bürolar faaliyetlerini tam anlamıyla gerçekleştirememiş olsalar da, Dünya Posta Birliği’nin Bern’deki Bürosu’nun ve Sinaî Haklar ve Edebi ve Sanatsal Eserler Bürolarının faaliyetlerine, kısıtlı da olsa devam ettiklerini belirtmektedir⁴³².

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, devletlerden sonra en önemli uluslararası hukuk kişisi olarak uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarının, üyelerinden bazıları arasında meydana gelecek silahlı çatışmadan etkilenmemesi büyük önem taşımaktadır. Komisyon, UHE’nin 1985 yılındaki çalışmasının 6. maddesi gibi açık bir biçimde bu hususu düzenlememiş olsa da, bu tür andlaşmaları, konuları dolayısıyla yürürlüğü

⁴²⁸ UHE 1985 Çalışması, md.6.

⁴²⁹ Commentaries, s.214, par.66.

⁴³⁰ Meray, “Harbin Andlaşmalara Tesiri”, s.172.

⁴³¹ Ibid., s.173.

⁴³² Tobin, s.74-82.

devam edecek andlaşmalar arasında sayması, uygulamada aksi yönde delillerin son derece kısıtlı olduğu hususu da göz önüne alındığında, yerinde olmuştur.

H. Diplomatik ve Konsolosluk İlişkileri ile İlgili Andlaşmalar

Diplomasi, en basit, anlamda devletlerin yetkili ajanları aracılığıyla, herhangi bir şekilde karşılıklı ilişkiler tesis etmesi veya sürdürmesi birbirleriyle iletişim kurması ya da politik veya hukuki işlemleri yürütmeleri anlamına gelir. Bu manada diplomasi, devletler arasında savaş veya silahlı çatışma durumunda da mevcut olabilir ama bu kavram, ekonomik veya askeri uyumsuzlukların maddi biçimlerinden ziyade, temelde, dostça veya düşmanca amaçlarla da olsa iletişimle ilgilidir⁴³³.

Diplomatik ilişkiler yüzyıllar boyunca *ad hoc* biçimde gerçekleşmekteyken, bugün artık devletler arasında diplomatik temsilcilerin değişimi ve diplomatik misyonların kurulması süreklilik niteliği göstermektedir⁴³⁴. UHK'nin yaptığı çalışmalar sonucunda, asırlık örf ve adet kuralları kodifiye edilerek, 1961 Diploması İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi (1961 Viyana Sözleşmesi) ve 1963 Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi (1963 Viyana Sözleşmesi) imzalanmıştır⁴³⁵. Bu çok taraflı andlaşmaların yanında, konsolosluk ilişkileri, özellikle ikili andlaşmalarla da düzenlenmektedir⁴³⁶. Bu husus, 1963 Viyana Sözleşmesi'nin 73. maddesinden de anlaşılmaktadır⁴³⁷.

Silahlı çatışmaların diplomatik ilişkileri düzenleyen andlaşmaları etkilemeyeceği kabul edilmektedir⁴³⁸. Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'nin ele geçirilmesi ve buradaki personelin zorla gözaltına alınması, UAD'nin ilan edilmemiş düşmanlıklar ve çatışma dönemlerinde diplomatik ilişkileri düzenleyen andlaşmaların uygulanması ile ilgili hususlarda rehberlik edici ilkeler tespit etmesi konusunda fırsat

⁴³³ Ian Brownlie, **Principles of Public International Law**, Sixth Edition, Oxford: Oxford University Press, 2003, s.341.

⁴³⁴ J Craig Barker, **The Protection of Diplomatic Personnel**, Hampshire: Ashgate, 2006, s.1.

⁴³⁵ Lung-Chu Chen, **An Introduction to Contemporary International Law: A Policy-Oriented Perspective**, Third Edition, Oxford: Oxford University Press, 2015, s.302.

⁴³⁶ Grant V. McClanahan, **Diplomatic Immunity: Principles, Practices, Problems**, London: Hurst & Company, 1989, s.46.

⁴³⁷ **Madde 73**: Bu Sözleşme ile diğer Uluslararası anlaşmalar arasında ilgi

1. Bu Sözleşme hükümleri, yürürlükteki diğer uluslararası anlaşmalara taraf olan Devletlerarasındaki ilişkilerde bu anlaşmaları haleldar etmeyecektir.

2. Bu Sözleşmenin hiç bir hükmü, Devletleri, Sözleşme hükümlerini teyid eden, tamamlayan veya ıslah eden veya bunların uygulama alanını genişleten uluslararası anlaşmalar akdetmelerine engel olmayacaktır. Sözleşme metni için bkz. Selami Kuran ve Diğerleri, **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, 3. Baskı, İstanbul: Beta, 2014.

⁴³⁸ ILCS Memorandum, s.25.

sunmuştur⁴³⁹. *Chinkin*, UAD'nin oybirliği ile aldığı kararın; kriz hangi derecede olursa olsun veya hangi iç menfaatlerinin tehdidi söz konusu olursa olsun bu andlaşmaları uygulamaktan sapılamayacağını gösterdiğini belirtmektedir⁴⁴⁰. Mahkemenin; silahlı çatışma veya diplomatik ilişkilerin kesilmesi durumlarında dahi diplomatik misyonunun üyelerinin ve binalarının dokunulmazlığına ilişkin hükümlere, kabul eden devlet tarafından saygı gösterilmesi gerektiği yönündeki ifadesi, *Chinkin*'in yukarıdaki tespitini doğrulamaktadır⁴⁴¹. Ayrıca 1961 Viyana Sözleşmesi'nin bizatihi kendisi 44 ve 45. maddelerinde silahlı çatışma durumuna atıf yapmaktadır⁴⁴².

1998 ve 2000 yılları arasında, Etiyopya ve Eritre, büyük çaplı bir uluslararası silahlı çatışmaya girdiler. Ancak taraflar, aralarındaki silahlı çatışmalara rağmen, diplomatik ilişkileri sonlandırmadılar⁴⁴³. Bu durum, uluslararası bir silahlı çatışma durumunda diplomatik ilişkileri düzenleyen andlaşmaların akıbetinin tespiti bakımından bir fırsat sundu. Eritre ve Etiyopya Tazminat Komisyonu; tarafların 1961 Viyana Sözleşmesi kapsamındaki temel yükümlülüklerinin ve bilhassa diplomatik misyon üyelerinin ve binalarının dokunulmazlığı ile ilgili hükümlerinin, savaş durumunun aciliyetleri gerekçe gösterilerek, ihlal edilemeyeceğini belirtmiştir⁴⁴⁴. Örneğin Eritre ve Etiyopya Tazminat Komisyonu, Etiyopya'nın, silahlı çatışmalar döneminde, Eritre diplomatik personeline muamelesi bakımından 1961 Viyana Sözleşmesi'nin 36. ve 29. maddelerini ve diplomatik misyona izinsiz girmesi ve arama yapması nedeniyle de

⁴³⁹ *Chinkin*, s.194.

⁴⁴⁰ *Ibid.*, s.195.

⁴⁴¹ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, **I.C.J. Reports** 1980, s.40, par.86.

⁴⁴² **Madde 44:** Kabul eden Devlet, silahlı çatışma halinde dahi, kendi vatandaşı olmamaları şartıyla ayrıcalıklar ve bağımsızlıklardan yararlanan şahıslara ve tabiyetlerine bakılmaksızın bu gibi şahısların aileleri üyelerine en kısa zamanda ülkesini terk edebilmeleri için kolaylıklar tanır. Kabul eden Devlet, özellikle gerektiğinde takdirde kendileri ve malları için ihtiyaç duyulan nakil imkanlarını sağlamak zorundadır. Sözleşme metni için bkz. Selami Kuran ve Diğerleri, **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, 3. Baskı, İstanbul:Beta, 2014.

Madde 45: İki devlet arasında diplomatik ilişkiler kesildiği veya bir misyon sürekli veya geçici olarak geri çekildiği takdirde;

a) Kabul eden Devlet, silahlı çatışma halinde dahi, malları ve arşivleri ile birlikte misyonun binalarına saygı gösterir ve bunları korur;

b) Gönderen Devlet, malları ve arşivleri ile birlikte misyonun binalarının nezaretini, kabul eden Devletin rıza gösterdiği bir üçüncü Devletin uhdesine tevdi edebilir.

c) Gönderen Devlet kendisinin ve vatandaşlarının menfaatlerinin korunmasını, kabul eden Devletin rıza gösterdiği bir üçüncü Devletin uhdesine tevdi edebilir.

⁴⁴³ United Nations, **Reports of International Arbitral Awards Vol. XXVI**, 2005, s.387-388, par.3-4.

⁴⁴⁴ *Ibid.*, s.392, par.20.

Sözleşme'nin 22. maddesini ihlal ettiğine ve sorumluluğunun doğduğuna karar vermiştir⁴⁴⁵.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, silahlı çatışmalar sırasında, devletler arasındaki diplomatik ilişkilerin devam etmesi konusunda yaygın bir uygulama bulunmamakla birlikte, özellikle de son uygulamalar göz önüne alındığında olağan dışı bir durum olarak da görülemez. Diplomatik İlişkileri ve Konsolosluk İlişkilerini düzenleyen 1961 ve 1963 Viyana Sözleşmelerinin çeşitli hükümleri, silahlı çatışma durumuna atıf yapmaktadırlar⁴⁴⁶. Ayrıca çeşitli uluslararası yargı organlarında ve bazı yazarlar tarafından da, bu tür andlaşmaların silahlı çatışma durumunda uygulanmaya devam edecekleri belirtilmiştir. Esasında yakın tarihte yaşanan birçok silahlı çatışmada, silahlı çatışmaya taraf olan devletlerin, çatışma dönemlerinde dahi diplomatik ilişkilerini sürdürdükleri görülmüştür. Örneğin, ne 1962 yılında Çin ve Hindistan arasındaki sınır çatışmalarında sırasında ne de Hindistan ve Pakistan arasında 1965 yılında yaşanan silahlı çatışmada, taraflar, aralarındaki diplomatik ilişkileri sona erdirmemişlerdi. Daha yakın bir tarihte ise, Irak ve İran arasında yaşanan silahlı çatışmada bu devletler, silahlı çatışmanın başlamasından uzun bir süre sonra dahi birbirlerinin başkentlerinde diplomatik temsilciler bulundurmaktaydılar⁴⁴⁷. Dolayısıyla, Komisyonun bu tür andlaşmaları da konuları dolayısıyla yürürlüğü devam edecek andlaşmalar arasında sayması uygun olmuştur.

⁴⁴⁵ Ibid., s.394-406.

⁴⁴⁶ Commentaries, s.215, par.71.

⁴⁴⁷ Fleck/Bothe, s.46.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK UYGULAMASI

I. OSMANLI DEVLETİ UYGULAMASI

A. Genel Olarak

Osmanlı Devleti döneminde andlaşmalar, *mu'ahada* terimi ile ifade edilmekteydi. Ancak bu terimin yanında *ahd*, *eman*, *sulh*, *musalaha*, *hüdne*, *muhadene* gibi terimlerde kullanılmaktaydı⁴⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1606 yılında Avusturya ile akdedilen Zitvatorok Andlaşması'na kadar geçen dönem içerisinde, Osmanlı Devleti, uluslararası ilişkilerini sadece kuvvet üzerine oturtmuştu. Buna rağmen, diplomatik ihtiyaçlar sebebiyle bu zaman zarfında birçok andlaşma da yapmıştır⁴⁴⁹.

Esasen, Hristiyan prensler ve topluluklarla, andlaşmalarla tanzim edilen barışçıl ilişkiler, ilk Osmanlı hükümdarından itibaren görülmekle birlikte, ancak 18. yüzyılda Hristiyan Avrupa ve Osmanlı Devleti'nin birlikte yaşama ve iyi komşuluk fikri daha etkili hale gelmeye başlamıştı⁴⁵⁰. Nitekim bu dönemde Osmanlı Devleti ve Avrupalı devletler arasında birçok ittifak andlaşması akdedilmiştir. Osmanlı Devleti, ilk ittifak andlaşmasını, 1739 yılında İsveç ile imzalamıştır. 1790 yılında Prusya, 1798'de İsveç ile yapılan andlaşma yenilenmiş ayrıca 1798'de Rusya ve 1799'da İngiltere ile ittifak andlaşmaları yapılmıştır. Kutsal yerler meselesinden dolayı Rusya ile meydana gelen savaşta Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa arasında ittifak andlaşması yapılmış bu ittifaka 1855 tarihinde Sardunya ayrı bir andlaşma ile katılmıştır. Son olarak 1.

⁴⁴⁸ Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, **Türk-İslam Hukuk Tarihi 1. Cilt**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1990, s.466.

⁴⁴⁹ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap**, s.74.

⁴⁵⁰ Karl-Heinz Ziegler, "The Peace Treaties of the Ottoman Empire with European Christian Powers" Randall Lesaffer (Ed.), **Peace Treaties and International Law in European History** içinde (338-364), Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s.338.

Dünya Savaşı'ndan önce Almanya ile akdedilen ittifak andlaşması da bu tür andlaşmalara örnek olarak gösterilebilir⁴⁵¹.

Osmanlı Devleti, farklı devletlerle 62 ticaret andlaşması akdetmiştir. Bu andlaşmalardan 11 tanesi barış andlaşmasıdır ama ticari ilişkilere ilişkin hükümler de barındırmaktadırlar⁴⁵². İttifak ve ticaret andlaşmalarının yanı sıra, Osmanlı Devleti, uzun tarihi boyunca birçok sınır andlaşması, barış andlaşması, savaş tazminatı ve boğazların statüsüne ilişkin andlaşmalar gibi çok sayıda farklı konu ve niteliklerde andlaşmalar akdetmiştir. Burada, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca akdettiği tüm andlaşmaların yaşanan savaşlardan ne şekilde etkilendiğini tek tek incelemek mümkün değildir. Dolayısıyla aşağıda sadece, Osmanlı Devleti'nin genel uygulamasını gösterecek şekilde bazı örneklere değinilecektir. Ancak kapitülasyonlar ayrı bir başlık altında incelenecektir.

Bilsel'in belirttiğı üzere, Osmanlı Devleti'nin takip ettiğı ve kabul ettiğı kural, daima, meydana gelen bir savaşta andlaşmaların sona erdiğidir. Yazara göre, Osmanlı Devleti uygulaması bu görüşü desteklemektedir⁴⁵³. *Eroğlu*'na göre de, 19. ve 20. yüzyıldaki Türk uygulaması, savaşla birlikte andlaşmaların sona ermesidir⁴⁵⁴. Esasında Osmanlı Devleti uygulaması bu yazarların görüşünü doğrulamaktadır. 1871 Frankfurt, 1895 Simotozoki, 1905 Portsmot, 1912 Lozan, 1913 Atina ve İstanbul Andlaşmaları ile diğerk bazı barış andlaşmalarında da bu görüşün kabul edildiğine ilişkin açık hükümler bulunmaktadır⁴⁵⁵.

Savaştan önce akdedilen andlaşmaların meydana gelen savaş nedeniyle sona erdiğini açık bir şekilde gösteren bir duruma, 1774 tarihli Küçük Kaynarca Barış Andlaşması'nın 22. maddesinde rastlanmaktadır. Bu maddede, Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında, savaştan önceki andlaşmaların sona erdiğib belirtilmektedir.

⁴⁵¹ Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, s.311-319. Adı geöen andlaşmaların metinleri için bkz. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih metinleri Cilt I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.

⁴⁵² Necdet Kurdakul, **Osmanlı Devletinde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, İstanbul: Döler Neşriyat, 1981, s.26-27; Osmanlı Devleti tarafından akdedilen ticaret andlaşmaları ve barış andlaşmalarındaki ticari ilişkilere ilişkin düzenlemelerin metinleri için bkz. Kurdakul, s.99-405.

⁴⁵³ Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, s.225.

⁴⁵⁴ Eroğlu, s.105.

⁴⁵⁵ Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, s.225-226.

Ancak aynı maddede istisna olarak Azak Kalesi ülkesi hududu ve Kuban sınırının tayin ve tahdidine ilişkin 1700 tarihli Andlaşmanın yürürlükte kalacağı belirtilmiştir⁴⁵⁶.

İtalya, 1911 yılının Eylül ayında, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne saldırdı. Bu savaşın muharipler arasındaki andlaşmalar üzerindeki etkileri konusu hemen gündeme geldi. Vezîr-i Âzam, Dâhiliye Nazırına (İçişleri Bakanı), vilayet makamlarına, savaş dolayısıyla İtalya ile mevcut andlaşma ve sözleşmelerin batıl olduğunu bildirmesini istemiştir. Savaşın sonunda, 1912 yılında, Uşi'de (Ouchy) yapılan barış andlaşmasında savaştan önceki andlaşma ve sözleşmelerin yeniden yürürlüğe girmesi kabul edilmiştir. Sonuç olarak yukarıdaki örneklerden, andlaşmaların savaş içinde sona erdirildiği ancak sonraki barış andlaşmalarında bunların tekrar yürürlüğe konmuş olduğu anlaşılmaktadır⁴⁵⁷.

1. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti, Almanya'nın müttefiki olarak, Rusya ile Brest-Litovsk'ta yapılan barış andlaşmasına iştirak etmiştir. Osmanlı Devleti ve Rusya, 1918 yılında yaptıkları ek andlaşmada, aralarındaki hususi durumu düzenlemişlerdir. Bu ek andlaşmanın 6. maddesinde, Türkiye ve Rusya arasında savaştan önceki mevcut andlaşmaların tümünün savaş nedeniyle, kendiliğinden "*keenlemyekün hükmünde kalmış olduğu*" ifade edilmiştir. Bu madde ile tarafların, savaştan önceki andlaşmaların savaşla sona erdiğini kabul ettiklerini görmekteyiz⁴⁵⁸.

Savaş hukukuna ilişkin kuralların oluşumu oldukça eski tarihlere kadar götürülebilirse de, bu hususa ilişkin modern uluslararası hukuk normlarının oluşumuna 19. yüzyılın ikinci yarısında başladığını belirtmek mümkündür⁴⁵⁹. Bu kuralların gelişim sürecine Osmanlı Devleti'nin de iştirak ettiğini görmekteyiz. Osmanlı Devleti, 1856 tarihli Paris Bildirgesi, 1864 Cenevre Sözleşmesi⁴⁶⁰, 1868 St. Petersburg Bildirgesi,

⁴⁵⁶ Eroğlu, s.45-46.

⁴⁵⁷ Ibid., s.101-102.

⁴⁵⁸ Ibid., s.161.

⁴⁵⁹ Yücel/İbrahim, s.246.

⁴⁶⁰ Osmanlı Devleti davet edildiği halde konferansa katılmamış, ancak 5 Temmuz 1865'te bu sözleşmeyi imzalamıştır. Bkz. Ahmet Tetik ve Mehmet Şükrü Güzel, **Kızılây ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921)**, İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s.31.

1899 Lahey Sözleşmeleri⁴⁶¹, 1906 Cenevre Sözleşmesi ve 1907 Lahey Sözleşmeleri⁴⁶² gibi birçok andlaşmaya taraf bulunmaktaydı. Bu andlaşmalara ilişkin Osmanlı Devleti uygulamalarının, dönemin kabul gören, savaş hukukuna ilişkin andlaşmaların savaş durumunda sona ermeyeceği görüşüyle uyumlu olduğunu görmekteyiz. Nitekim İngiltere ve Fransa, 1. Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı ordusunun Cenevre Sözleşmelerini ihlal ettiğine dair Uluslararası Kızılhaç Komitesine hiçbir şikâyetle bulunmazken, Osmanlı Devleti, *Osmanlı Hilal-i Ahmer Teşkilatı* (Kızılây) aracılığıyla, İngiltere ve Fransa'nın Cenevre Sözleşmelerini ihlal eden birçok eylemlerini somut delillerle defalarca bildirmiştir⁴⁶³.

1918 Mondros Mütarekesini imzalayan Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı'ndan çekildi⁴⁶⁴. Osmanlı Devleti'nden sonra Avusturya ve Almanya ile de ateşkes sağlandı ve Paris Barış Konferansı toplandı⁴⁶⁵. Almanlar, Bulgarlar, Macarlar ve Avusturyalılar ile akdedilen barış andlaşmalarından sonra 1920 yılında San Remo'da, İtalya Başbakanı'nın başkanlığında bir barış konferansı toplandı. Bu konferansta

⁴⁶¹ Osmanlı Devleti, II nolu Kara Savaşının Yasalarına ve Geleneklerine dair Sözleşme ve Ekleri (İmza Tarihi: 07/29/1899, Onay Tarihi: 06/12/1907), III nolu Deniz Savaşı Kurallarını Düzenleyen Cenevre Sözleşmesinin Uyarlanması Dair Sözleşme (İmza Tarihi: 07/29/1899, Onay Tarihi: 06/12/1907), IV nolu Balonlardan Mermi ve Patlayıcıların Atılmasının Beş yıl Süreyle Yasaklanmasına, Boğucu Gazların ve Vucutta Dağılan Mermilerin Kullanılmamasına Dair Sözleşme'ye (İmza Tarihi: 07/29/1899, Onay Tarihi: 06/12/1907) taraftır. Bkz. Treaties, States, Parties and Commentaries By topic, [\(https://www.icrc.org/ihl\)](https://www.icrc.org/ihl) (24.2.2016); bkz. M. Yasin Aslan, Savaş Hukukunun Temel Prensipleri, **TBB Dergisi**, Sayı 79, (2008), s.238-239.

⁴⁶² Osmanlı Devleti, III nolu Çatışmaların Başlamasına Dair Sözleşme, IV nolu Kara Savaşı Kuralları Sözleşmesi, V nolu Kara Savaşında Tarafsızların Hak ve Yetkilerine Dair Sözleşme, VI nolu Çatışmaların Başlangıcında Ticaret Gemilerine Uygulanacak İşlemlere Dair Sözleşme, VII nolu Ticaret Gemilerinin Savaş Gemisi Durumuna Sokulmasına Dair Sözleşme, VIII nolu Denizaltı Mayınlarının Dökülmesine Dair Sözleşme, IX nolu Savaş Zamanında Denizden Bombalamaya Dair Sözleşme, XI nolu Deniz Savaşında Müsadere Hakkının Sınırlandırılması Sözleşmesi, XIII nolu Deniz Savaşında Tarafsız Devletlerin Hak ve Görevlerine Dair Sözleşme, XIV nolu Balonlardan Patlayıcı Madde Atılmasının Yasaklanmasına Dair Sözleşmeyi imzalamıştır. Bkz. Treaties, States, Parties and Commentaries By date, [\(https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByDate.xsp\)](https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByDate.xsp), (25.2.2016); bkz. M. Yasin Aslan, Savaş Hukukunun Temel Prensipleri, **TBB Dergisi**, Sayı 79, (2008), s.239.

⁴⁶³ Tetik/Ş. Güzel, s.15-16; 1. Dünya Savaşı'ndan önceki 1911-1912 Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve İtalya, 1899 Lahey Sözleşmesini imzalayıp onaylamışlar; 1907 Lahey Sözleşmelerini ise imzalamış ancak onaylamamışlardı. Dolayısıyla her iki devlette, savaşın kurallarını belirleyen 1899 Lahey Sözleşmesi hükümlerine karşı sorumluydular. Bu andlaşmaların yanında, her iki ülke 1906 Cenevre Sözleşmesini onaylamış bulunmaktaydılar. Bu savaş sırasında Osmanlı Devleti Hilal-i Ahmer Teşkilatı aracılığıyla, İtalyanların Cenevre Sözleşmelerini ihlallerine dair Uluslararası Kızılhaç Komisyonuna birçok şikâyetle bulunmuştur. Buna karşın İtalya Kızılhaç Örgütünün, Osmanlı kuvvetlerinin Cenevre Sözleşmelerini ihlal ettiklerine dair Uluslararası Kızılhaç Örgütüne bildirdikleri bir şikâyet yoktu. Tetik/Ş. Güzel, s.45-51.

⁴⁶⁴ Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, s.268.

⁴⁶⁵ M. Cemil Bilsel, **Lozan Birinci Cilt**, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998, s.211-214.

kararlaştırılan Sevr Andlaşması Osmanlı Devleti'ne tevdi edildi⁴⁶⁶. Toplanan Saltanat şûrası'nda, Sevr Andlaşması'nın imzalanmasına karar verildi. Sonuç olarak, Paris'te, 10 Ağustos 1920 yılında, andlaşma imzalanmıřtır⁴⁶⁷. Sevr Andlaşması, sınırlar, İstanbul meselesi, Boğazlar, İzmir ve diğerk birçok konunun yanında,⁴⁶⁸ savaş öncesi andlaşmalara dair hükümler de içermektedir. Andlaşmanın 261⁴⁶⁹ ve 269-280. maddeleri bu hususa ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içermektedir.

269. maddeden 274. maddeye kadar olan kısımda çok taraflı andlaşmalar ele alınmış olup, bu maddelerde, hangi çok taraflı andlaşmaların, Sözleşmelerin ve anlaşmaların tekrar yürürlüğe konulduğu ve Osmanlı Devleti'nin hangi çok taraflı andlaşmalara katılacağı veya onaylayacağı düzenlenmiştir. 274. madde ise iki taraflı andlaşmaları düzenlemektedir. Bu maddeye göre; Müttefik Devletlerden herbiri, işbu Andlaşmanın genel ilkelerinden ya da özel hükümlerinden esinlenerek, Türkiye ile yeniden yürürlüğe konulmasını istediği ikili sözleşmelerin ya da andlaşmaların hangileri olduğunu Türkiye'ye bildirecekti. Bu bildirim için müttefik devletlere barış andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak 6 aylık bir süre tanınmıştı. Böyle bir bildirime konu olmamış diğerk iki taraflı andlaşmaların tamamı sona ermiş sayılacaktı⁴⁷⁰.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, Osmanlı Devleti'nin yukarıda zikrettiğimiz uygulamalarının, silahlı çatışmaların istisnasız tüm andlaşmaları sonlandıracağına ilişkin görüş ile büyük ölçüde uyuştuğu görünmektedir. Ancak savaş hukukuna ilişkin andlaşmaların ise Osmanlı Devleti tarafından silahlı çatışmalarda sona erdirilmesinin aksine savaş sırasında uygulandığı görölmektedir

⁴⁶⁶ Bilzel, **Lozan Birinci Cilt**, s.295-299; Mustafa Budak, **Misak-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, İstanbul: Küre Yayınları, 5. Baskı, 2014, s.199-204.

⁴⁶⁷ Bilzel, **Lozan Birinci Cilt**, s.342-345.

⁴⁶⁸ Bkz. Bilzel, **Lozan Birinci Cilt**, s.305-322.

⁴⁶⁹ 261. madde kapitülasyonlara ilişkin olup aşağıda incelenecektir.

⁴⁷⁰ Bkz. Müttefik Ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920'de Sevres'de İmzalanan Barış Andlaşması, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf, (24.5.2016).

B. Kapitülasyonlar

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerde dış dünya ile teması artırmak için faydalı gördüğü kapitülasyonlar zamanla çok büyük bir sorun haline geldi⁴⁷¹. Kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik ilk girişimler, Kırım Savaşı'nın hemen ardından toplanan 1856 tarihli Paris Kongresi'nde gündeme getirildi ancak bu kongreden bir sonuç elde edilemedi⁴⁷². Daha sonraki bazı savaşlarda Osmanlı Devleti, kapitülasyonların meydana gelen savaş nedeniyle sona erdiğini iddia etmiştir. Ancak bu iddiasını uygulamakta başarılı olamamıştır. Aşağıda doktrin ve uygulamadan yararlanılarak savaşın kapitülasyonlara etkileri özet bir biçimde incelenecektir.

Savaşın veya silahlı çatışmaların kapitülasyonlar üzerindeki etkileri konusunda doktrinde, kapitülasyonları tek taraflı bir tasarruf olarak kabul eden yazarlar ve bunları andlaşma olarak kabul edenler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Kapitülasyonları tek taraflı bir tasarruf olarak kabul eden *Bozkurt*, devletin yapacağı geçerli bir tasarrufla gerek barış gerek savaş halinde kapitülasyonları kaldırma yetkisine sahip olduğunu belirtmektedir⁴⁷³. Kapitülasyonları andlaşma niteliğinde kabul eden yazarlar arasında da görüş ayrılığı bulunmaktadır. Birinci görüşe göre savaş kapitülasyonlara etki etmez. İkinci fikre göre ise savaş kapitülasyonlara son verir⁴⁷⁴. İlk fikri savunan yazarlar, kapitülasyonların kişisel kazanılmış haklar (*Ferdi müktesep haklar*) ihtiva ettiklerini ve dolayısıyla savaş döneminde dahi bunların tek taraflı olarak kaldırılamayacağını belirtmişlerdir. Bu görüşün başlıca taraftarlarına; *N. Politis*, *Merignhac* ve *Lemonon*, *Cecil Hurst*, *McNair* gibi yazarlar örnek olarak gösterilebilir⁴⁷⁵. Bu yazarların aksine *N. Ariga*, *G. Crusen*, ve *Rapisardi- Mirabelli* ise savaşın kapitülasyonlara son verdiğini ileri sürmektedirler⁴⁷⁶.

⁴⁷¹ Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih metinleri Cilt I*, s.6.

⁴⁷² Zekeriyâ Türkmen, "Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı 6, (1995), s.338.

⁴⁷³ Eroğlu, s.291; Kapitülasyonların andlaşma niteliğinde olup olmadığına ilişkin tartışmalar için bkz. M. Cemil Bilsel, *Lozan İkinci Cilt*, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998, s.42-44.

⁴⁷⁴ Eroğlu, s.292.

⁴⁷⁵ Ibid., s.292; Bu yazarların görüşleri için bkz. Ibid., s.293-294.

⁴⁷⁶ Bu yazarların görüşleri için bkz. Ibid., s.301.

Osmanlı Devleti'nin uygulamasına bakıldığında, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, kapitülasyonların savaşla ortadan kalktığı kabul edilmiştir. Ancak savaştan sonra imzalanan 1878 tarihli Ayastefanos Andlaşması'nın 23. maddesi ticarete, adli haklara ve Osmanlı ülkesinde bulunan Rus vatandaşlarının durumuna ilişkin bütün andlaşma ve sözleşmelerin yeniden yürürlüğe girmesini düzenlemiştir⁴⁷⁷. Kapitülasyonların gündeme geldiği ve Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasında önemli tartışmalara neden olan bir başka savaş ise 1897 tarihli Türk-Yunan Savaşı'dır. Osmanlı Devleti, savaşın iki taraflı andlaşmalara son verdiği görüşünden hareketle, 27 Mayıs 1855 tarihli Kanlıca Andlaşması'nın sona erdiğini ve dolayısıyla Yunan vatandaşlarının kapitülasyonlardan doğan imtiyazlarının sona erdiğini belirtmiştir. Yunan tarafı ise, kapitülasyonların, savaş nedeniyle sona ermeyeceği iddiasında bulunmuştur⁴⁷⁸.

Osmanlı Devleti'nin bu tutumu, İngiliz, Rus ve Fransızlar tarafından eleştirildi ve kararına muhalefet edildi⁴⁷⁹. Nihayetinde bu devletlerin kapitülasyonların yürürlükte kalması hususundaki şiddetli baskıları ve ısrarları, zamanın zayıf olan Osmanlı hükümetine, akdedilen barış andlaşmasında, 9. maddesinde açıkça görüldüğü üzere, kapitülasyonların yeniden yürürlüğe girmesini kabul ettirmiştir⁴⁸⁰. 1. Dünya Savaşı öncesinde meydana gelen, 1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı'nda, Osmanlı Devleti Hükümeti, vilayet makamlarına, savaş dolayısıyla İtalyanların kapitülasyonlardan istifade edemeyeceklerini bildirmişti. Ancak savaşın sonunda kapitülasyonların yeniden yürürlüğe girmesi kabul edilmiştir. Sonuç olarak kapitülasyonlar savaş içinde sona erdirilmiş ancak tanzim edilen barış andlaşmaları ile tekrar yürürlüğe girmişlerdir⁴⁸¹.

Savaşın kapitülasyonları sona erdirmeyeceği veya sona erdireceği tezlerini savunan yazarların görüşlerini ve çeşitli diplomatik belgelerdeki görüşleri ve devlet uygulamalarını inceleyen *Eroğlu*'na göre;

⁴⁷⁷ Ibid., s.303.

⁴⁷⁸ Ibid., s.96.

⁴⁷⁹ Bu Devletlerin diplomatları tarafından beyan edilen görüşler ve bunlara yönelik eleştiriler için bkz. Ibid., s.296-301.

⁴⁸⁰ Ibid., s.298.

⁴⁸¹ Ibid., s.101-102.

“kapitülasyonlar andlaşma mahiyetinde olan hukuki tasarıflardır. Siyasi andlaşma, ikamet ve ticari andlaşma mahiyetindedir. Bu nevi andlaşmalar savaş ile sona erdiğinden, kapitülasyonların da savaş ile sona ermesi lazımdır. Kapitülasyonlar barış zamanında yabancı tab’aya tanınan imtiyaz ve muafiyetlerdir. Savaşın başlaması ile bu imtiyaz ve muafiyetler, devletin emniyet ve güvenliğini alakadar eden meselelerle yakın ilgisi olduğundan ve devletin düşman teb’a hakkında tahdit edici tedbirler almaya yetkisi bulunduğundan kapitülasyonlara son vermesi kendi yetkisi dahiline girer ve bir hakimiyet hakkıdır”⁴⁸².

Sevr Andlaşmasının 261. maddesi, 1. Dünya Savaşı başında kaldırılan kapitülasyonları geri getirmekteydi. Kapitülasyonlar silahlı çatışma nedenine dayanılarak sona erdirilememişti. Türkiye’nin kapitülasyonlardan kurtulabilmesi ancak 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması (Lozan Andlaşması) ile olmuştur. Bu Andlaşmanın 28. maddesi açık ve hiçbir tartışmaya yer vermeyecek bir biçimde *“kapitülasyonlar kaffe-i nukat-ı nazardan mülğadır ve mülga kalacaktır”* demiřtir⁴⁸³.

II. TÜRKİYE CUMHURİYETİ UYGULAMASI

1. Dünya Savaşı’ndan Osmanlı Devleti’nin yenik çıkarak yıkılmasından sonra, Atatürk’ün önderliğinde, Türk Milleti’nin milli bir devlet kurmak için yaptığı mücadelenin zaferi, Lozan Andlaşmasıyla uluslararası alanda teyit edilmiřtir⁴⁸⁴. Lozan Andlaşması 24 Temmuz 1923’te imzalanmış ve 21 Ağustos’ta, onaylanmak üzere, yeni seçilen Büyük Millet Meclisine sunulmuştur. Andlaşma bazı itirazlara rağmen, 23 Ağustos’ta onaylanarak yürürlüğe girmiřtir⁴⁸⁵. Lozan Barış Konferansında, Lozan Barış Andlaşması ile ona ekli 17 Sözleşme, Protokol, Bildiri ve nihai senet imzalanmıřtır⁴⁸⁶.

⁴⁸² Ibid., s.312.

⁴⁸³ Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih metinleri Cilt I**, s.7; Lozan Barış Konferansında Kapitülasyonların kaldırılmasına ilişkin tartışmalar için bkz. Salahi R. Sonyel, “Lozan’da Türk Diplomasisi (Eylül 1922 - Ağustos 1923)”, **Belleten**, Cilt XXXVIII, Sayı 149, (1974), s.75-78, 103-104.

⁴⁸⁴ Fahir H. Armaoğlu, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, (1958), s.139.

⁴⁸⁵ Sonyel, “Lozan’da Türk Diplomasisi (Eylül 1922 - Ağustos 1923)”, s.114.

⁴⁸⁶ Bkz. Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, s.276-277.

Lozan Andlaşması, diğerk birçok konunun yanında, savaş öncesi andlaşmalara dair hükümler de içermektedir⁴⁸⁷.

Bilsel'e göre, Türkiye, Osmanlı Devleti'nin diğerk devletlerle yaptığı tüm adlaşmalarını kapitüler nitelikte sayarak tanımak istememiştir. Yine bu sebeple andlaşmaların bu nitelikte olmayan hükümlerini tetkik ile yürürlüğe koymayı reddettiğinden Osmanlı Devleti ile herhangi bir devlet arasındaki bütün iki taraflı andlaşmalar sona ermiştir⁴⁸⁸. *Eroğlu*, kapitülasyonlara ilişkin 28. madde dışında, Lozan Andlaşmasında, savaştan önce eski muharip devletlerle akdedilmiş iki taraflı andlaşmaların durumunu gösteren bir hükmün mevcut olmadığını belirtmektedir. Yazara göre, Lozan Andlaşması yeni bir düzen kurmuştur ve bu düzen esas alınarak eski muharip devletlerle andlaşmalar tanzim edilmiştir. Savaş öncesi andlaşmalar genellikle kapitülasyon imtiyazlarını da içerdüğinden savaşla birlikte sona ermişlerdir⁴⁸⁹. Sonuç olarak her iki yazarın da iki taraflı andlaşmaların sona erdiği hususunda hemfikir olduğunu görmekteyiz.

Çok taraflı andlaşmalara ilişkin olarak ise, Türkiye, yukarıda zikrettiğimiz tutumun aksine, Lozan Andlaşması'nın 99. maddesinde, ekonomik ya da teknik nitelikteki bazı çok taraflı andlaşmalar ve sözleşmelerin yeniden yürürlüğe girmesini kabul etmiştir. Lozan Andlaşması'nın 100. maddesinde ise, Türkiye, maddede sayılan sözleşmelere ya da andlaşmalara katılmayı ve onları onaylamayı yükümlenmiştir⁴⁹⁰. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Sevr Andlaşması'nda, andlaşmaların yeniden yürürlüğe girmeleri hususunda galip devletler, kendi lehlerine olan andlaşmaları yürürlüğe koymak; lehlerine olmayanları ise kaldırmak esasını kabul etmişlerdir. Ancak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra akdedilen Lozan Andlaşması'nda, kapitüler nitelikte görülerek bütün iki taraflı andlaşmalar kaldırılmıştır⁴⁹¹.

1935-1939 arasında, Nazizm'in Almanya'da iktidara gelmesinden sonra, Kara Avrupası'nda, 1. Dünya Savaşı'ndan Sonra Versay (Versaille) Andlaşması ile kurulan

⁴⁸⁷ Savaştan sonra, eski andlaşmaların, yeniden yürürlüğe girmesi konusunda Lozan Barış Konferansında Türk ve Müttefik Devletlerin tezleri için bkz. *Bilsel, Lozan İkinci Cilt*, s.159-163.

⁴⁸⁸ *Bilsel, Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap*, s.286.

⁴⁸⁹ *Eroğlu*, s.174.

⁴⁹⁰ *Bilsel, Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap*, s.286-287.

⁴⁹¹ *Ibid.*, s.291.

düzen ve denge bozulmaya başlamış ve Batı devletleri, belirli bir Alman tehlikesiyle karşılaşmışlardır. Roma-Berlin işbirliği bu tehlikeyi daha da artırmıştır⁴⁹². Almanya bu dönemde, askerden arındırılan Ren bölgesine girmiş ve Versay (Versaille) Andlaşması'na açık aykırılık teşkil etmesine rağmen, Avusturya'yı topraklarına katmıştır. Almanya, Çekoslovakya'dan Südet bölgesini almasına rağmen, Çekoslovakya'nın geri kalanını da Mart 1939'da işgal etti⁴⁹³.

23 Ağustos 1939'da, Almanya ile SB arasında Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalandı. Bu Paktın imzalanmasından sonra Alman Orduları Polonya'yı işgale başladılar⁴⁹⁴. İngiltere ve Fransa, bir saldırıya uğradığı takdirde Polonya'ya garanti vermişlerdi⁴⁹⁵ ve bundan dolayı 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan ettiler. Böylece 2. Dünya Savaşı başlamış oluyordu⁴⁹⁶. Bu savaş döneminde Türk diplomasisini uygulayanlar, başta Cumhurbaşkanı *İsmet İnönü* olmak üzere, Türkiye'yi savaşa sokmamak ve savaşın yıkıntılarından ülkeyi korumak amacına yönelik çaba harcamışlardır⁴⁹⁷. Bu amaçla Türkiye, bir yandan İngiltere ile açık ve seçik bir Karşılıklı Yardımlaşma Andlaşması imzalarken, diğer yandan Almanya ile de Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'na girişmiştir⁴⁹⁸.

Yalta Konferansı'nda, San Francisco'da toplanacak BM Konferansına, sadece, 1 Mart 1945 tarihinden önce, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olan devletlerin kurucu üye olarak çağrılacakları kararı alınmıştı. Bunun üzerine, Türkiye, 23 Şubat 1945'te, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Ancak bu hareket, Türkiye'nin BM Konferansına kurucu üye olarak katılabilmesi için gerekli olan hukuki bir şartın yerine getirilmesinin ötesinde bir anlam taşımamaktaydı⁴⁹⁹.

⁴⁹² Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", s.141.

⁴⁹³ Mustafa Aydın, "Savaş Kaosunda Türkiye", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1** içinde (387-476), 18. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.405-409.

⁴⁹⁴ Hüner Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012, s.43-44.

⁴⁹⁵ Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", s.142.

⁴⁹⁶ Ibid., s.146.

⁴⁹⁷ Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, s.46.

⁴⁹⁸ Selim Deringil, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.1.

⁴⁹⁹ Aydın, s.472.

Bu savaş ilanının Türkiye ve Almanya arasındaki andlaşmalara etkilerini inceleyecek olursak, Türkiye ve Almanya arasında 3 Mart 1924 tarihinde imzalanan Dostluk Andlaşması ve 1941 yılında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) 23 Şubat 1945 tarihli toplantısında Almanya'ya savaş ilanına karar verilmesiyle sona ermiştir⁵⁰⁰. Ancak bu Dostluk Andlaşmalarının yanı sıra, Türkiye ve Almanya arasında konsolosluk, ikamet, ticaret ve suçluların iadesine ilişkin başka andlaşmalar da yürürlükte bulunmaktaydı. İki ülke arasında savaş durumunu sona erdiren 1951 tarihli 5813 sayılı kanunun 3. maddesinde; Türk Alman ticari ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde mevcut andlaşmaların hükümleri mahfuzdur denilmiştir. 4. maddede ise, bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra barışın sağlanmasına kadar, Almanya ile ilişkilerin usulüne göre yapılan yeni andlaşmalar veya yeniden yürürlüğe konulacak antlaşma, anlaşma ve sözleşmelere tabi olacağı belirtilmiştir⁵⁰¹.

1952 yılında, Türkiye ve Almanya, bazı andlaşmaların tekrar yürürlüğe konulması hususunda uzlaşmaya vardılar. Tekrar yürürlüğe giren andlaşmalar; Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Devleti arasındaki 28 Mayıs 1929 tarihli Konsolosluk Sözleşmesi; Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Devleti arasındaki 12 Ocak 1927 tarihli İkamet Sözleşmesi; Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Devleti arasındaki 3 Eylül 1930 tarihli Suçluların İadesine ilişkin Andlaşma; Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Devleti arasındaki 28 Mayıs 1929 tarihli Hukuki ve Ticari Adliye İşlerine ilişkin Karşılıklı İlişkilere dair Sözleşme⁵⁰² ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Devleti arasındaki 27 Mayıs 1930 tarihli Ticaret ve Seyrüsefer Sözleşmesinin yalnız 6 ncı, 8 inci, 9 uncu, (b fıkrası müstesna) 10 uncu, 13 üncü, 14 üncü, 15 inci, 16 ncı, 17 nci, 19 uncu ve 20 nci maddeleri'dir⁵⁰³. Bu andlaşmaların yeniden yürürlüğe konulması hususunda iki ülkenin yeniden uzlaşmış olmalarının, andlaşmaların, Türkiye'nin

⁵⁰⁰ Eroğlu, s.214-215.

⁵⁰¹ Resmi Gazete, Tarih: 24 Temmuz 1951, Sayı: 1951, Madde 3 ve 4, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7866.pdf>, (14.5.2016).

⁵⁰² “28 Mayıs 1929 tarihli Hukuki ve Ticari Adliye İşlerine ilişkin karşılık Mevaddı Adliye Mutaallık Münasebatı Mütakabiliyeye dair Mukavelename”

⁵⁰³ Resmi Gazete, Tarih: 3 Mayıs 1952, Sayı:8100, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=> (14.5.2016).

Almanya savaş ilanında bulunduğu tarih ile savaşın sona erdiği tarih arasında askıya alınmış olmasından kaynaklanmış olabileceği düşüncesindeyiz.

8 Eylül 1951’de San Francisco’da imzalanan barış andlaşması ile Japonya ve Müttefik Devletler arasındaki savaş durumu sona ermişti⁵⁰⁴. Bu andlaşmanın, siyasi ve iktisadi hükümler başlığını taşıyan 4. fasıl’ın 7. maddesine göre; Müttefik Devletlerden her biri, kendisi ile Japonya arasında işbu Andlaşmanın yürürlüğe girmesini kovalayan bir sene içinde, Japonya ile savaştan önce yaptığı iki taraflı anlaşma veya anlaşmalardan hangilerinin yürürlükte kalmasını veya yenilenmesini istediğini Japonya’ya bildirecektir. Andlaşmaya göre, bu şekilde bildirilen andlaşmalar, bildiri tarihinden üç ay sonra yenilenmiş veya yürürlükte kalmış sayılacaktır. Bu şekilde bildirilmeyen bütün andlaşmalar feshedilmiş sayılacaktır⁵⁰⁵. *Eroğlu*, andlaşmanın 7. maddesinde savaştan önceki iki taraflı andlaşmalar için öngörülen bildirim işleminin Türkiye tarafından yapılmadığını ve bundan dolayı, sözü geçen maddenin hükmüne göre, eski andlaşmalar savaşla birlikte sona ermiştir⁵⁰⁶. 4. fasılın 8. maddesinin b bendinde, Japonya, 10 Eylül 1919 tarihli St. Germain- en – Laye Uzlaşmalarını ve 20 Temmuz 1936 tarihli Montrö (Montreux) Boğazlar Andlaşmasını imzalayan bir devlet olmasından ve 24 Temmuz 1923’te Lozan’da Türkiye ile imzalanan Barış Andlaşması’nın 16. maddesinden doğabilecek bütün hak ve menfaatlerinden feragat etmiştir⁵⁰⁷.

⁵⁰⁴ Rona Aybay, “Turkey's Declaration of War on Japan at the End of the Second World War”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol.33, (2002), s.298.

⁵⁰⁵ **Madde 7:**

a) Müttefik Devletlerden her biri, kendisi ile Japonya arasında işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesini kovalayan bir sene içinde, Japonya ile harbdan evvel yaptığı iki taraflı Anlaşma veya anlaşmalardan hangilerinin yürürlükte kalmasını veya yenilenmesini istediğini Japonya'ya bildirecek ve bu suretle gösterilen Antlaşma veya Anlaşmalar, işbu Antlaşmaya mutabakatı temin için lâzım gelebilecek tadilat yapılmak şartıyla, yürürlükte kalacak veya yenilenecektir. Bu suretle bildirilen Antlaşmalar ve Anlaşmalar bildiri tarihinden üç ay sonra yenilenmiş veya yürürlükte kalmış sayılacak ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı kâtipliği nezdinde tescil ettirilecektir. Japonya'ya bu yolda bildirilmeyen bütün bu kabıl Antlaşma ve Anlaşmalar feshedilmiş sayılacaktır. Bkz. Resmi Gazete, Tarih: 17 Mayıs 1952, Sayı: 8112, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8112.pdf>. (25.4.2016).

⁵⁰⁶ *Eroğlu*, s.175.

⁵⁰⁷ **Madde 8:**

b) Japonya, 10 Eylül 1919 tarihli St. Germain -en- Laye Uzlaşmalarını ve 20 Temmuz 1936 tarihli Montrö Boğazlar Anlaşmasını imzalayan bir devlet olmasından ve 24 Temmuz 1923 te Lozan'da Türkiye ile imzalanan Barış Antlaşmasının 16 ncı maddesinden doğabilecek bütün hak ve menfaatlerinden feragat eder. Bkz. Resmi Gazete, Tarih: 17 Mayıs 1952, Sayı: 8112 <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8112.pdf>. (25.4.2016).

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki; Lozan’da Türkiye, eski andlaşmaların savaş nedeni ile sona erdiği tezini ileri sürdü ve eski andlaşmaların yeniden yürürlüğe konmasını kabul etmedi⁵⁰⁸. Ancak posta ve telgraf sözleşmeleri gibi teknik konuları düzenleyen bazı çok taraflı andlaşmaların tekrar yürürlüğe girmeleri kabul edildi. Ayrıca bazı çok taraflı andlaşmalara katılma ve onları onaylama yükümlülüğü altına girdi⁵⁰⁹. 2. Dünya Savaşı sonrasında ise, Japonya ile yapılan barış andlaşmasında, iki taraflı andlaşmaların yenilenmiş veya yürürlükte kalmış sayılması bakımından, öngörülen bildirim Türkiye tarafından yapılmamıştır. Almanya ile olan andlaşmalar bakımından ise sadece, Almanya ve Türkiye arasında farklı tarihlerde imzalanmış dostluk ve saldırmazlık andlaşmalarının, savaş ilanı ile fesholunduğu belirtilmiştir. Diğer bazı andlaşmalar ise, iki ülke arasında savaş durumunun sona ermesinden sonra, taraflarca yeniden yürürlüğe sokulmuştur.

III. KIBRIS’A İLİŞKİN ANDLAŞMALAR

Kıbrıs, 9251 kilometrekareyi kapsayan yüzölçümü ile, Sicilya ve Sardunya’dan sonra, Akdeniz’deki en büyük üçüncü adadır. Yunanistan’ın güneydoğusunda (Karpathos ve Rodos’tan 360 kilometre), Türkiye’nin 60 kilometre güneyinde, Lübnan’ın 90 kilometre batısında ve Mısır’ın 300 kilometre kuzeyinde yer almaktadır. Bu konumu ile üç kıtanın, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktasında bulunmaktadır⁵¹⁰. Ada, bu stratejik konumu nedeniyle, tarih boyunca birçok farklı imparatorluk tarafından yönetilmiştir. Bu imparatorluklardan en yakın tarihli olanları; 1571 yılına kadar Venedik Devleti, 1878’e kadar Osmanlı ve son olarak 1960 yılına kadar İngiliz İmparatorluğu’dur⁵¹¹.

Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Ada’yı 1571 yılında tümüyle Venediklilerin elinden almıştır⁵¹². 7 Mart 1573 tarihinde Osmanlı Devleti ile

⁵⁰⁸ Bilisel, **Lozan İkinci Cilt**, s.161.

⁵⁰⁹ Ibid., s.163.

⁵¹⁰ Farid Mirbagheri, **Historical Dictionary of Cyprus**, Maryland: The Scarecrow Press, 2010, s.39-40; Suat Bilge, “The Cyprus Conflict and Turkey”, K. H. Karpat (Eds.), **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974**, Leiden: E. J. Brill, 1975, s.135; Stephen George Xydis, **Cyprus Reluctant Republic**, The Hague: Mouton, 1973, s.17.

⁵¹¹ David Romand, “Cyprus”, Thomas M. Leonar (Ed.), **Encyclopedia of the Developing World** içinde (428-429), New York: Routledge, 2006, s.428.

⁵¹² Mirbagheri, **Historical Dictionary of Cyprus**, s.44.

Venedik Cumhuriyeti arasında bir andlaşma yapılmış ve bu andlaşma uyarınca, Kıbrıs'ın hukuken Osmanlı egemenliğine geçmesi kabul edilmiştir⁵¹³.

İngiltere'nin Ada ile olan hukuki ilişkisi ise, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında akdedilen 4 Haziran 1878 tarihli İttifak Andlaşması (Kıbrıs Andlaşması) ile başlamıştır⁵¹⁴. Rus savaşından yenik çıkan ve Ayastefanos Andlaşması'nı imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu şartların zorlamasıyla, İngiltere'nin kendisine sunmuş olduğu savunma paktını kabul etmiş ve böylece Ada'nın idaresine, kuvvet kullanılmadan, hukuki yoldan, İngiltere tarafından el konulmuştur⁵¹⁵. Bu andlaşma ile İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Asya'da bulunan topraklarının korunması için garanti vermiştir. Ancak bu garantinin işleyebilmesi için, Osmanlı Devleti İngiltere'nin Kıbrıs adasına asker çıkarmasını ve Ada'yı yönetmesini kabul etmiştir⁵¹⁶.

Ancak belirtmek gerekir ki; 4 Haziran 1878'de İstanbul'da akdedilen Savunma Paktı'nın açık ifadesinden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti, Ada'yı, kayıtsız şartsız değil, vekâleten ve geçici bir şartla İngiltere'ye devrediyordu. Dolayısıyla, Ada üzerindeki hukuksal egemenlik Osmanlı Devleti'nde kalmaya devam ediyordu. Bu geçicilik statüsünü düzenlemek amacıyla da, 1 Temmuz 1878'de adına Ek Protokol denen bir Andlaşma imzalandı. Bu protokolün 6. maddesine göre, *“Eğer Rusya, Kars ve son muharebede Ermenistan'da zapt etmiş olduğu diğer yerleri Türkiye'ye iade edecek olursa, Kıbrıs adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran 1878 tarihli*

⁵¹³ Hüner Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?..**, 2. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012, s.27.

⁵¹⁴ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977, s.11; Andlaşma metni için bkz. Murat Mettin Hakkı (Ed.), **The Cyprus Issue a Documentary History 1878-2007**, London: I.B.Tauris, 2007, s.3-4.

⁵¹⁵ Mustafa Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiyyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975, s.4.

⁵¹⁶ Sarıca/Erdoğan/Teziç, s.4; Kudret Özersay, **Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009, s.1; Clement Dodd, **The History and Politics of the Cyprus Conflict**, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010, s.3.

Andlaşma'da hükümsüz hale gelecektir"⁵¹⁷. Bu madde, Ada'nın vekâleten ve geçici olarak İngiltere'ye verildiğini göstermektedir.

29 Ekim 1914'de, Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa girince Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında savaş durumu meydana geldi. İngiltere, 5 Kasım 1914'te, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden bir hafta sonra, Krallık Konseyi Emri (Order in Council) yayınlarak, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında başlayan savaş nedeniyle 1878 Andlaşması ile ilgili diğer andlaşmaların feshedildiğini ve ayrıca Ada'nın İngiliz İmparatorluğu'na katıldığını ilan etmiştir⁵¹⁸.

Ténékides, Büyük Britanya'nın, savaşın, muharip devletler arasındaki andlaşmaları hükümsüz kıldığı düşüncesiyle hareket ettiğini belirtmekte ancak Büyük Britanya'nın bu davranışının hukuka uygunluğunun şüpheli olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, mevcut olayda olduğu gibi, toprak paylaşımına ilişkin bir andlaşma bir objektif statü yaratır (savaş durumuna uygun olmayan basit yükümlülükler değil) ve bu statü, kural olarak husumetin ortaya çıkmasından sonra dahi varlığını sürdürür⁵¹⁹.

Osmanlı Devleti, İngiltere'nin tek yanlı ilhakını tanımamış ve protesto etmiştir. Ancak bu fiili durum, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Lozan Andlaşması'yla İngiltere'nin ilhakını tanımasına kadar sürdü ve belirtmek gerekir ki; ilhak Lozan Andlaşması'ndan sonra yasallık kazanmıştır⁵²⁰. Lozan'da, Kıbrıs'la doğrudan ilgili üç madde yer almıştır. Andlaşmanın 16. maddesinde, adaların geleceğinin ilgililer

⁵¹⁷ Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960*, İstanbul: Ekin Basımevi, 1960, s.13-14, Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 1*, Ankara: Kaynak Yayınları, 1984, s.24-25; Hakkı, s.4-5; N. M. Ertekün, *The Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus*, Oxford: K.Rustem & Brother, 1984, s.1; James Ker-Lindsay, *Cyprus Problem What Everyone Needs to Know*, New York: Oxford University Press, 2011, s.14; Adel Safty, *The Cyprus Question Diplomacy and International Law*, Bloomington: iUniverse, 2011, s.10; Marios L. Evriviades, "The Legal Dimesion of Cyprus Conflict", *Texas International Law*, Vol.10, No.2, (1975) s.229.

⁵¹⁸ Sarıca/Erdoğan/Tezic, s.5; Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?...*, s.36; Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçerisinde Kıbrıs*, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 1975, s.1; İngiltere Krallının da hazır bulunduğu ve Parlamentoda yapılan kabine toplantısında Kıbrıs'ı İngiliz topraklarına katmak hususunda alınan karar metni için bkz: Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960*, s.27.

⁵¹⁹ Georges Ténékides, "La condition internationale de la République de Chypre", *Annuaire français de droit international*, Vol.6, Nu. 1, (1960), dn., 30, s.140

⁵²⁰ Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?...*, s.36; 1920 Ağustosunda imzalanan Sevr Andlaşması'nın 115, 116 ve 117. maddeleri Kıbrıs'a ilişkin hükümler ihtiva etmekteydi ve bu maddelerde Ada'nın 1914'den itibaren İngilizlerin mülkü olduğu ve İngiliz İmparatorluğuna ilhak edildiği Padişah tarafından kabul edilmekteydi. Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960*, s.30.

tarafından tespit edilmiş veya edileceği belirtilmiş; 20. madde ile de, Kıbrıs'ın 1914'den itibaren bir İngiliz adası olduğu kabul edilmiştir. Bu madde, Türkiye'nin 1914'ten itibaren hükümlerlik haklarından vazgeçtiğini ve dolayısıyla Ada üzerindeki hukuki İngiliz egemenliğinin bu tarihten itibaren başladığını ifade etmektedir⁵²¹. 21. maddede ise, Kıbrıslıların vatandaşlık durumları düzenlenmiştir⁵²². Dolayısıyla bu hükümlerle birlikte, Türkiye Kıbrıs'la ilgili tüm hukuki ve politik taleplerinden vazgeçmiş ve bu durum 1950 yılına kadar öyle kalmıştır⁵²³.

A. 1960 Andlaşmaları

1. Andlaşmaların Akdedilmesine Giden Süreç

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, Londra ve İstanbul arasındaki Kıbrıs Andlaşması, Ada üzerindeki Osmanlı egemenliğini resmen bitirmemişti. Bu duruma rağmen Kıbrıs'ın İngiltere'ye devri, Ada'nın çoğunluğunu oluşturan Ortodoks Hristiyan Rumlar tarafından memnuniyetle karşılandı. Zira, Ada yönetiminin İngiltere'ye devredilmesinin *enosis* olarak bilinen özlemlerinin yani Ada'nın Yunanistan ile birleşmesinin önünü açacağını umut etmekteydiler⁵²⁴. İngiliz idaresi sırasında Kıbrıslı Rumlar her fırsatta bu yöndeki isteklerini İngiliz yetkililerine bildirmekteydiler. Ancak Kıbrıslı Türkler bu tür taleplere şiddetle karşı çıkmaktaydılar ve eğer Ada'nın terki zorunlu hale gelirse, Ada'nın yasal sahibi olan Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi gerektiğini savunmaktaydılar⁵²⁵.

⁵²¹ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960**, s.32.

⁵²² Ibid., s.33.

⁵²³ Umut Uzer, **Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus**, London: I.B.Tauris, 2010, s.109.

⁵²⁴ Ker-Lindsay, s.14-15; S.K.N. Blay, "Self-Determination in Cyprus: The New Dimensions of an Old Conflict", **Australian Year Book of International Law**, Vol.10, No.2, (1981-1983) s.69; Zenon Stavrinides, **The Cyprus Conflict National Identity and Statehood**, Wakefield, 1976, s.2; Dodd, s.3; Stanley Kyriakides, **Cyprus Constitutionalism and Crisis Government**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1968, s.7; Yunanistan'daki durum da bundan farklı değildi. Zira Yunanistan ve diğer yerlerde, *enosis* davasının teşvik edilmesi amacıyla, Yunanlıların Kıbrıs'a göç etmesini özendiren "Yurtsever Komiteler" kuruluyordu. George Hill, **A History of Cyprus Volume IV, The Ottoman Province, The British Colony, 1571-1948**, Harry Luke (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s.499.

⁵²⁵ Kıbrıs Rum Cemaatinin *enosis* talepleri ve buna karşılık Kıbrıslı Türklerin Ada'nın Osmanlı Devletine iadesi konusunda farklı tarihlerdeki beyanları için Bkz. Hill, s. 510-514.

İngilizler, Kıbrıs'ın hukuken Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu, dolayısıyla Ada'nın Yunanistan'la birleşmesine, İngilizlerin Osmanlı Devleti ile yaptığı Kıbrıs Andlaşması'na aykırı olacağından, izin verilemeyeceğini belirtmişlerdir⁵²⁶. Buna rağmen Rumlar, *enosis* taleplerini her fırsatta dile getirmeye devam etmiş ve bundan dolayı İngilizlerin Ada'da kaldıkları süre boyunca başlıca uğraşlarından biri, Kilisenin önderliğindeki Kıbrıs Rum Ortodoks Hristiyan toplumunun Yunanistan'la birleşme isteğiyle savaşmak olmuştur⁵²⁷.

Kıbrıslı Rumların *enosis* talepleri ve buna karşılık Kıbrıslı Türklerin bu talebe şiddetle karşı çıkmaları, uzun bir süre devam etmiş ancak 1. Dünya Savaşı sırasında İngiltere Dışişleri Bakanı *Lord Grey*'in, 17 Ekim 1915'te, Yunanistan'a, müttefiki Sırbistan'a yardım edilmesi karşılığında, İngiltere Hükümeti'nin, Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeye hazır olduğu teklifini⁵²⁸ ilemesi, Kıbrıslı Rumların *enosis* arzularının gerçekleşmesi ihtimalini doğurmuştu. Fakat Yunanistan'ın, o sırada ittifak devletlerinden Bulgaristan'ın işgali altında bulunan Sırbistan'a yardım etmeyi reddetmesi nedeniyle, İngiltere tarafından gündeme getirilen Ada'nın devri teklifi gerçekleşmemiştir⁵²⁹. Ancak buna rağmen Kıbrıslı Rumlar tarafından, bu teklif, *enosis* isteklerinin tanınmasına ilişkin bir kanıt olarak öne sürülmüştür⁵³⁰.

İlhak kararı ile birlikte artık İngilizlerin, Ada'nın Osmanlı Devleti'ne ait olması nedeniyle Yunanistan'a bırakılamayacağı hususundaki argümanı geçerliliğini yitirmişti. İlhak, Rumlar tarafından genellikle, Ada'nın Yunanistan'la birleşmesi yolunda kaydedilen ilerlemenin son aşamasına ulaşıldığı biçiminde algılanmaktaydı⁵³¹. Savaş sırasında *enosis* arzularının gerçekleşmemesine rağmen, savaşın sürdüğü sırada ve sonrasında Kıbrıslı Rumların *enosis* konusundaki taleplerinde bir gevşeme olmamıştı.

⁵²⁶ Winston Churchill 1907 yılında adayı ziyaret ettiğinde, İngilizlerin, *enosis* taleplerine karşı ileri sürdükleri, Ada'nın Yunanistan'a bırakılmasının Kıbrıs Andlaşması'nın ihlali olacağı ve Ada'nın İngiliz mülkü olmaması nedeniyle Yunanistan'a bırakılamayacağı argümanlarını tekrar açıkça belirtmiştir. Hill, s.515-516.

⁵²⁷ Toluner, s.13.

⁵²⁸ Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 1*, s.70.

⁵²⁹ Toluner, s.13; Dodd, s.4; İngiltere'nin Kıbrıs Yunanistan'a önermesi ve Yunanistan'ın bu teklifi reddetmesi sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 1*, s.69-81.

⁵³⁰ Kyriakides, s.16.

⁵³¹ Hill, s.521; Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 1*, s.67.

Nitekim savaşın devam ettiği dönemde, Kıbrıslı Rumlar tarafından sömürge bakanlığına uzun bir bildiri sunulmuştu⁵³². Savaş sonrasında ise, Kıbrıslı Rumlar, *enosis* taleplerine ilişkin temaslarda bulunacak bir heyeti Londra'ya gönderdiler. Bu heyet bazı yetkililerle görüşmenin yanı sıra *self determinasyon* talebinde bulunan bir dizi bildiri ve kitapçıklar yayınladı⁵³³. Ancak heyet tarafından dile getirilen talepler, Ada'daki Türkler tarafından sürekli olarak protesto edilmekteydi⁵³⁴. İngiltere savaş sonrası dönemde de Ada'yı egemenliği altında tutma niyetindeydi. Bundan dolayı Londra'ya gönderilen Rum Heyeti, temaslarından bir netice alamamıştı⁵³⁵. Bunun yanı sıra 1922 yılı Ağustos ayı sonunda Yunanlıların, Anadolu'da yenilgiye uğraması, *enosis* taraftarlarını bir kez daha hayal kırıklığına uğrattı. İmzalanan Lozan Andlaşması'yla hem Türkiye hem de Yunanistan, Kıbrıs'ın İngiltere'ye ait olduğunu kabul etti⁵³⁶.

Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakını kabul eden Lozan Andlaşması, İngiltere tarafından 6 Ağustos 1924'de onaylandı. Bu onaydan sonra, 10 Mart 1925'te, İngiltere Ada'yı bir Taç Kolonisi'ne çevirdi⁵³⁷. Savaş sırasında ve sonrasında *enosis* arzularını gerçekleştiremeyen Rumlar bu yönündeki taleplerini gündeme getirmeye devam etmekteydiler. Bu taleplere İngilizler, savaş öncesi dönemdeki argümanlarından farklı olarak, Ada'da yaşayan diğer bir halk olan Türklerin de düşüncelerinin dikkate alınması gerekçesiyle karşı çıkmaktaydılar⁵³⁸.

Ada'daki İngiliz idaresine karşı, Rumlar tarafından, uzun bir süre yasal yollarla yürütülen mücadele, 1931 yılında, ilkokul öğretmenlerini Türk ve Rum Eğitim İdareleri

⁵³² Hill, s.525.

⁵³³ Ibid., s.529.

⁵³⁴ Bkz. Hill, s.529-531; Nitekim *enosis* tehlikesinin yakından hissedilmesi nedeniyle Kıbrıslı Türkler, bu tehlikeyi önlemek amacıyla, Meclis-i Milli olarak adlandırılan 1. Lefkoşa Kongresini topladılar. Kongrede, Kıbrıs Türklerinin *enosis*'e karşı oldukları, Rumlar tarafından bu yönde yapılan girişimleri protesto ettikleri, Ada'nın eski sahibine geri veri verilmesi gerektiği ve bu görüşleri aktarmak üzere Müftü Ziyai Efendi başkanlığında bir heyetin Paris'e gönderilmesine karar verilmişti. Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, s.6-7.

⁵³⁵ Bkz. Hill, s.530.

⁵³⁶ Gürhan Yellice, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", **DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 12, Sayı 24, (2012), s.20; Birgül Demirtaş Coşkun, "Reconsidering Cyprus Issue: An Anatomy of Failure of European Catalyst (1995-2002)", **USAK Yearbook of International Politics and Law**, Vol.3, (2010), s.36; Turkish Cypriot Human Rights Committee, **A Chronogy of the Cyprus Problem 1878-1980**, 1980, s.18; Evriviades, s.234.

⁵³⁷ Sarıca/Tezic/Eskiyurt, s.7-8.

⁵³⁸ Yellice, s.21.

yerine merkeze bağlayan ve memur statüsüne sokan 1929 tarihli Eğitim Kanunu ve 1931 tarihli Bütçede öngörülen vergi artışları nedeniyle, bir ayaklanma şeklini almıştı⁵³⁹. Nitekim 1931 yılı Ekim ayında, Ada'daki Rumlar, *enosis* çılgınlıklarıyla İngiliz yönetimine isyan ettiler ve Hükümet Konağını ateşe verdiler. İngiltere, tüm Ada'ya sıçramış olan bu isyanı ancak Kasım ayında kontrol altına alabilmişti⁵⁴⁰. Yunanistan'daki halkın, isyanı desteklemesine karşın Yunan Hükümeti Kıbrıs'taki isyan hareketine doğrudan müdahil olmaktan uzak durmuş, ılımlı ve yatıştırıcı bir tutum almıştır. Nitekim Yunan Başbakanı *Venizelos*, Büyük Britanya'nın iç sorunu olan bir mevzuya karışamayacaklarını ve ayrıca Yunan ve İngiliz hükümetleri arasında Kıbrıs sorunu olmadığını açıklamıştı⁵⁴¹.

İsyandan sonra İngiliz yönetimi Ada'daki özgürlükleri kısıtlayan ve ağır baskılar içeren bir politika takip etmeye başladı⁵⁴². Yasama Konseyi'nin feshedilmesi, Yunan bayrağının asılmasının yasaklanması, olağan vakitleri dışında kilise çanlarının çalmasının kısıtlanması, Bölge Komiserinin müsaadesi olmadan 5 kişiden fazla olan toplantıların yasaklanması, gazete, kitap, basın ve yayına ilişkin mevzuatta değişiklikler yapılması ve vali izni olmaksızın yabancı desteğiyle oluşturulan izci derneklerinin yasadışı kabul edilmesi, Ekim olaylarındaki zararların tazmini, okullarda Türk⁵⁴³ ve Yunan tarihinin okutulmaması bu dönemde alınmış olan özgürlükleri kısıtlayan ve ağır baskılar içeren politikalardan bazılarıdır⁵⁴⁴. Ancak bu yasaklara ve kilise liderlerinin sürgün edilmesine rağmen *enosis* hareketi sona erdirilememişti⁵⁴⁵.

2. Dünya Savaşı sırasında Kıbrıslı Rumlar ve Türkler, İngiltere'ye sadakatle bağlı kaldılar ve savaş sırasındaki mücadelesine büyük katkı sağladılar⁵⁴⁶. Bundan dolayı, 2. Dünya Savaşı, Kıbrıs'a bir miktar sakinlik getiren bir ara oldu. Ancak İngiliz

⁵³⁹ Toluner, s.16.

⁵⁴⁰ Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?..**, s.41.

⁵⁴¹ Hill, s.548; Yunanistan kamuoyunun bu isyana desteğine ilişkin olarak bkz. Hill, s.548-550; Dodd, s.7.

⁵⁴² John Reddaway, **Burdened with Cyprus**, Third Edition: London: Rustem, 2001, s.21; Anastasia Yianguou, **Cyprus in World War II: Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean**, New York: I.B.Tauris, 2010, s.16.

⁵⁴³ Kıbrıslı Türkler meydana gelen huzursuzlukta paylarının olmamasına rağmen İngiltere tarafından alınan tedbirlerin kendilerine de uygulanmasından hoşnutsuzluk duymaktaydılar. Dodd, s.6.

⁵⁴⁴ Hill, s.553; Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, **Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşler**, İstanbul, 1990, s.17; Kyriakides, s.24.

⁵⁴⁵ Kyriakides, s.25; 1933-1939 dönemine ilişkin kısa bir değerlendirme için bkz. Yianguou, s.17-18.

⁵⁴⁶ 2. Dünya Savaşında, Kıbrıslı Türk ve Rumların İngiliz Kuvvetlerine sağladıkları destek için bkz. Yianguou, s.24-26.

İmparatorluğu'nun diğer denizaşırı topraklarında olduğu gibi burada da, savaşın hemen sonrasında, politik bir galeyana meydana geldi⁵⁴⁷. Nitekim Kıbrıslı Rumların *enosis* doğrultusundaki baskıları 2. Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar hız kazandı⁵⁴⁸. Bu dönemde Emekçi Halkın İlerici Partisi (AKEL), 23 Kasım 1949'da, BM GK'na ve Güvenlik Konseyi'ne başvurarak Kıbrıs için *self determination* talebinde bulunmuştu⁵⁴⁹. AKEL'in bu girişiminden sonra bu defa Kilise, *plebisit* düzenleme kararı aldı. Kitium Piskoposu *Micheal Mouskos* başkanlığında toplanan Patrikhane Konseyi, eğer o tarihe kadar İngiliz yönetimi bizzat kendisi bir referandum düzenleme kararı almaz ise, 15 Ocak'ta Kıbrıs'ta Kilisenin düzenleyeceği bir halk oylaması yapılacağını belirtmişti⁵⁵⁰. Kıbrıslı Türklerin itirazlarına rağmen, Kilise'nin organize ettiği plebisit, belirtilen tarihte gerçekleştirilmiş; arzu edilen katılımın sağlanamaması nedeniyle süre uzatılmış ve nihayet kilise tarafından yayınlanan bildiride, oylamaya katılanların yüzde doksandan fazlasının *enosis* lehinde oy kullandıkları belirtilmiştir⁵⁵¹.

İngiltere'nin Kıbrıs'ı ele geçirmesinin temel stratejik sebepleri; Hindistan yolunun emniyet altına alınması, Ortadoğu'da daha nüfuslu hale gelmek ve özellikle Rusya'nın bu bölgedeki İngiliz menfaatlerinin ortağı haline gelmesini engellemek biçiminde özetlenebilir⁵⁵². Ancak Kıbrıs Andlaşması'nın imzalanmasından sadece dört yıl sonra, Mısır'ın İngilizler tarafından işgali, Ada'nın kendisinden beklenen stratejik rolü icra edememesine neden olmuştu. Zira bu işgaller İngiltere'ye, Kıbrıs'ın sunabileceğinden çok daha fazlasını sunan ve daha iyi bir konumda bulunan İskenderiye'deki büyük limanı kullanma olanağı sağlamıştı. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, Filistin (Hayfa Limanı) ve Irak'ın İngiliz mandası altına girmesi Kıbrıs'ın İngiltere için stratejik öneminin daha da azalmasına neden olmuştu⁵⁵³. Ancak 2. Dünya

⁵⁴⁷ Robert Holland, **Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959**, Oxford: Clarendon Press, 1998, s.13

⁵⁴⁸ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1984, s.53-65; Yiangou, s.129.

⁵⁴⁹ Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, s.66.

⁵⁵⁰ Ibid.

⁵⁵¹ Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, s.67-69; Safty, s.28; Esasında söz konusu bu plebisit'te, yüzde doksandan fazla bir oranla, Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi istenmişse de bu oylamadan herhangi bir kesin bir kanaat çıkarmak çok zordur. Zira milliyetçiler sürekli bir biçimde, halkın "oy kullanması" yönünde baskı oluşturmuş ve oylama aleni bir şekilde, kişinin bir dilekçeye imza atması biçiminde yapılmaktaydı. Bir Kıbrıslı Rum'un *enosis*'e hayır demesi onun için oldukça riskli bir durum oluştururdu. Stavrinides, s.29.

⁵⁵² Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960**, s.9.

⁵⁵³ Reddaway, s.11.

Savaşı sonrası dönemde yükselen Arap milliyetçiliği, İngiltere'nin Mısır'da uzun bir dönem kalamayacağını işaretlerini veriyordu ve Akdeniz'de askeri varlığını sürdürmek açısından Kıbrıs'ın Londra için stratejik değeri artmıştı⁵⁵⁴.

Yukarıda özetlediğimiz durumlardan anlaşıldığı üzere, İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, Kıbrıslı Rumların *enosis* talepleri, Ada üzerindeki egemenliğin değiştirilmesini amaçlaması yönünden siyasi bir sorun yaratmışsa da, bu dönemde sorun, büyük ölçüde sömürge idaresi ve sömürge halkı arasında kalabilen bir iç sorun niteliği taşır⁵⁵⁵. 2. Dünya Savaşı sonrasında, Yunanistan'daki tüm hükümetler neredeyse sadece Dışişleri Bakanları Konseyi ve Paris Barış Konferansı nezdinde, Bulgaristan ve Arnavutluk'a karşı ileri sürdükleri toprak talepleri konusunda destek ve İngiliz veya Amerikan yardımı almaya odaklanmışlardı. Ayrıca ülkelerinde, komşuları Yugoslavya tarafından desteklenen gerilla ayaklanması ile yüzleşmek durumundaydılar⁵⁵⁶. Ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, ilerleyen dönemlerde, artık bu durum değişmiş ve Kıbrıs sorunu uluslararası bir nitelik kazanmıştır⁵⁵⁷. Özellikle 1950'den başlayarak *Makarios*⁵⁵⁸, Yunanistan'ı *enosis* çabalarına doğrudan dâhil etmek ve Kıbrıs meselesinin Yunanistan tarafından BM'ye götürülmesi için düzenli ve aralıksız olarak çalıştı⁵⁵⁹. *Makarios*'un çalışmalarına rağmen, Yunanistan, 1954 yılına dek bu meseleyi İngiltere ile yapılacak ikili görüşmeler yolu ile çözmek niyetindeydi⁵⁶⁰. Ancak 1950 ve 1954 yılları arasında İngiliz politikasını değiştirme çabaları sonuçsuz kalmıştı⁵⁶¹.

⁵⁵⁴ Reddaway, s.11; Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, s.44.

⁵⁵⁵ Toluner, s.16-17.

⁵⁵⁶ Stephen G. Xydis, "Toward "Toil and Moil" in Cyprus", **The Middle East Journal**, Vol.20, No.1, 1966, s.2; Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.17.

⁵⁵⁷ Toluner, s.17.

⁵⁵⁸ Gerçek ismi Mikhail Khristodolou Mouskos olan III Makarios, 13 Ağustos 1913 yılında Kıbrıs'ta doğmuştur. Kıbrıs'ın İngiltere işgali altında bulunduğu ve özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde, *enosis*'in yani Ada'nın Yunanistan ile birleşmesi mücadelesinin liderliğini yapmıştır. 1959 yılından sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunmuştur. Makarios III, <http://global.britannica.com/biography/Makarios-III>, (25.5.2016).

⁵⁵⁹ Salahi R. Sonyel, **Cyprus the Destruction of a Republic and its Aftermath British Documents 1960-1974**, Lefkoşa: Cyrep, 2003, s.7; Stavrinides, s.30; Dodd, s.15.

⁵⁶⁰ Melek Fırat, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye -1" Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1** içinde (477-652), 18. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.596-597.

⁵⁶¹ Dodd, s.15-16.

Yunanistan'ın ikili görüşmeler ile sorunu çözme politikası, 28 Temmuz 1954'te, İngiliz Koloniler Bakan Yardımcısı *Henry Hopkinson*'un Avam Kamarasında yaptığı açıklama ile son bulmuştu. *Hopkinson*'un, “*İngiliz Uluslar Topluluğu içinde öyle topraklar vardır ki; özel koşulları yüzünden, hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız olmayı bekleyemezler*” derken Kıbrıs'ı kastettiği açıktı. Bu tarihten sonra Yunanistan, Kıbrıs sorununu uluslararasılaştırma politikasına geçecekti⁵⁶². Nitekim 16 Ağustos 1954 tarihinde BM Genel Sekreterliği'ne başvuran Yunanistan, 9. GK gündemine, “*eşit haklar ve self determination ilkelerinin, BM koruyuculuğu altında, Kıbrıs Adası'nda yaşayan nüfusa uygulanması*” maddesinin de konmasını istedi⁵⁶³. 17 Aralık 1954'te, BM GK'da taraflar tezlerini dile getirmiş, ancak GK, şimdilik Kıbrıs sorununa ilişkin bir karar almayı uygun bulmadığını belirterek, Yunanistan'ın başvurusunu gündemine almayı reddetmişti⁵⁶⁴. Yunanistan'ın başvurusu reddedilmiş olmasına rağmen Kıbrıs sorunu, bir daha geriye, “iç sorun” durumuna döndürülemeyecek bir biçimde uluslararası alana taşınmış oluyordu⁵⁶⁵.

Yunan Hükümeti, İngiltere ile görüşmelerden ve bu görüşmelerin olumsuz bir şekilde neticelenmesinden sonra başvurduğu BM'den de istediği neticeyi elde edemeyince, özellikle *Makarios*'un telkinleri doğrultusunda, meseleyi silah zoru ile çözme yoluna girecekti. Bu doğrultuda, başında *Grivas*'ın bulunduğu EOKA (*Ethniki Organosis Kypriakon Agoniston* / Kıbrıslı Savaşçıların Millî Teşkilatı) adlı bir terör örgütü kuruldu. EOKA ve diğer bazı gençlik örgütleri, İngilizlere karşı gerilla hareketine başladılar⁵⁶⁶. 1 Nisan 1955'de başlayan bombalama, ateşe verme, pusu

⁵⁶² Fırat, s.597.

⁵⁶³ Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, s.94; Yunanistan tarafından BM yapılan başvuru, Türkiye tarafından olumsuz karşılanmıştır. Nitekim Başbakan Menderes, 28 Ağustos 1954 tarihli açıklamasında, “Kıbrıs hiçbir zaman Yunanistan'ın olmamıştır” diyerek net ve kesin bir tutum almıştır. Ada'daki Türkler de bu başvuruya karşı çıkmıştır. Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.19.

⁵⁶⁴ Tüncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?..**, s. 49; Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından, Genel Kurul, Genel Kurul Hazırlık Toplantıları ve Birinci Komite önünde ileri sürülen tezler için bkz. Fırat, s.598-599; Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, s.97-100.

⁵⁶⁵ Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, s.100.

⁵⁶⁶ Nuri Çevikel, “İngiliz Sömürge Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları”, Mustafa Bıyıklı (Ed.), **Türk Dış Politikası -Cumhuriyet Dönemi- 2** içinde (231-261), İstanbul: Gökkuşe Yayınları, 2008, s.249; Ker-Lindsay, s.21; Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, s.102-103; Sonyel, **Cyprus the Destruction of a Republic and its Aftermath British Documents 1960-1974**, s.7-8; Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.20.

kurma ve suikastların amacı Ada'nın Yunanistan'a ilhakını sağlamaktı⁵⁶⁷. Bu örgütün amacı her ne kadar İngiliz mülk ve vatandaşlarını hedef almak olsa da, 1955 yazının ortalarından itibaren, polis gücünün büyük bir kısmını oluşturmaları nedeniyle Kıbrıslı Türkler de, saldırılardan ciddi şekilde etkilenmeye başladılar⁵⁶⁸.

Kıbrıs Türk liderleri, EOKA'nın amacının *enosis*'i gerçekleştirmek olduğundan, bu amacın gerçekleşmesinin karşısında duran Kıbrıs Türk toplumun, er ya da geç, EOKA'nın terör eylemleriyle karşılaşacağını beklemekteydiler. Kendi toplumlarının güvenliği hakkında endişe duyan bu liderler, Volkan adını taşıyan bir anti-terör milis gücü kurdular. 1957 yılında bu anti-terör hareketi yeniden organize edilerek Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) adını aldı⁵⁶⁹.

Kıbrıs'ta yaşanan şiddet olayları ile Kıbrıs sorunu devam ederken İngiltere Hükümeti üç ilgili devlet, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında, sorunun çözülmesi için, Londra'da bir konferans toplamaya karar verdi⁵⁷⁰. Londra'da toplanan bu konferans 29 Ağustos'tan 7 Eylül 1955'e kadar devam etmiş fakat katılan ülkeler sorunun çözümüne yönelik bir sonuca varamamıştı⁵⁷¹.

Konferansın başarısızlıkla neticelenmesinden sonra İngiltere hükümeti, Ada'da güvenliğin sağlanması için daha sert bir yaklaşım benimsemekle beraber sorunu çözmek için diyaloga ihtiyaç olduğunu kabul etti ve *Makarios* ile müzakerelere başladı⁵⁷². Ancak 5 ay süren bu görüşmelerde herhangi bir sonuç elde edilemedi ve görüşmelerin olumsuz şekilde sonuçlanmasından sonra, 1956 yılı Mart ayı başlarında, *Makarios*

⁵⁶⁷ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960**, s.41-44.

⁵⁶⁸ Dodd, s.20.

⁵⁶⁹ Zaim M. Necatigil, **The Cyprus Questions and the Turkish Position in International Law**, Oxford: Oxford University Press, 1989, s.6-7.

⁵⁷⁰ İngilizlerin bu konferansı toplamalarının amacı uyumsuzluğun niteliğini değiştirmekti bkz Stavrines, s.32; Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.20.

⁵⁷¹ Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, 9.Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, s.340-347; Bu Konferansta Türk, Yunan ve İngiliz temsilcileri tarafından Kıbrıs uyumsuzluğuna ilişkin olarak ileri sürülen tezler ve görüşler için bkz. Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960**, s.91-100.

⁵⁷² Ker-Lindsay, s.23; İngiltere ve Makarios arasında yapılan görüşmelerin detayları için bkz. Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960**, s.102-118.

EOKA eylemlerine destek verdiği ve şiddeti kınamayı reddetmesinden dolayı Seyşel adalarına sürgün edildi⁵⁷³.

Makarios ile yapılan görüşmelerden de bir netice alınamayınca İngiliz Hükümeti, Kıbrıs için işleyen bir özerklik (self government) planı üzerinde odaklandı ve bu amaç doğrultusunda yeni bir anayasa hazırlaması için *Lord Radcliffe* görevlendirildi. Ancak *Lord Radcliffe* tarafından hazırlanan anayasa da, Yunanistan ve *Makarios* tarafından reddedildi⁵⁷⁴. 1958 yılında iki toplum arasında meydana gelen şiddet olayları sırasında Vali *Sir Foot*'un hazırlayıp Ocak 1958'de yayınlanan "Muhtariyet Anayasası" da Türkiye ve Yunanistan tarafından değişik sebeplerle reddedilmişti⁵⁷⁵.

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Türkiye, çeşitli nedenlerden dolayı, Kıbrıs Rum Topluluğu ve Yunanistan'ın aksine, Ada'ya ilişkin gelişmelerle pek fazla ilgilenmemişti. Bu durumun başlıca sebeplerini konuyu Lozan statükosu ile ilgili görme ve içinde bulunulan Soğuk Savaş ortamında müttefik İngiltere'nin içişlerine karışır bir konuma girme endişesi olarak belirtmek mümkündür⁵⁷⁶. Ayrıca Yunanistan ile de çok iyi ilişkileri olan Türkiye, bu iyi ilişkilere zarar verecek bir ortamın doğmasını arzu etmemekteydi⁵⁷⁷. Seçimle iş başına gelen yeni bir iktidar da, Türkiye'nin konu ile resmen ilgilenme düzeyinde bir değişiklik meydana getirmedi⁵⁷⁸. Dolayısıyla Türkiye'nin 1950'lerin ilk yarısında benimsediği yol, Ada'daki statükonun korunması,

⁵⁷³ Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960**, s.119; Necatigil, s.6; Bu görüşmelerin başarısızlığa uğramasının temel sebebi, tarafların daha önceki pozisyonlarından taviz vermemiş olmalarıdır. Zira *Makarios*'un tavizsiz bir biçimde "enosis ve sadece enosis" politikasına bağlı kalması ve İngilizlerin de Ada üzerinde herhangi bir egemenlik devri tartışmasına girmeyecekleri yönündeki politikaları, görüşmelerden netice alınmasını engellemişti. Esasında İngiltere, bu dönemde, ilkesel olarak self determination hakkını kabul etmekte ama uygulamada bu hakkı tanımamaktaydı. Reddaway, s.44.

⁵⁷⁴ Necatigil, s.7-8; *Lord Radcliffe Anayasası*'nın hazırlanma süreci ve Anayasa metni için bkz. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, s.119-124.

⁵⁷⁵ Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.24.

⁵⁷⁶ Faruk Sönmezoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs Politikası (1945'den Günümüze)", Mustafa Bıyıklı (Ed.), **Türk Dış Politikası -Cumhuriyet Dönemi- 2** içinde (261-311), İstanbul: Gökkube Yayınları, 2008, s.262.

⁵⁷⁷ İsmail, s.37; Dodd, s.9.

⁵⁷⁸ Sönmezoğlu, s.263.

eğer statükoda bir değişiklik olacaksa Türkiye'nin söz hakkının olması şeklindeydi⁵⁷⁹. Türkiye'nin Kıbrıs'ta bu pasif ve durgun politikasından vazgeçerek daha aktif bir rol oynamasının temel sebepleri, Ada'da şiddet olaylarının meydana gelmesi ve Ada'nın Yunanistan'a verilme riskinin ortaya çıkmasıdır⁵⁸⁰.

Türkiye'nin Ada üzerinde hak iddia ettiği 1955 ve 1956 yıllarında, artık Kıbrıs'ın İngiltere'yi ilgilendirmesi gereken bir iç sorun olduğuna dair eski politikasını terk ettiğini görüyoruz. Türkiye, Ada üzerinde hayati önem arz eden hakları bulunduğunu ve İngiltere'nin hükümlerlik hakkından ancak Türkiye lehine vazgeçebileceğini ileri sürmeye başlamıştır⁵⁸¹. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz Londra Konferansında, Dışişleri Bakanı *Fatin Rüştü Zorlu*, Türkiye'nin yeni politikası olarak; Türkiye'nin statükodan memnun olduğu ve bu statükonun korunmasını gerektiği, ama eğer mevcut durumda bir değişiklik yapılacaksa, en doğru yolun Ada'nın eski sahibi Türkiye'ye geri verilmesi olduğunu belirtmiştir⁵⁸².

19 Aralık 1956'da İngiltere Koloniler Bakanı *Lennox-Boyd* bir açıklama yaparak, İngiltere'nin *self-determination* ilkesinin Kıbrıs'ta uygulanmasını kabul ettiğini belirtmiş, ancak, bu hakkın Kıbrıslılara uygulanması sırasında Kıbrıslılara sunulacak seçenekler arasında, Ada'nın taksiminin yani bölünmesinin de yer alacağını bilinmesi gerektiğine dikkatleri çekmiştir. Bu açıklamalardan sonra Başbakan *Adnan Menderes*, 28 Aralık'ta TBMM'de yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Kıbrıs sorununa ilişkin yeni politikasının "taksim" tezi olduğunu bildirmiştir. Bu tez muhalefet tarafından da destek görmüş ve 1956-1958 yıllarında taksim tezi Türkiye tarafından

⁵⁷⁹ Fırat, s.598; Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, s.87; Nihat Erim'in 1956 tarihinde hükümete sunduğu Raporda, Kıbrıs'ta statükoyu savunmanın Türkiye'nin lehine olmayacağını belirtmiştir. Yazar, 2. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerde sömürgeciliğin tasfiyesinin ön plana çıkmış olduğunu belirtmekte ve Türkiye'nin, statükonun korunması gerektiği tezini savunmasının doğru olmayacağını belirtmiştir. Erim, **Bildiğim ve gördüğüm Ölçüler içinde Kıbrıs**, s.18-19.

⁵⁸⁰ Reddaway, s.18; İsmail, s.37.

⁵⁸¹ Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 6, Sayı 11, (2012), s.90; Reddaway, s.87.

⁵⁸² Gönübol ve Diğerleri, s.345; Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.21.

savunulmuştur⁵⁸³. Nitekim bu politikayı en iyi şekilde ifade eden “Ya Taksim, Ya Ölüm” sloganı bu dönemde popüler hale gelmişti⁵⁸⁴. Türkiye’nin bakış açısına göre, taksim, Kıbrıslı Türk azınlığın anavatanları ile birleşmelerini sağlarken aynı zamanda kendi güvenlik kaygılarını tatmin etmesi açısından iki amaca hizmet edebilirdi⁵⁸⁵.

2. Zürih ve Londra Andlaşmalarının İmzalanması

İngilizler için, 1950’li yılların başlarında, Ortadoğu’daki çıkarlarının korunmasında stratejik önemi nedeniyle Kıbrıs’ın elden çıkarılması bir yana, Ada’daki İngiliz egemenliğinin bir başka devletle, dost ve müttefik bile olsa, paylaşılması veya yerli halkı, bu egemenliğe ortak edecek mekanizmaların sağlanması hiçbir biçimde kabul edilemez bir durumdu⁵⁸⁶. Ancak yukarıda açıkladığımız sebeplerle, İngilizler politikalarında değişikliğe gitmek zorunda kaldılar. En keskin değişim, şüphesiz, 1957 yılında meydana geldi. Daha önce Kıbrıs meselesinin kendi egemenlik alanını ilgilendirdiği gerekçesiyle, sorunun uluslararası alana taşınmasına karşı çıkan İngiltere, artık Kıbrıs konusunun uluslararası düzeyde ele alınmasını istemekteydi. Süveyş bozgunundan sonra İngiltere artık “Batı İttifakı’nın lideri” konumunda olan ABD olmaksızın, Ortadoğu’da ve Kıbrıs’ta tek başına bir rol oynayamayacağını farkına varmıştı. Bundan dolayı da, İngilizler, Kıbrıs’ta, “egemenlik”te ısrarcı olmadan, yalnızca bazı üsler edinmek eğilimine girmişlerdi⁵⁸⁷.

Bu dönemde İngiltere’de başbakanlığa *Harold Macmillan* gelmişti, Vali *Hugh Foot* tarafından hazırlanan plan başarısız olunca, yeni bir plan hazırlandı ve Başbakan tarafından Meclis’e sunuldu. Bu plan, İngiltere’de bütün kesimlerden destek görmüşse de, sorunun diğer tarafını oluşturan Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan ve Kıbrıslı Türkler ile

⁵⁸³ Tüncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?..*, s.55-56; Adel Safty, s.43; Erim, 1956 yılındaki Rapor’unda, Türkiye tarafından taksim tezinin benimsenmesi gerektiğini tavsiye etmektedir. Erim, Taksim tezinin ileride kabul görme ihtimalinin göz önünde tutularak, Türkiye bakımından Kıbrıs’ın ne şekilde bölünmesinin daha elverişli olacağı, askeri, ekonomi ve Ada’daki Türk nüfusunun menfaatleri göz önünde tutularak şimdiden yetkili uzmanlara tesbit ettirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler içinde Kıbrıs*, s.24.

⁵⁸⁴ Uzer, s.117.

⁵⁸⁵ Blay, s.72.

⁵⁸⁶ Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959) Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*, Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 1998, s.22.

⁵⁸⁷ Tüncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?..*, s.57.

Türkiye tarafından farklı sebeplerle reddedilmişti⁵⁸⁸. Haziran 1958 tarihinde Avam Kamarası'nda açıklanan ve “*Macmillan Planı*”⁵⁸⁹ diye adlandırılan bu yeni önerinin temel farklılığı, hazırlanış safhasında Türkiye ve Yunanistan dâhil sorunla doğrudan ilgili bulunan hiçbir tarafın ön tasvibini almamak olmuştur⁵⁹⁰. Türkiye, planda taksimin öngörülmemiş olması ve Ada'daki halklar arasında meydana gelen çatışmalar ve ölümler nedeniyle iki toplumu bir arada tutmanın imkânsızlaştığı gerekçeleri ile planı reddettiğini açıklamıştı⁵⁹¹. Yunanistan'ın başlıca itirazı ise, Türkiye'nin yönetime dâhil edilmesine yönelikti. Ayrıca planda öngörülen iki Meclis yerine, tek bir Temsilciler Meclisi'nin olmasını istiyordu⁵⁹². İngiltere planda bazı değişiklikler yaparak “*15 Ağustos Planı*” adı altında tekrar taraflara sundu. Plan'ın değiştirilmiş hali, Türkiye tarafından kabul gördü. Türkiye, planı taksim ile bağdaşır gördüğü için işbirliği yapacağını ve 1 Ekim 1958'de temsilcisini Kıbrıs'a göndereceğini belirtmişti⁵⁹³.

1954-1958 yılları arasında, Kıbrıs sorunu, BM GK'nin her oturumuna, Yunanistan tarafından getirilmişti⁵⁹⁴. Ancak pozisyonu güçlendirecek bir GK tavsiye kararı almak isteyen Yunanistan, bu süre içerisinde sürekli olarak hayal kırıklığına uğradı⁵⁹⁵. *Macmillan* planından sonra Yunanistan, bağımsız devlet görüşünü daha güçlü bir biçimde savunmaya başladı ve hatta eğer *Macmillan* planı uygulanırsa NATO'daki konumunu gözden geçirmek zorunda kalacağını belirtti⁵⁹⁶.

1958 yılında Ada'daki durum önemli ölçüde kötüleşmişti. Ardı ardına yapılan barış ve çözüm önerileri kabul edilmemişti ve EOKA'nın başlattığı saldırılar dördüncü yılına girmişti. Ada'daki Türkler de, TMT bünyesinde önemli miktarda silah ve adam toplamışlardı. İki toplum arasında bir iç savaş giderek yüksek bir ihtimal haline geliyordu. Böyle bir iç savaşın, Türkiye ve Yunanistan arasında da bir savaşa yol açma ihtimali bulunmaktaydı. Bu sebeplerden ötürü *Makarios*, Eylül 1958'de, *enosis*'ten

⁵⁸⁸ Reddaway, s.105-115.

⁵⁸⁹ *Macmillan Planı* için bkz. Hakkı, s.28-29.

⁵⁹⁰ Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.24.

⁵⁹¹ *Ibid.*

⁵⁹² Tüncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?...**, s.59.

⁵⁹³ Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.25.

⁵⁹⁴ Toluner, s.54.

⁵⁹⁵ Thomas Ehrlich, “Cyprus, the “Warlike Isle”: Origins and Elements of the Current Crisis”, **Stanford Law Review**, Vol.18, (1966), s.1028.

⁵⁹⁶ Dodd, s.36.

ziyade bağımsızlığın Kıbrıs için daha kabul edilebilir bir çözüm olacağını ilan etti⁵⁹⁷. Esasında *Makarios*, *Macmillan* planının uygulamaya konacağından ve planının taksimi gerçekleştirme ihtimali nedeniyle *enosis* yolundaki tüm ümitleri yok edeceğinden çekindiği için bağımsız devlet çözümünü kabul etmişti. Aşağıda zikredeceğimiz andlaşmaları da büyük bir kuşku ve Yunanistan'ın yoğun baskılarıyla imzalamıştı⁵⁹⁸.

NATO Genel Sekreteri *Paul Henri Spaak*, Kıbrıs sorununun ittifak için yarattığı tehlikenin farkına vararak, bağımsız devlet görüşünü geliştirmek için aktif bir rol aldı. Her ne kadar başlangıçta Genel Sekreter, ABD tarafından dizginlenmiş olsa da, daha sonrasında ABD Dışişleri Bakanı *Foster Dulles* tarafından desteklendi. Türkiye bu durumdan Kıbrıslı Türklerin zararlı çıkacakları ve ezilecekleri endişesine kapıldı⁵⁹⁹. Ancak Yunanistan artık Türkiye'nin Ada'nın geleceğinde söz sahibi olması gerektiğini kabul etmişti ve ekonomik güçlükler içinde olan Türkiye'ye yardımda bulunmasına karşılık olarak ABD, Kıbrıs sorunun çözümüne yönelik bir çözüme ulaşılması konusunda, Türkiye'ye baskı yapmaktaydı. Bütün bunlar Türk Hükümeti'nin taksim tezinden ayrılarak, bağımsız devlet görüşünü savunur noktaya getiren sebepler olarak özetlenebilir⁶⁰⁰.

Yunanistan 1958 yılında, Kıbrıs'ta bağımsız bir devlet kurulması tezi ile tekrar, Kıbrıs sorununu BM GK toplantısına taşıdı. GK, 5 Aralık 1958 tarihli oturumunda şu kararı almıştır:⁶⁰¹ “26 Şubat 1957 tarih ve 1013(XI) sayılı kararını göz önünde tutarak, Birleşmiş Milletler Şartı uyarınca, barışçı demokratik ve adil bir çözüme ulaşmak için tarafların çaba göstermeğe devam edeceklerine olan inancını beyan eder”⁶⁰². GK kararından sonra, Yunanistan, kritik bir sürece girmiş bulunan Kıbrıs sorununun, ancak görüşmeler yoluyla ve barışçı çabalarla çözülebileceğine inandı. Böylece Kıbrıs sorunun çözüme ulaşacağı Zürih görüşmelerinin yolu açıldı⁶⁰³. 1958 Aralık ayında New York'taki BM Genel Merkezinde, Türk ve Yunan Dışişleri

⁵⁹⁷ Ker-Lindsay, s.25.

⁵⁹⁸ Dodd, s.41.

⁵⁹⁹ Ibid., s.36.

⁶⁰⁰ Tüncer, *Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?..*, s.62.

⁶⁰¹ Toluner, s.65-69.

⁶⁰² 1958 Yearbook of the United Nations, s.76 Aktaran: Toluner, s.69.

⁶⁰³ Sarıca/Tezic/Eskiyurt, s.12.

Bakanları *Zorlu*⁶⁰⁴ ve *Averoff* arasında yapılan görüşmenin ardından, Bakanlar, 1959 Şubatı'nda Zürih'te tekrar bir araya geldiler ve nihayetinde Kıbrıs'ta varılan çözümün ana hatlarını tespit ettiler⁶⁰⁵. Sonuç olarak 11 Şubat 1959 yılında, iki ülke başbakanı, bağımsız Kıbrıs Devletinin kurulması konusunda Zürih'te andlaşmaya vardılar ve Zürih Andlaşması'nı parafe ettiler⁶⁰⁶. Zürih Andlaşması, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın Temel Yapısı ile ilgili Andlaşma; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasındaki İttifak Andlaşması; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Birleşik Krallık ve Türkiye arasındaki Garanti Andlaşması'ndan meydana gelmekteydi⁶⁰⁷.

Türk ve Yunan başbakanlarının parafe ettikleri Zürih Andlaşması'na İngiltere taraf değildi. Bundan dolayı, Türkiye ve Yunanistan arasında varılan Zürih Andlaşması esaslarını İngiltere ile tartışmak üzere, Londra'da, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında, Kıbrıs Türk ve Rum Toplumu temsilcilerinin de katıldıkları bir konferansın toplanması gerekli olmuştu⁶⁰⁸. Zira her ne kadar bir süre önce İngiltere; Türkiye ve Yunanistan'ın kabul edecekleri bir çözüme itiraz etmeyeceğini açıklamışsa da, Ada'nın egemenliğini elinde bulundurmaya devam eden İngiltere'nin onayı alınmadan, bu konularda yapılacak andlaşmalarda imzası bulunmadan, kurulacak yeni devletin statüsünü uygulamaya koymak, ne hukuken ne de pratikte mümkün değildi. Ayrıca, Ada'daki Türk ve Rumların, Kıbrıs'ın geleceğini tayin eden bir andlaşma üzerinde görüşlerinin ve onaylarının alınması zorunluluk teşkil etmekteydi⁶⁰⁹.

Bunun üzerine taraflar, Türkiye ve Yunanistan arasında Zürih'te parafe edilen Andlaşmayı görüşmek üzere Londra'da toplandılar. Taraflar arasında devam eden görüşmeler sonunda, Zürih'te akdedilen andlaşma, ilk olarak Türkiye, Yunanistan ve İngiltere başbakanları tarafından imzalandı. Akabinde bu andlaşmaya Kıbrıs Türk ve

⁶⁰⁴ Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Türk Cemaat Liderleri Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş ile yaptığı görüşmede, bağımsız bir Kıbrıs Devleti'nin kurulacağını bildirdi. Her iki lider, Dışişleri Bakanına, ancak Türkiye'nin garantisi altında bulunması ve Ada'da Türk Cemaatinin varlığını ve güvenliğini korumak üzere bir miktar Türk askerinin bulunması halinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına razı olabileceklerini bildirdiler. İsmail, s.25.

⁶⁰⁵ Reddaway, s.120.

⁶⁰⁶ Reddaway, s.120; Toluner, s.71; Necatigil, s.9.

⁶⁰⁷ Toluner, s.71; Evriviades, s.237; Türk ve Yunan Başbakanları arasında Zürih'te imzalanan belgelerden biri de, Zürih'te imzalanan belgelerin içerik ve anlamını açıklayan, uygulamanın kolaylaştırılması için tanımlara yer veren bir "Centilmenler Andlaşması"dır. Tüncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?...**, s.63.

⁶⁰⁸ Toluner, s.71.

⁶⁰⁹ Sarıca/Tezic/Eskiyurt, s.12.

Rum Cemaatlerinin liderleri olan *Fazıl Küçük* ve *Makarios*'un ayrı ayrı yaptıkları deklarasyonlar eklendi ve böylece Londra Andlaşmaları oluştu⁶¹⁰. 19 Şubat 1959 yılında imzalanan dokuz belge şunlardır⁶¹¹: Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı başlığını taşıyan 27 maddelik belge; Garanti Andlaşması; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında İttifak Andlaşması; Birleşik Krallık Hükümeti'nin Bildirisi; Garanti Andlaşmasına Konulacak Ek madde; Yunanistan ve Türkiye Dışişleri Bakanlarının 17 Şubat 1959 tarihli Bildirisi; Kıbrıs Rum Temsilcisinin 19 Şubat 1959 tarihli Bildirisi; Kıbrıs Türk Temsilcisinin 19 Şubat 1959 tarihli Bildirisi ve son olarak Kıbrıs'taki Yeni Düzenlemelere Hazırlık için Üzerinde Anlaşmaya Varılmış Tedbirler.

Bu Andlaşmalara nihai şekli vermek amacıyla 3 Komitenin kurulmasına karar verildi. Bunlar; Anayasayı hazırlayacak ve içinde Yunanistan, Türkiye, Kıbrıslı Türk ve Rum temsilcilerin bulunduğu Ortak Komisyon (Joint Commission), egemenliğin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne geçişini hazırlayacak Geçici Komite (Transitional Committee) ve nihai andlaşmaları hazırlamak amacıyla Ortak Komite'dir (Joint Committee)⁶¹².

Londra'da akdedilen bu andlaşmalar, Kıbrıs'ın mümkün olan en kısa sürede ve her halükarda Şubat 1960'tan önce bağımsız bir devlet olarak kurulmasını gerektirmekteydi. Ancak müzakereler bazı konulardaki uyuşmazlık nedeniyle uzamış ancak nihayetinde çalışmalar 18 ayda tamamlanmış ve hazırlanan Anayasa 16 Ağustos 1960 günü Türk ve Yunan hükümetleri temsilcileri ile Kıbrıs Türk ve Rum Toplumlarının temsilcileri tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir⁶¹³. Kıbrıs Devleti henüz ortada olmadığı için, Kıbrıslı Türk ve Rum liderlerinin sadece bildirimde bulunduğu Londra Andlaşmaları, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye tarafından yeniden imzalanmış ve bir bütün olarak "Lefkoşa Antlaşmaları" adını almıştır⁶¹⁴.

⁶¹⁰ Sarıca/Tezic/Eskiyurt, s.12; Londra Konferansı'nda, Makarios, Zürih Andlaşmasına ilişkin bazı itirazlar öne sürdü. Ancak Yunan Hükümeti Andlaşmayı daha önceden kabul ettiğinden Makarios'un itirazlarını desteklemek istemedi. Dolayısıyla Makarios'un önünde iki seçenek bırakılmıştı ya andlaşmaları kabul etmek veya reddetmek. Makarios Andlaşmaları kabul etmeyi seçti. Kyriakides, s.51.

⁶¹¹ Özersay, s.9-11.

⁶¹² Conference on Cyprus, HM Stationery Office (1959, Cmnd. 679), 14-15 Aktaran: Necatigil, s.10; Xydis, **Cyprus Reluctant Republic**, s.477-514.

⁶¹³ Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s. 25; Ehrlich, s.1032-1033.

⁶¹⁴ Toluner, s.73.

Belirtmek gerekir ki, hazırlanan anayasa referanduma sunulmamış olmakla birlikte, Zürih ve Londra Andlaşmalarını takiben 1959 yılı sonunda yapılan ve iki Rum adaydan biri olan *Makarios*'un andlaşmalar lehinde, diğer aday *Klerides*'in adlaşmalar aleyhinde yaptıkları seçim propagandaları sonucunda *Makarios*'un çok büyük bir çoğunlukla seçimleri kazanması, Kıbrıs Rum Toplumunun da andlaşmalarda uzlaşılın çözüm şeklini onayladıkları anlamına geldiği kuşkusuzdur⁶¹⁵.

3. Garanti Andlaşması ve Nitelikleri

Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran andlaşmalardan biri Garanti Andlaşması'dır⁶¹⁶. Belirtmek gerekir ki; Zürih ve Londra uzlaşması uyarınca hazırlanmış bulunan 1960 Andlaşmaları'nın kilit unsuru, 5 maddeden oluşan bu Andlaşma'dır. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının Temel Maddeleri, bu Andlaşma ile uluslararasılaştırılmıştır⁶¹⁷.

Andlaşmanın 1. maddesinin 1. fıkrasına göre, Kıbrıs Cumhuriyeti, bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin korunmasını sağlamak ve Anayasasına saygı göstermeyi taahhüt etmiştir⁶¹⁸. Kıbrıs sorununu bağımsız bir devlet kurmak suretiyle çözüme kavuşturan üç devletin ortak amaçları esas olarak iki soruna cevap vermektir: Ada'da yaşayan Türk ve Rum halklarının barış içinde birlikte yaşamalarını sağlayacak bir düzen kurmak ve bu düzenin yürütülmesi sırasında her üç kurucu devleti, uluslararası alanda tedirgin edecek girişimleri önceden engellemek. Bu amaçların gerçekleşmesine ve aynı zamanda teminat altına alınmasına yönelik olarak, yeni kurulacak Kıbrıs Devleti'nin gerek iç ve gerekse uluslararası yetkilerinin bazılarını kısıtlamak olacaktı⁶¹⁹. Bundan dolayı, Garanti Andlaşması'nın 1. maddesinin 2. fıkrasında, Kıbrıs Cumhuriyeti, herhangi bir devletle tamamen veya kısmen, herhangi bir siyasi veya iktisadi birliğe katılmamayı taahhüt etmiş ve bu amaçla, Ada'nın

⁶¹⁵ Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.25; Necatigil, s.12-13.

⁶¹⁶ Yusuf Aksar, "The European Court of Human Rights and the Cyprus Problem", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 50, Sayı 3, (2001), s.156.

⁶¹⁷ Toluner, s.125.

⁶¹⁸ Garanti Andlaşması, md.1/1, Andlaşma metni için bkz. Toluner, s.514-515 ve 518.

⁶¹⁹ Sarıca/Tezic/Eskiyurt, s.36.

herhangi bir devlet ile birleştirilmesi veya taksimini, doğrudan veya dolaylı olarak, teşvik edecek bütün hareketleri yasaklamayı kabul ettiği düzenlemesi yer almaktadır⁶²⁰.

Andlaşmanın 2. maddesi ise İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın yükümlülüklerini düzenlemektedir. 1. fıkrada, adı geçen üç Devlet; Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Andlaşmanın 1. maddesinde öngörülen taahhütlerini dikkate alarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü ve güvenliğini ve Anayasanın temel maddelerinde öngörülen hükümleri tanımış ve garanti etmişlerdir⁶²¹. 2. fıkrada ise, kendilerini ilgilendirdiği nispette, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin herhangi bir başka devlet ile birleşmesini veya Ada'nın taksimini, doğrudan veya dolaylı, teşvik etmek amacına yönelik her hareketi yasak etmeyi taahhüt etmişlerdir⁶²².

Andlaşmanın 4. maddesi, andlaşmanın ihlali halinde Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'nin, bu hükümlere uyulmasını sağlamak için gereken teşebbüs veya tedbirler konusunda birbirleri ile danışmalarda bulunmayı taahhüt ettiklerini düzenlemektedir. Ancak işbirliği halinde harekete geçmek olanağı bulunmadığı takdirde, garanti eden devletlerden her biri, bu Andlaşma ile oluşturulan durumu tekrar kurmak münhasır amacıyla harekete geçmek hakkını saklı tutmuşlardır⁶²³.

Garanti Andlaşması'nın niteliklerine bakıldığında⁶²⁴; ilk olarak bu andlaşma çok taraflı bir andlaşma niteliğindedir. Garanti Andlaşması çok taraflı olduğundan ve andlaşmada aksi belirtilmediğinden, yukarıda özetlenen yükümlülükler, andlaşmanın tarafı olan tüm devletlere karşı üstlenilmiştir. Dolayısıyla üç Garantör Devlet, yükümlülüklerini sadece Kıbrıs Devleti'ne karşı değil, aynı zamanda birbirlerine karşı da yüklenmiş ve Kıbrıs Devleti de kendi yükümlülüklerini, Garantörlerin her birine karşı ayrı ayrı yüklenmiş olmaktadır⁶²⁵.

Garanti Andlaşması'nın diğer bir niteliği ise, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasanın temel maddeleriyle

⁶²⁰ Garanti Andlaşması, md.1/2.

⁶²¹ Garanti Andlaşması, md. 2/1.

⁶²² Garanti Andlaşması, md.2/2.

⁶²³ Garanti Andlaşması, md.4.

⁶²⁴ Garanti Andlaşması hakkında kapsamlı bir inceleme için bkz. Özersay, s.13-23.

⁶²⁵ Özersay, s.14.

kurulmuş olan düzenini garanti altına almış olması sebebiyle, bu andlaşmanın objektif bir siyasal statü tesis eden niteliğe sahip olduğudur⁶²⁶. Bu durumun yanında, 3. maddesinde İngiltere'nin Ada'da devam edecek olan iki egemen üssünün varlığı da garanti edildiğinden bu andlaşma, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ülkesel statüsüne yönelik bir düzenleme olarak da nitelendirilebilecektir⁶²⁷.

Garanti Andlaşması sürekli bir karaktere sahiptir. Nitekim andlaşmada, belli bir süre ve olay sonunda hükümlerinin sona ereceğinin düzenlenmemiş olması, andlaşmada sona erme sebeplerine yer verilmemiş olması ve taraflara fesih veya çekilme hakkının tanınmaması, andlaşmanın sürekli olma özelliğine sahip olduğunu açıkça gösteren sebeplerdir. Bu niteliğinden ötürü bu andlaşma tek taraflı olarak sona erdirilemez⁶²⁸.

4. İttifak Andlaşması ve Nitelikleri

İttifak Andlaşması 6 madde ve 2 ek protokolden meydana gelmektedir. İttifak Andlaşması'na İngiltere taraf değildir. Söz konusu bu andlaşmanın 1. maddesine göre, taraflar ortak savunmaları için işbirliği yapmayı ve bu andlaşma ile söz konusu savunmanın ortaya çıkardığı meseleler hakkında kendi aralarında danışmalarda bulunmayı üstlenmişlerdir⁶²⁹. Andlaşma'nın 2. maddesinde ise, taraflar Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına veya ülke bütünlüğüne doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yöneltilecek bütün saldırı veya tecavüzlere karşı koymayı taahhüt etmişlerdir⁶³⁰. Bu iki maddeden açıkça anlaşılmaktadır ki, Andlaşma karşılıklılık esasına dayanmamaktadır. Bir başka ifadeyle, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Andlaşmaya taraf olan diğer Devletlerin savunması konusundaki yükümü, işbirliği yapmak yükümünden ibarettir. Buna karşılık Andlaşma Kıbrısın lehine olarak, onun bağımsızlığının veya

⁶²⁶ Özersay, s.19.

⁶²⁷ Ibid.

⁶²⁸ Özersay, s.20; A. Fusun Arsava, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, (1996), s.45.

⁶²⁹ İttifak Andlaşması md.1; Bkz. İttifak Antlaşması (Zürich, 11 Şubat 1959) <http://www.mfa.gov.tr/ittifak-antlasmasi-zurich-11-subat-1959.tr.mfa>, (10.5.2016).

⁶³⁰ İttifak andlaşması, md.2.

toprak bütünlüğünün doğrudan veya dolaylı olarak saldırıya uğramasına karşı diğer akit taraflara yükümlülük getirmektedir⁶³¹.

İttifak Andlaşması'nda, sadece Kıbrıs lehine olarak getirilen yükümlülüklerin Türkiye ve Yunanistan tarafından yerine getirilebilmesi için, Andlaşma'nın 3. maddesinde, Kıbrıs Cumhuriyeti ülkesinde bir Üçlü Karargâh kurulacağı belirtilmiştir⁶³². 4. madde kurulan Üçlü Karargâha, Türkiye ve Yunanistan'ın, Andlaşma'nın 1 Numaralı Protokolü'nde belirtilen askerî kontenjanlarla katılacağını ve bu askerlerin Kıbrıs Cumhuriyeti ordusunun eğitimini sağlayacağını belirtmektedir⁶³³. Bu askerlerin görevleri Kıbrıs ordusunun eğitimini sağlamak olarak ifade edilmişse de, aynı zamanda her iki toplumun gelecekteki güvenlikleri için bir güvence olarak ve çatışmaların tekrarlanmasına karşı caydırıcı bir unsur olarak da hizmet ettiklerine şüphe yoktur⁶³⁴. Andlaşmanın bu niteliğinden dolayı 1960 İttifak Andlaşması'nın, devletler arasındaki geleneksel andlamdaki ittifak andlaşmalarıyla aynı nitelikte tutulmaması gerekmektedir.

İttifak Andlaşması'nın niteliklerine baktığımız zaman, İttifak Andlaşması'nın da, Garanti Andlaşması gibi, çok taraflı bir andlaşma olduğunu görmekteyiz. Söz konusu bu Andlaşma, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin uluslararası statüsünü düzenleyen diğer andlaşmalarda olduğu gibi, sürekli bir niteliğe sahiptir. Ayrıca, bu andlaşmaların herhangi bir hükmü ile taraflara fesih veya çekilme hakkı da tanınmamıştır. Çünkü bu andlaşmalar, bir ülke ile ilgili daimi bir statü saptamak amacıyla yapılmış olan andlaşmalardır⁶³⁵. Esasında İttifak ve Garanti Andlaşmalarının birbirini tamamlayan parçalar olduğu hususu göz önüne alındığında, İttifak Andlaşması'nın süre ve sona erme bakımından, Garanti Andlaşması'nın niteliklerini taşıdığını söylemek mümkündür⁶³⁶.

⁶³¹ Toluner, s.75; Arsava, s.47; Özersay, s.24.

⁶³² İttifak Andlaşması, md.3.

⁶³³ İttifak Andlaşması, md.4.

⁶³⁴ Reddaway, s.120.

⁶³⁵ Toluner, s.134.

⁶³⁶ Özersay, s.24.

5. Kuruluş Andlaşması

Söz konusu bu andlaşma 12 maddeden oluşmaktadır. Bu Andlaşmanın akdedilmesinin başlıca amacı, İngiltere egemenliği altında kalan üs bölgelerinin statüsü ile bu üslerin çalışmalarına ilişkin karşılıklı hak ve yükümlülükleri saptamaktır. Andlaşmanın 1. maddesinde Kıbrıs Devleti'nin sınırları tespit edilmiş olup, sınırları bizzat bu andlaşmada tespit edilmiş olan *Akrotiri* ve *Dhelia* Egemen üs bölgelerinin İngiltere egemenliği altında kaldığı açıkça belirtilmiştir⁶³⁷. Bu andlaşma ile Kıbrıs Devetinin sınırları çizilmiştir⁶³⁸. Bu egemen üslere ek olarak İngiltere, söz konusu andlaşmada, bazı bölgelerde eğitim hakkı, iletişim hakkı ve yolları, limanları, iskeleleri ve Lefkoşa Havaalanını kullanma hakkını elde etmiştir⁶³⁹.

Bu andlaşma ile İngiltere'nin çıkarları koruma altına alınmaktadır. Özellikle yukarıda belirttiğimiz iki egemen üs bölgesinin ve yardımcı tesislerin İngiliz kontrolüne bırakılmasının yanı sıra, İngiltere'nin tüm uluslararası yükümlülükleri ve sorumlulukları Kıbrıs Cumhuriyetine devredilmiştir⁶⁴⁰. Esasında bu andlaşma, büyük ölçüde, Londra Konferansı sırasında İngiltere tarafından yayınlanan bildiride yer alan hususların bir andlaşma metnine dönüştürülmüş halini oluşturmaktadır⁶⁴¹.

6. Kıbrıs Andlaşmalarının İhlali ve 1974 Müdalesine Giden Süreç

Zürih ve Londra Andlaşmaları taksim tezini şiddetle savunan Kıbrıs Türklerinin bazıları tarafından başlangıçta bir miktar itiraza uğramışsa da, daha sonra bu andlaşmalar memnuniyele karşılandı⁶⁴². Buna karşılık Kıbrıslı Rumların bir kısmı *Enosis*'e erişilemediğinden dolayı bu andlaşmaları milli davalarına bir ihanet olarak görüyorlardı⁶⁴³. Nitekim Kıbrıs Devleti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra, *Makarios* ve diğer Rum yöneticileri Kıbrıs Devletini kuran uluslararası andlaşmaları ve anayasayı benimsemediklerini gösteren bir tutum ve tavır almaya başladılar ve bu andlaşmaları

⁶³⁷ Toluner, s.74.

⁶³⁸ Özersay, s.32; Dodd, s.41.

⁶³⁹ J. King Gordon, "The U.N. in Cyprus" *International Journal*, Vol.19, (1963-1964), s.330.

⁶⁴⁰ Evriviades, s.238; Kyriakides, s.53-54.

⁶⁴¹ Özersay, s.32

⁶⁴² Stavrinides, s.38.

⁶⁴³ Kyriakides, s.72-73.

değiştirme isteklerini açıkça ortaya koydular⁶⁴⁴. Kıbrıslı Rumların, Kıbrıslı Türkler üzerinde üstünlük kurmalarına karşı, 1959-1960 Andlaşmaları'nda Kıbrıslı Türklerle tanınmış olan birçok haktan, *Makarios* ve diğer Rum liderler büyük bir rahatsızlık duymaktaydılar. Ayrıca anayasada düzenlenmiş olan bu hakların birçoğu, hiçbir zaman uygulanmadı. Örneğin, Anayasa'da öngörülen kamu hizmetlerine katılımında %70-%30 oranı ve Lefkoşa, Limasol, Magosa, Larnaka ve Baf'ta kurulması öngörülen Türk belediyelerine ilişkin hükümler uygulanmadı⁶⁴⁵. Bunun yanında ordunun kurulması, tüm vergi yasaları ve seçim kanunlarında değişiklik için her iki Temsilciler Meclisinin çoğunluğunun gerektirmesi ve diğer bazı hususlar taraflar arasında önemli sorun oluşturmaya başladı⁶⁴⁶. Rum tarafının Türklerle Anayasada tanınmış hakları uygulamaması nedeniyle Türkler de mali konulara ilişkin yasaları veto yetkilerini kullandılar⁶⁴⁷. Bu konulara ilişkin olarak Anayasa Yüksek Mahkemesi'nin verdiği kararlara uyulmamış ve bu nedenle mahkeme başkanı olan Alman Prof. *Forsthoff* görevinden istifa etmişti⁶⁴⁸.

Makarios 30 Kasım 1963'te Anayasanın tadiline ilişkin 13 maddelik değişiklik önerisini bir nota ile⁶⁴⁹ Garantör Devletlere ve ayrıca Başkan Yardımcısına da

⁶⁴⁴ Sarıca/Tezic/Eskiyurt, s.39.

⁶⁴⁵ Necatigil, s.17-23; Stavrinides, s.45-51; Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.27; Farid Mirbagheri, **Cyprus and International Peacemaking 1964-1986**, New York: Routledge, 1998, s.18.

⁶⁴⁶ Sonyel, **Cyprus the Destruction of a Republic and its Aftermath British Documents 1960-1974**, s.18; Ehrlich, s.1042; Evriviades, s.241.

⁶⁴⁷ Stavrinides, s.11.

⁶⁴⁸ Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.27.

⁶⁴⁹ Anayasada yapılması istenen değişiklikler: Başkan ve Başkan Yardımcısı'na tanınmış olan veto hakkının kaldırılması; Başkan'ın geçici olarak görev başında bulunmadığı veya görevini ifa edemediği durumlarda Başkan Yardımcısı'nın vekâlet etmesi usulünün kabulü; Temsilciler Meclisi'nin Rum Başkanı ile Türk Başkan Yardımcısı'nın, iki ayrı toplumun temsilcileri olarak değil, bir bütün olarak Meclis tarafından seçilmesi usulünün kabulü; Temsilciler Meclisi Başkan yardımcısı'nın Temsilciler Meclisi başkanı'na vekâlet etmesi; Temsilciler Meclisi'nde bazı kanunların kabulü için öngörülen ayrı çoğunluklar usulünün ilga edilmesi; Birleşik Belediyeler kurulması; Adli Teşkilatın birleştirilmesi; Güvenlik kuvvetlerinin polis ve jandarma olarak ayrılması sisteminin kaldırılması; Güvenlik ve savunma kuvvetlerinin sayılarının kanunla saptanması; Rum ve Türk Kıbrıslıların memuriyetlere ve orduya katılma oranlarının, Ada nüfusundaki oranlarına göre saptanması; Kamu Hizmetleri Komisyonu üye sayısının 10 dan 5'e indirilmesi; Bu komisyonda kararların basit çoğunlukla alınması usulünün kabulü; Rum Toplum Meclisi'nin lağvedilmesi. Toluner, s.104-105; Necatigil, s.21-22.

bildirdi⁶⁵⁰. *Makarios*'un bu önerisi Türk Başkan Yardımcısı tarafından hemen reddedildi. Garantör Devletlerden Türkiye de bu değişiklik önerisini reddettiğini *Makarios*'a bildirmiştir⁶⁵¹. Bu önerilerin ortak amacı, üniter bir devlet oluşturmaktır⁶⁵². Değişikliler sadece taraflar arasında sorun oluşturan ve anayasayı işleyemez duruma getiren hususlarla sınırlı olmamış, aynı zamanda, Zürih Andlaşması'nda güvence altına alınan ve Anayasa'da değiştirilemez maddeler olarak belirtilen, Türklerin çekirdek haklarını değiştirmeyi amaçlamıştı⁶⁵³. Bu değişikliklerin kabulü halinde, 1960 dengesinin ortadan kalktığı ve iki toplumun eşitliği üzerine oturtulmuş dengeli bir ortaklık söz konusu olmadığı ve Türklerin azınlık olarak haklarının saklı tutulduğu üniter bir devlet oluşturulacaktı⁶⁵⁴.

Makarios'un 13 maddelik değişiklik önerisinin Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumu tarafından reddedilmesi, Aralık 1963'de, iki toplum arasındaki gerilimin yaygın bir silahlı çatışmaya dönüşmesine yol açmıştı⁶⁵⁵. Bu teklif ve akabinde başlayan çatışmalar, Kıbrıs sorununu ağır bir biçimde tekrar uluslararası toplumun gündemine getirdi⁶⁵⁶.

23 Aralık'ta *Makarios* ve *Küçük*'ün Noel arifesinde yaptıkları ateşkes çağrısı Ada'da etkili olmamış ve çatışmalar devam etmiştir. Türk, Yunan ve İngiliz Hükümetleri tarafından yapılan benzer bir çağrı da etkili olmadı⁶⁵⁷. 24 Aralık 1963 günü öğleye kadar 24 Türk öldürüldü. Bu durum üzerine Türk Jetleri Lefkoşa üzerinde alçak uçuş yaptı ve İttifak Andlaşması hükümleri çerçevesinde Ada'da bulunan Türk Alayı, Lefkoşa'nın Türk kesimine girdi ve Türk alayı ile silahlı Rumlar arasında çatışmalar

⁶⁵⁰ Necatigil, s.21; Safty, s.85-87; Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, "1960-1980: Görelî Özerklik-3", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1** içinde (653-853), 18. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.723; Kıbrıslı Rumların amacının, Türkleri, Rum yönetimi altında bir azınlık statüsüne indirgemek ve bu sürecin sonunda da, Türkleri tümüyle sürmek olduğu bazı yazarlarca, Rumlar tarafından hazırlanan "Akritas" isimli plana atıf yapılarak ileri sürülmektedir. Bkz. Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?..**, s.68-71. , Dodd, s.52-53; Aksar, "The European Court of Human Rights and the Cyprus Problem", s.147.

⁶⁵¹ Necatigil, s.22-23; Stavrinides, s.12.

⁶⁵² Evriviades, s.245.

⁶⁵³ Ibid., s.246.

⁶⁵⁴ Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?..**, s.71-72.

⁶⁵⁵ Toluner, s.106;

⁶⁵⁶ Mirbagheri, **Cyprus and International Peacemaking 1964-1986**, s.20.

⁶⁵⁷ Ehrlich, s.1044; Toluner, s.107.

meydana geldi⁶⁵⁸. Çatışmalar 31 Aralık tarihine kadar, tüm Ada'da iki toplumun birlikte yaşadığı tüm yerleşim birimlerine değişik boyutlarla yayıldı. Kıbrıs Rum güçleri, Türklere ait tüm köy ve mahalleleri izole edip, dışarıdan yardım almalarını önlediler. Ada'da bulunan Türk Alayı Lefkoşa-Gönyeli hattını denetim altına alarak, Kıbrıslı Rumların bu bölgeye girişini engelledi⁶⁵⁹.

Çatışmaların artması nedeniyle Türkiye, diğer iki Garantör Devlet olan İngiltere ve Yunanistan'a birer nota gönderdi. Söz konusu notada Türkiye, Ada'daki İngiliz, Yunan birliklerinin Türk birlikleriyle beraber Ada'da çatışan güçlerin arasına girmelerini istedi ve çatışmaların durdurulamaması durumunda Türkiye'nin tek taraflı olarak müdahalede bulunacağını belirtti⁶⁶⁰. Bu durum üzerine, Ada'da, iki Garantör Devletin katılımıyla, İngiliz Generali *Young*'ın komutasında bir "barış gücü" oluşturuldu. Ayrıca çatışmaların tekrarlanmasını önlemek amacıyla, 30 Aralık'ta, Lefkoşa'yı iki bölgeye ayıran bir "yeşil hat" üzerinde toplumlararası bir anlaşmaya varıldı⁶⁶¹.

4 Mart 1964 tarihinde Güvenlik Konseyi'nin 186 sayılı kararı ile Ada'ya BM Barış Gücü gönderildi⁶⁶². Ancak buna rağmen büyük ve küçük çaplı çatışmalar 1967 yılının sonuna kadar devam etti⁶⁶³. Bu dönemde Türkiye'nin Ada'ya ilk müdahalesi 8-9 Ağustos tarihinde gerçekleşti. Bu tarihte Rum güçleri, TMT'nin denetiminde olan Erenköy-Mansura bölgesine saldırdılar ve Türk güçlerini ablukaya aldılar. *Grivas* komutasındaki Rum güçlerinin ablukayı kaldırmaması üzerine Türk jetleri Rum güçlerini bombalamaya başladı. 64 Türk jetinin müdahalesi sonucunda 33 Kıbrıslı Rum öldü ve 230 kişi yaralandı. *Makarios*'un Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına uyarak ablukayı kaldıracağını ilan etmesi üzerine, Türkiye de ateşkes çağrısına uydu⁶⁶⁴. Bombardıman, Türkiye tarafından sınırlı bir polis harekatı olarak tanımlanmıştı⁶⁶⁵.

⁶⁵⁸ Ehrlich, s.1044; Sarıca/Tezic/Eskiyurt, s.56.

⁶⁵⁹ Erhan/Arat, s.723.

⁶⁶⁰ Ibid.

⁶⁶¹ Hikmet Sami Türk, **Kıbrıs Sorunu Çözüm Zamanı**, Ankara: TESAV Yayınları, 2003, s.10.

⁶⁶² Mirbagheri, **Cyprus and International Peacemaking 1964-1986**, s.21.

⁶⁶³ Stavrinides, s.13.

⁶⁶⁴ Erhan/Arat, s.729.

⁶⁶⁵ Türk, s.12.

Yunanistan'daki Albaylar Cuntası, *Makarios*'u siyasi yollarla iktidardan indirmeye çalıştı ancak bu yolla *Makarios*'u iktidardan uzaklaştıramayınca çeşitli süikastlerin ardından Ada'ya gizlice *Grivas*'ı göndermiş ve EOKA-B adında yeni bir silahlı örgüt kurdu. *Makarios*, Yunanistan'dan, bu örgütün dağıtılmasını ve Yunan subayların geri çağrılmasını istedi. Yunanistan'ın buna cevabı ise, *Afrodite* planını uygulamaya koymak yani 15 Temmuz'da *Makarios*'a karşı bir darbe yapmak olmuştur. Bu darbe sonrasında oluşturulan geçici hükümet, "Kıbrıs Helen Cumhuriyeti"nin kurulduğunu açıkladı⁶⁶⁶.

Yunanistan'ın Ada'ya yapmış olduğu bu açık müdahale sonrasında, Türkiye Başbakanı *Bülent Ecevit*, 17 Temmuz 1974'te, Garanti Andlaşması kapsamında İngiltere ile danışmalarda bulunmak amacıyla Londra'ya gitti. Türkiye tarafından yapılan ortak müdahale teklifi kabul edilmeyince Türkiye 20 Temmuz 1974'te, Garanti Andlaşması kapsamında Kıbrıs'a askeri müdahalede bulundu ve Ada'da çatışmalar başladı⁶⁶⁷. Aynı gün, 20 Temmuz 1974'de, Güvenlik Konseyi taraflara ateşkes çağrısında bulundu ve ayrıca Türkiye ve Yunanistan'ın, barış ve anayasal düzenin yeniden sağlanması için bir an önce görüşmelere başlanması çağrısında bulundu⁶⁶⁸. Türkiye 2 gün sonra Güvenlik Konseyi'nin kararını kabul ederek ateşkes ilan etti ve çatışmaları durdurdu. Kıbrıs'ta anayasal düzeni tekrar kurmak için taraflar arasında Cenevre'de yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamaması üzerine 14 Ağustos'ta Türk ordusu 2. Kıbrıs hareketine başladı ve çatışmalar 16 Ağustos 1974 tarihinde sona erdi⁶⁶⁹.

7. Kıbrıs Barış Harekatının 1960 Andlaşmalarına Etkileri

Yukarıda özetlediğimiz Ada tarihinden anlaşıldığı üzere, uzun bir süre devam eden uyuşmazlığın dönüm noktası 1959-1960 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Zürih ve Londra Andlaşmalarıdır. Zira bu andlaşmalar doğrultusunda 16 Ağustos 1960 tarihinde iki toplumun ortaklığına dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti

⁶⁶⁶ Erhan/Arat, s.739-744.

⁶⁶⁷ Necatigil, s.79-81.

⁶⁶⁸ Necatigil, s.80; Evriviades, s.262.

⁶⁶⁹ Necatigil, s.82-84; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914-1990 /Cilt I:1914-1980**, 10. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s.804-805.

kurulmuştur⁶⁷⁰. Kıbrıs uyuşmazlığına bu andlaşmalar ile bulunan çözüm şekli, Ada'daki iki toplumun ve bu toplumları destekleyen Türkiye ve Yunanistan'ın ve ayrıca Ada'nın egemenliğini elinde bulunduran İngiltere'nin hak ve menfaatlerini bağdaştırmaya çalışmaktı. Ne Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların uzun ve kanlı bir mücadeleye rağmen adayı Yunanistan'a bağlama istekleri ne de Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin adayı taksim istekleri kabul edilmemişti. *Enosis* ve taksim istekleri tasfiye edilerek, iki toplumun ortaklığına dayanan ve Türkiye ve Yunanistan ile yakın bir işbirliği yapacak, bağımsız bir çeşit federal cumhuriyetin kurulması öngörülmüştü⁶⁷¹. Nitekim Kuruluş Andlaşması'nın 23. maddesinde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Türkiye ve Yunanistan'a en fazla gözetilen ulus muamelesi yapmak zorunda olduğu belirtilmiştir⁶⁷².

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, Ada'da yaşayan eşit siyasi statüye sahip kurucu iki halka sağlanan iç dengenin yanı sıra, Türkiye ve Yunanistan arasında da bir dış denge oluşmuştu. Bu denge, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Lozan Andlaşması ile Ege'de sağlanmış olan Türk-Yunan dengesinin, 1959-1960 Zürih ve Londra Andlaşmaları ile Doğu Akdeniz'e kadar uzanmasıydı⁶⁷³.

Bu andlaşmalar, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ortaya çıkan uyuşmazlıklarda, taraf devletlerce ortaya konulan pek çok hukuksal argümanın temelini oluşturmaktadır. Şüphesiz bu konuların başında, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sadece Kıbrıslı Rumlardan oluşan bir otorite tarafından temsil edilip edilemeyeceği; Kıbrıs Türk Federe Devleti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilan; Türkiye'nin 1974 Müdahaleleri ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY), AB'ye tam üyelik başvurusu gelmektedir⁶⁷⁴. Belirtmek gerekir ki; uzun bir süreden beri, 1960 Andlaşmaları'nın uluslararası hukuk kuralları uyarınca geçersiz oldukları ya da çeşitli nedenlerle sona erdikleri ileri sürülmektedir⁶⁷⁵. Bu iddialara ilişkin uluslararası hukuk literatüründe çok geniş çalışmalar yapılmış ve bu konularda lehe veya aleyhe olmak

⁶⁷⁰ Özersay, s.5.

⁶⁷¹ Gönlübol ve Diğerleri, s.368.

⁶⁷² Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, s.101.

⁶⁷³ Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?..**, s.67.

⁶⁷⁴ Özersay, s.5.

⁶⁷⁵ Ibid.

üzere birçok tez ileri sürülmüştür⁶⁷⁶. Bu başlık altında ise, sadece 1974'te, meydana gelen silahlı çatışmanın 1960 Andlaşmaları üzerindeki etkileri incelenecektir.

1960 Andlaşmaları birçok farklı andlaşmayı içermesine rağmen, 1974 yılında meydana gelen silahlı çatışmanın bu andlaşmalardan her biri üzerindeki etkileri ayrı ayrı değil fakat bir bütün olarak 1960 Andlaşmalarına etkileri olarak incelenmesi gerekmektedir. Zira bir çok yazar, bu andlaşmaların tümünün bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. *Ehrlich*'e göre, Zürih ve Londra'da akdedilen andlaşmaların tümü bir bütün olarak görülmelidir. Zira bu durum sadece Andlaşmalarla taraf olanlardan her birinin bir belgeyi kabul etmesinin diğer belgeler konusunda mutabık kalmalarına bağlı olmasıyla sınırlı değil, ama aynı zamanda andlaşmaların birbirlerine sayısız atıflarda bulunmasından kaynaklanmaktadır⁶⁷⁷. *Özersay* da, 1959-1960 Andlaşmaları'nın her birinin, karşılıklı atıflar ve iç içe geçmiş hak ve yükümlülükler nedeniyle bütüncül bir çözümün ayrılmaz bir parçası olduklarını belirttikten sonra, bu andlaşmalardan birini sona erdirme girişiminin, yaratılan genel sistemi bütünüyle ortadan kaldıracabileceğini ya da var olan dengeyi temelden değiştirebileceğini belirtmektedir⁶⁷⁸. *Evrivades* de, Garanti Andlaşması, İttifak Andlaşması ve Kuruluş Andlaşmalarının birbirlerine atıfları nedeniyle, bu üç andlaşmanın sıkı ilişki içinde olduğunu belirtmektedir⁶⁷⁹. Avam Kamarası Dış ilişkiler Komitesi'nde de, bu andlaşmaların tümünün birbirine bağlı bir niteliğe sahip olduğu hususu belirtilmiş ve Andlaşmaların bu özelliği nedeniyle (üs bölgelerindeki İngiliz

⁶⁷⁶1960 Andlaşmalarının zor kullanılmak suretiyle kabul ettirildiği, eşit olmayan andlaşma (Unequal Treaties) oldukları, İttifak Andlaşması'nın esaslı ihlal nedeniyle sona erdiği, Garanti Andlaşması'nın jus cogens karakterli kuvvet kullanma yasağına aykırı olduğu, Garanti Andlaşması'nın BM Şartı'na aykırı olduğu yönündeki iddialar için bkz. *Evrivades*, s.248-259; *Ehrlich*, s.1060-1065; M.H. Mendelson, An Expert View Opinion of Professor M.H. Mendelson Q.C on the Application of "the Republic of Cyprus" to Join the European Union, 2001, par.78-93, <http://www.mfa.gov.tr/page-3-the-law.en.mfa>, (24.4.2016); R. St. J. Macdonald, "International Law and the Conflict in Cyprus", **The Canadian Yearbook of International Law**, Vol.19, (1981), s.7-19; Toluner, s.125-206; Andrew Jacovides, **International Law and Diplomacy: Selected Writings by Ambassador Andrew Jacovides**, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, s.17-vd; Aksar, "The European Court of Human Rights and the Cyprus Problem", s.156-160; *Özersay*, 51-217; Toluner, s.127-207.

⁶⁷⁷ *Ehrlich*, s.1033.

⁶⁷⁸ *Özersay*, s.21.

⁶⁷⁹ *Evrivades*, s.239.

egemenliği dâhil olmak üzere), bütün yapının çökmemesi için İngiltere'nin etkin bir biçimde Garanti Andlaşması'na bağlı kalmak zorunda olduğu ifade edilmiştir⁶⁸⁰.

Esasında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan, Londra Konferansı sonunda imzaladıkları, Kıbrıs Sorunun Nihai Çözümü Konusunda Üzerinde Anlaşmaya Varılmış Esasları Açıklayan Memorandum da, toplum temsilcilerince yapılan bildirimlere gönderme yaparak, hem kendilerinin hem de toplum temsilcilerinin, adı geçen dokuz belgeyi Kıbrıs sorunun nihai çözümü için üzerinde uzlaşmaya varılmış esaslar olarak kabul ettiklerini beyan etmişlerdir⁶⁸¹.

Toluner'e göre, Adanın uluslararası statüsünü düzenleyen 1960 Andlaşmaları ve 1960 tarihli Kıbrıs Anayasası, ada üzerinde hak iddia eden üç tarafın, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın çıkarlarını uzlaştıran özel bir ülkesel statüdür⁶⁸². *Erim* de, Zürih ve Londra Andlaşmalarının *enosis* ve taksimi ortadan kaldırdığını, Türkleri bir azınlık statüsünden çok ileriye, Kıbrıs devletinin ortağı haline getirdiğini ve bundan dolayı kendine özgü bir Kıbrıs statüsünü ortaya çıkardığını belirtmektedir⁶⁸³. *Kyriakides* de, bu andlaşmaların genel niteliğinin uzlaşma olduğunu belirtmektedir. Zira, Kıbrıslı Türk ve Rumlar, Türkiye ve Yunanistan ile birlikte, başlangıçtaki temel amaçları olan taksim ve *enosis*'ten vazgeçmişlerdi⁶⁸⁴.

Gerek Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran Andlaşmalar ve gerekse Kıbrıs Anayasası süresiz olarak yapılmışlardır. Bir devleti kuran andlaşmaların süreli olarak yapılması düşünülemez. Kıbrıs Devleti, andlaşmalarda tespit edilen statü içinde sonsuza kadar yaşaması için kurulmuştur⁶⁸⁵.

Anlaşmaların, objektif bir siyasal statü, çok taraflı ve süreklilik niteliklerine sahip olmalarına rağmen, henüz 1974'teki Türkiye müdahalesi gerçekleşmeden önce, Kıbrıslı Rumlar tarafından bu andlaşmaların sona erdirilmesine ilişkin girişimler olmuştur. Yukarıda özetlediğimiz üzere, 1963'te Ada'da yaşanan çatışmalar nedeniyle,

⁶⁸⁰ 3rd Report, 1987-87 Session, paragraph 10 Aktaran: Mendelson, par. 67.

⁶⁸¹ Toluner, s.507.

⁶⁸² Toluner, s.17.

⁶⁸³ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler içinde Kıbrıs**, s.84.

⁶⁸⁴ Kyriakides, s.52.

⁶⁸⁵ Sarıca/Tezic/Eskiyurt, s.45.

İttifak Andlaşması hükümleri çerçevesinde Kıbrıs'ta bulunan Türk alayı kışlasından ayrılmış ve ayrıca Türk uçakları başkent Lefkoşa üzerinde uyarı uçuşu yapmıştı. Türkiye'nin gerçekleştirdiği hava müdahalesi sonrasında, 1 Ocak 1964'te *Makarios*, bu müdahale nedeniyle hükümetinin Garanti ve İttifak Andlaşmalarını tek taraflı olarak sona erdirdiğini bildirmişti. Ne var ki, İngiltere Sömürgeler Bakanı *Duncan Sandys*'in *Makarios*'a, andlaşmaları tek taraflı olarak sona erdiremeyeceğini, söz konusu andlaşmaların tek taraflı sona erdirmeye uygun olmadığını hatırlatması üzerine, *Makarios* andlaşmaları sona erdirmediğini, fakat uygun yollarla sona erdirmeye niyetinde olduğunu belirtmişti⁶⁸⁶.

Yukarıdaki girişiminden sonra, *Makarios*, 31 Mart 1964'te Türk ve Yunan başbakanlarına gönderdiği mektuplarda, kışlalarından ayrılan Türk ve Yunan alaylarının 2 Nisan gece yarısına kadar kışlalarına dönmelerini istemişti. Bu talepten 2 gün sonra, Türk Hükümetinin olumsuz karşılık vermesiyle, Türk alayının Kıbrıs'ta konuşlanmasının hukuki temelini oluşturan İttifak Andlaşması'nı tek taraflı olarak Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye arasında feshettiğini Türkiye'ye bildirdi. Söz konusu notayı, Kıbrıs'ta bulunan Türkiye Büyükelçisi, hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle, kabul etmemişti⁶⁸⁷.

Jacovides, ittifak ve garanti kavramlarının temel düşünce ve amacıyla tutarsız olan Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik saldırgan hareket ve eylemlerinin (Türk jetlerinin Lefkoşa üzerinde uyarı uçuşu yapması ve Türk alayının Kyria yolunu ele geçirmesiyle başlayıp daha sonra 8-9 Ağustos 1964'te Türk jetlerinin adayı bombalaması) Garanti ve İttifak Andlaşmaları'nın Türkiye ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında, hukuki geçerliliklerini devam ettirdikleri yönündeki iddiaları anlamsız hale getirdiğini belirtmektedir⁶⁸⁸.

Belirtmek gerekir ki; 1960 Andlaşmaları'nın ayrılmaz parçalarından ikisi olan Garanti ve İttifak Andlaşmaları'nı sona erdirmeye çabaları, Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Zira Türkiye'nin Yunanistan'a, 17 Kasım 1967 yılında ilettiği Nota'da,

⁶⁸⁶ Keesing's Contemporary Archives, 1963-1964, Vol. XIV, s.20115 Aktaran: Özersay, s.137: Sarıca/Tezic/Eskiyurt, s.56.

⁶⁸⁷ Sarıca/Tezic/Eskiyurt, s.64; Özersay, s.138; Ayrıca bkz. Ehrlich, s.1065.

⁶⁸⁸ *Jacovides*, s.48-49.

talepte bulunduğu hususlardan üçü; İttifak Andlaşması'na aykırı olarak Ada'ya giren Yunan askerlerin geri çekilmesi, General *Grivas*'ın Ada'dan ayrılması ve Milli Muhafız kuvvetlerinin dağıtılmasıdır⁶⁸⁹. Bu üç talep, esasında İttifak Andlaşması'nın hukuki geçerliliğini teyit eden taleplerdir⁶⁹⁰. Türkiye, 1974 Müdahalesinde, müdahale sebeplerinden biri olarak 1960 Garanti Andlaşması'nın 4. maddesinin 2. fıkrası kapsamındaki yükümlülüğüne dayanmıştır⁶⁹¹. İlk müdahaleden sonra Cenevre'de toplanan Garantör Devletlerin temsilcilerinin kabul ettikleri Cenevre Protokolü'nün 1. maddesinde, üç Garantör Devlet, Londra-Zürih Andlaşmaları'nın yürürlükte bulunduğu konusunda mutabakata varmışlardır⁶⁹².

Silahlı çatışmaların istisnasız tüm andlaşmaları sonlandıracağına ilişkin görüşün hâkim olduğu dönemde dahi, hem yazarlar tarafından hem de devlet uygulamalarında bu kesin ilkeye bazı istisnalar öngörölmüştü. Bu istisnalardan en önemlileri; savaş hukukuna ilişkin andlaşmalar, arazi terki, sınırın tayini ve bağımsızlığın tanınması veya bir ulusa bazı egemenlik yetkileri tanıyan andlaşmalardır. Mutlak sona erme görüşü uzun bir dönemden beri terkedilmiş olmasına rağmen, 1960 Andlaşmaları bu görüş kapsamında değerlendirilse bile, 1960 Andlaşmaları'nın yaşanan silahlı çatışmadan etkilenmediğinin kabulü gerekir. Zira bu andlaşmalar ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sınırları tespit edilip, bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu andlaşmalarla, Kıbrıs üzerinde hak iddia eden üç tarafın, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın, çıkarları uzlaştıktan sonra, İngiltere'ye ait olan Kıbrıs Adası'nın egemenliği, Kıbrıs'ta yaşayan iki halk olan Kıbrıslı Türk ve Rumlara geçmiştir. Sonuç olarak; silahlı çatışmaların istisnasız tüm andlaşmaları sonlandıracağına ilişkin görüş kapsamında değerlendirildiğinde dahi bu andlaşmalar yaşanan silahlı çatışmadan etkilenmemiştir.

Silahlı çatışmaların bütün andlaşmaları sona erdireceği görüşü, andlaşmalara dayanan geniş bir ilişki ağının kurulması ve savaşın, devletler arasındaki çok taraflı ilişkilere etkilerini en aza indirme gayretlerinin sonucu olarak terkedilip; bu görüşün

⁶⁸⁹ Thomas Ehrlich, **International Crisis and the Rule of Law, Cyprus, 1958-1967**, 1974, s.105
Aktaran: Toluner, s.234.

⁶⁹⁰ Toluner, s.235.

⁶⁹¹ Sarıca/Tezic/Eskiuyurt, s.192-193.

⁶⁹² Sarıca/Tezic/Eskiuyurt, s.201.

aksi olan, silahlı çatışmaların andlaşmaları etkilememesi gerektiği yönünde görüşler ifade edilmeye başlamıştır. Bunlardan biri; silahlı çatışmaların andlaşmaları etkilemeyeceği görüşüdür. Ancak bu kesin ifadeye rağmen, bu ilkeye bazı istisnalar getirilmişti. Örneğin; ittifak, garanti, yardım andlaşmaları veya nüfus alanı tesis eden andlaşmaların silahlı çatışma nedeniyle sona erdirilebileceği kabul edilmekteydi. 1960 Andlaşmaları'nı bu görüş kapsamında değerlendirdiğimizde; isimlerine bakılarak bu andlaşmalardan Garanti ve İttifak Andlaşmaları'nın, yaşanan silahlı çatışma nedeniyle sona ermiş veya askıya alınmış olacağı ifade edilebilirse de, esasında, yukarıda açıkladığımız üzere bu andlaşmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu andlaşmalar sona ermiş veya askıya alınmış sayılamayacaktır. Zira ülkesel bir statü tesis eden ve sürekli bir karakterde olan bu çok taraflı andlaşmalar belirtilen istisnaların kapsamına girmeyecektir.

1960 Andlaşmaları'nı, doktrinde oldukça taraftar bulmuş olan, silahlı çatışmaların bazı andlaşmaları sona erdirebileceği, bazılarını askıya alabileceği ve bazılarının yürürlüğünü etkilemeyeceğine ilişkin görüş kapsamında değerlendirdiğimizde; bu görüşü savunan birçok yazar; sınır andlaşmaları ve benzeri daimi karakter arz eden ve devletin egemenliği, statüsü ve ülkesiyle bağlantılı olan andlaşmaların, taraflar arasında meydana gelebilecek bir savaştan etkilenmeyeceğini ittifakla belirtmişlerdir. Bununla birlikte bu görüşü savunanlar, ittifak ve dostluk gibi andlaşmaların sona erdirilebileceğini de kabul etmişlerdir. Ancak 1960 Andlaşmaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu andlaşmaların ülkesel bir statü, sınır tespiti, İngiltere'nin egemenliğinde kalacak üslerin tespiti gibi konuları düzenlediği ve andlaşmaların çok taraflı, objektif bir siyasal statü tesis ettikleri ve sürekli nitelikte oldukları göz önüne alındığında bu andlaşmaların yaşanan silahlı çatışmadan etkilenmedikleri ifade edilebilir.

1960 Andlaşmalarından olan Garanti ve İttifak Andlaşmaları'nın geleneksel anlamdaki ittifak ve garanti andlaşmalarından farklı tutulması gereği, esasında, Garanti ve İttifak Andlaşmaları'nın, Kıbrıs Anayasa'sının 181. maddesi uyarınca “anayasal kuvvete” kavuşturulmasından⁶⁹³ da anlaşılabilir. Ayrıca *Eroğlu*'nun da belirttiği

⁶⁹³ Evriviades, s.239.

gibi, savaşın garanti andlaşmalarına etkisi, garanti andlaşmasının niteliğine ve tarafların andlaşmada belirttikleri iradeye bağlıdır⁶⁹⁴. Tarafların, yukarıda açıkladığımız üzere, uzun ve kanlı bir mücadele sonucunda taleplerinden vazgeçerek akdettikleri bu andlaşmaların nitelikleri ve andlaşmalarda belirtilen irade bu andlaşmaların geleneksel anlamdaki ittifak ve garanti andlaşmalarından farklı tutulmasını gerektirmektedir.

1974'te yaşanan silahlı çatışmanın devam ettiği sırada ve sonrasında alınan çeşitli Güvenlik Konseyi kararlarında, 1960 Andlaşmaları'nın sona ermemiş ve halen geçerli olduklarına ilişkin açık ifadeler görülmektedir. Güvenlik Konseyi 20 Temmuz 1974 tarihli ve 353 sayılı Ateşkes Kararında, *"uluslararası andlaşmaların verdiği izinle Kıbrıs'ta bulunanlar dışında Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki tüm yabancı askeri personelin gecikmeksizin geri çekilmesini"* talep etmiştir⁶⁹⁵. Güvenlik Konseyi'nin kararında geçen, uluslararası andlaşmalarda öngörülen askeri kuvvetler ile ifade edilenler şüphesiz 1960 Andlaşmaları kapsamında Ada'da bulunan Türk ve Yunan kuvvetleridir⁶⁹⁶. Aynı Karar'da, *"uluslararası Andlaşmalarla kurulan ve garanti altına alınan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasa düzeninin yeniden iadesinin gereği de"* ifade edilmiştir⁶⁹⁷. BM Güvenlik Konseyi, 1983 yılında KKTC'nin bağımsızlığını ilan etmesi üzerine aldığı 541 sayılı Karar'da, bu ilanın 1960 Kuruluş Andlaşması ve Garanti Andlaşması'na aykırı olduğunu belirtmiştir⁶⁹⁸.

1974'te yaşanan silahlı çatışmanın ardından, 1960 Andlaşmalarına taraf olan devletlerin, 1974'te yaşanan silahlı çatışma sonrasında takındıkları tutuma bakacak olursak; *Mendelson*'un verdiği örneklerden İngiltere'nin 1974 yılından sonra da bu andlaşmaların geçerliliğini sorgulamadığı anlaşılmaktadır. Dışişleri ve İngiliz Milletler Topluluğu Bakanı *Barones Young*, *"Garantör olarak yer aldığımız ve bu rolü icra etmeye devam edeceğimiz 1960 Garanti Andlaşması'nın hala geçerliliğini devam"*

⁶⁹⁴ Eroğlu, s.218.

⁶⁹⁵ Güvenlik Konseyi'nin 20 Temmuz 1974 tarih ve 353 Sayılı Ateşkes Kararı'nın Türkçe tercümesi için bkz. Mehmet Hasgüler, **Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, 5. Baskı, İstanbul: Alfa, 2007, s.387-388. BM Genel Kurulu'nun 1974 tarihli 3212 sayılı kararında ise, tüm yabancı kuvvetlerin Kıbrıs'tan çekilmesi istenmiştir. Bkz. Macdonald, s.34.

⁶⁹⁶ Dodd, s.115.

⁶⁹⁷ Hasgüler, s.388.

⁶⁹⁸ S/RES/541 (1983) ve S/RES/550 (1984) Kararları'nın Türkçe tercümesi için bkz. Hasgüler, s.398-402. Güvenlik Konseyi'nin 541 ve 550 sayılı kararlarının eleştirisi için bkz. Necati Münir Ertekün (Ed.), **The Status of the Two Peoples in Cyprus Legal Opinions**, 2nd Edition, Lefkoşa: Okman, 1997, s.29-38; Aksar, "The European Court of Human Rights and the Cyprus Problem", s.165-167.

ettirdiğine inanıyoruz” diyerek Avam Kamarası Dış ilişkiler Komitesi’ne bu durumu teyit etmiştir⁶⁹⁹. Yazarın daha yakın tarihe ilişkin olarak verdiği örnekte ise, Dışişleri ve İngiliz Milletler Topluluğu Güney Avrupa Dairesi Başkan Vekili 25 Nisan 1994’te, *R. V. The Commissioner for the Inland Revenue, ex parte Resat Caglar* davasında verdiği yeminli yazılı ifadesinde, mahkemeden, Birleşik Krallık’ın Garanti Andlaşması çerçevesindeki yükümlülüklerinin dikkate alınmasını istemiştir⁷⁰⁰.

Yunanistan’ın tutumuna bakacak olursak; Yunanistan Dışişleri Bakanı’nın 17 Kasım 1983 tarihinde 2497 sayılı BM Güvenlik Konseyi oturumunda, KKTC’nin yaptığı bağımsızlık ilanı ile ilgili konuşmasında, bu ilanın, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalanmış olan Garanti Andlaşması’nın yadsınamaz bir ihlali olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Garantör Devlet olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti’ne karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmek için, her türlü çabayı göstereceğini belirtmiştir⁷⁰¹. Ayrıca Yunanistan, Kıbrıs Ada’sında devam eden “işgalin”, BM Şartı’nın yanı sıra, Garanti Andlaşması’nın da açık ihlalini teşkil etmekte olduğunu belirtmektedir⁷⁰². Bu iki durum, 1960 Andlaşmalarının, 1974 müdahalesi sonrasında dahi sone ermemiş ve geçerli olduklarına dair, Yunanistan’ın tutumunu açıkça göstermektedir. GKRY, yukarıda yer verdiğimiz üzere İttifak ve Garanti Andlaşmalarını sona erdirmek istemektedir. Ancak bu yöndeki çeşitli girişimleri hukuken kabul görmemiştir. Kıbrıs Rum Yönetimi, 19 Şubat 2010 günü Temsilciler Meclisinde oybirliği ile aldığı kararda, “AB üyesi bir devlet olan Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti’nde garantiler ve garantörler düşünülemez” demiştir⁷⁰³.

Türkiye de, 1974 müdahalesinden sonra da, 1960 Andlaşmaları’nın sona ermemiş ve geçerli oldukları düşüncesindedir. Zira TBMM Genel Kurulu’nun, Kıbrıs sorununa ilişkin olarak, KKTC’ye destek amacıyla 2003 yılında yayınladığı Deklarasyonda; Türkiye’nin 1960 Andlaşmaları’ndan kaynaklanan garantörlük

⁶⁹⁹ 1968-87 Session, 3rd Report, Minutes of Evidence, question 100 Aktaran: Mendelson, par.59.

⁷⁰⁰ UK Materials on International Law 1994”, 65 BYIL (1994) 590 Aktaran: Mendelson, par.60

⁷⁰¹ Bkz. Security Council official records, 2497th Meeting, Par.96-98, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/65689/S_PV.2497-EN.pdf?sequence=16&isAllowed=y, (23.4.2016).

⁷⁰² The Cyprus Issue after the establishment of the Republic of Cyprus, 2015, <http://www.mfa.gr/en/the-cyprus-issue/relevant-documents/deep-historical-roots.html>, (24.4.2016).

⁷⁰³ House: No Guarantees and No Guarantors for Cyprus, 2010, <http://www.greeknewsonline.com/house-no-guarantees-and-no-guarantors-for-cyprus/>, (10.5.2016).

haklarının sürdürülmesi gerektiği belirtilmiş ve ayrıca GKRY'nin Türkiye'den önce AB'ye üye yapılması yolunda atılan adımların, uluslararası andlaşmaların açık bir ihlali olduğu belirtilmiştir⁷⁰⁴. Deklarasyonda kastedilen şüphesiz 1960 Anlaşmalarına göre Kıbrıs'ın, iki Garantör Devlet olan Türkiye ve Yunanistan'ın dâhil olmadığı herhangi bir siyasi ya da ekonomik birliğe girmesinin yasak olduğu hususudur⁷⁰⁵.

1974 Müdahalesinden sonra hazırlanan çeşitli çözüm planlarında da, 1960 Andlaşmaları'nın sona ermediğinin ve geçerli olduklarının teyit edildiğini görmekteyiz. BM Genel Sekreteri *Butros Ghali* tarafından hazırlanan ve "Fikirler Dizisi" (Set of Ideas) adını taşıyan Taslağın 4. Bölümü, Garanti ve Güvenlik başlığını taşımaktadır. Taslağın 54. maddesinde, 1960 Garanti ve İttifak Andlaşmaları'nın geçerliliğinin devam edeceği açık bir biçimde ifade edilmiştir⁷⁰⁶. 31 Mart 2004 Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü'ne (Annan Planı⁷⁰⁷) ilişkin belgede de, Kuruluş Andlaşması, Garanti Andlaşması ve İttifak Andlaşması'nın yürürlükte kalmaya devam edeceği belirtilmiştir. Ancak gereğine göre uyarlanarak (*mutatis mutandis*) yeni duruma uygulanacağı belirtilmiştir⁷⁰⁸. Plan da, Kıbrıs'ın, Garanti Andlaşması, İttifak Andlaşması ve Kuruluş Andlaşması ile kurulan dengeleri gözeterek, Yunanistan ve Türkiye ile özel dostluk bağlarını koruyacağı belirtilmiştir⁷⁰⁹.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki; 1974 Müdahalesi, bu andlaşmaları ne sona erdirmiş ne de askıya almıştır. Bu andlaşmaların yürürlükte olduğu, yukarıda verdiğimiz

⁷⁰⁴ Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 22. Dönem 1. Yasama Yılı 42.Birleşim 06/Mart/2003Perşembe, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslan_gic?P4=8765&P5=B&page1=47&page2=47, (24.4.2016).

⁷⁰⁵ Garanti Andlaşması md. 1 ve 2.

⁷⁰⁶ "Fikirler Dizisi" taslağının Türkçe terçümesi için bkz. BM Genel Sekreteri Butros Gali Tarafından Hazırlanan "Gali Haritası" ve "Gali Çözüm Planı", <http://www.kktcb.org/upload/pdf/5795.pdf>, (23.4.2016).

⁷⁰⁷ Annan Planı, Kıbrıs adasının bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesini öngören bir BM planıdır. Bu plan Ada'nın, İngiliz üsleri bölgesi dışında kalan ve Türk ve Rum kesimleri halinde bölünmüş kısımlarının bağımsız ve federal nitelikte bir devlet olacak şekilde birleştirilmesini öngörmektedir. Ancak 24 Nisan 2004 tarihinde KKTC ve GKRY'de yapılan referandumlarla oylamaya sunulan plan, Türk tarafından %64.91 oranında kabul gördüğü halde, Rumların %75.38 oranında red oyu vermesi nedeniyle planın hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır. Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs'ta Çözüm İçin Ortaya Çıkan Gali ve Annan Planlarının Temel Özellikleri", Soyalp Tamçelik (Ed.), **2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu** içinde (81-141), Ankara:EkoAvrasya Yayınları, 2013, s.103.

⁷⁰⁸ Annan Planı olarak bilinen, Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözüm planı için bkz. BM Kapsamlı Çözüm Planı (Annan Planı), <http://www.mfa.gov.tr/bm-kapsamli-cozum-planı- annan-planı .tr.mfa>, (24.4.2016); Tamçelik, s.103.

⁷⁰⁹ Türk, s.180.

örneklerden anlaşılacağı üzere, tüm taraflarca da kabul edilmektedir. Ancak tarafların bu andlaşmalar arasında ayırım yaparak, kendi dış politikaları doğrultusunda bazılarını vurgu yaparken diğerlerini görmezden geldikleri gözlenmektedir. Belirtmek gerekir ki; uluslararası hukuka göre tek başına bu tür bir yaklaşım, uluslararası andlaşmaların yürürlüğünü etkileyecek nitelikte değildir⁷¹⁰.

⁷¹⁰ Özersay, s.220.

SONUÇ

Çalışmamız sonucunda vardığımız temel netice, uygulanan uluslararası hukukta silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalara etkileri konusunda genel ve kabul edilmiş ilkelerin ve kuralların mevcut olmadığıdır. Bu durum, bu hususu özel olarak düzenleyen uluslararası bir andlaşma ve uluslararası örf ve adet hukuku kuralı veya kurallarının bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Savaşın, devletler arası ilişkilerin devamlı bir özelliği olduğu eski tarihlerde, devletler arasında meydana gelen savaş veya silahlı çatışmaların, bu devletlerin andlaşmaları üzerindeki etkileri hususu, herhangi bir tartışmaya yer vermeyecek bir biçimde açık ve netlik arz ediyordu. Andlaşma ilişkilerinin genellikle iki taraflı, sayıca az ve sınırlı konulara ilişkin olduğu bu dönemde kabul edilen görüş, savaş kararı ile birlikte, muharip taraflar arasında tüm andlaşmaların sona erdiği idi. Bu görüşün devlet uygulamalarına hâkim olduğu dönemde, savaş kararının ilanı ile birlikte, bütün andlaşmaların da sona erdirildiği ilan edilmekteydi. Dolayısıyla bu dönemde muharip devletler arasındaki andlaşma ilişkilerinin, yaşanan savaşlardan ne şekilde etkilendikleri yönünde bir sorun meydana gelmemekteydi.

19. yüzyıldan sonra, devletler arasında ticari, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkiler artmış ve yaygınlaşmıştır. Bu duruma bağlı olarak, andlaşmaların sayısında olağanüstü bir artış ve düzenledikleri konuların çeşitliliği bakımından da büyük bir genişleme yaşandı. Bu ilişkileri düzenleyen andlaşmaların, yaşanacak bir silahlı çatışma nedeniyle sona ereceği görüşü, devletler arasındaki yoğun ilişkiler karşısında, geçmiş dönemdeki etkisini yitirdi. Zamanla tanına istisnalardan sonra nihayet, mutlak sona erme görüşüne karşı, savaşın veya silahlı çatışmaların devletler arasındaki andlaşma ilişkilerini hiçbir şekilde etkilememesi veya bu ilişkilere etkilerinin daha az olması gerektiği yönünde görüşler ileri sürülmeye başlandı.

Silahlı çatışmaların andlaşmaları etkilememesi gerektiğini savunan görüşe göre, devletler arasında silahlı çatışmaların meydana gelmesi, adı ve düzenlediği konu ne olursa olsun, muharip devletler arasında akdedilmiş olan andlaşmaları etkilemeyecektir. Ancak bu kesin ilkeye, bizzat bu görüşü ileri sürenler tarafından çok

sayıda andlaşma türünü kapsayabilecek istisnalar tanınmıştır. Örneğin, uluslararası kuruluşlara ilişkin andlaşmalar, ittifak, garanti, yardım ve yorumu veya uygulaması devletler arasındaki silahlı çatışmanın doğrudan sebebi olan andlaşmaların sona ereceği kabul edilmekteydi. UHE'nin 1912 yılında ileri sürdüğü bu görüş, ileri sürüldüğü dönemin kabul gören uygulamasıyla tutarlı olmadığı gibi, görüşün ileri sürüldüğü tarihten sonra meydana gelen savaşlarda, bazı devletlerce mutlak sona erme teorisinin uygulanmaya devam edildiği görülmüştür.

Mutlak sona erme görüşüne karşı olarak ortaya çıkan daha gerçekçi bir görüş, savaşın andlaşmalar üzerinde etkisi olabileceğini kabul eden, mutlak sona erme ve savaşın andlaşmaları etkilememesi gerektiği görüşleri arasında bir denge ve orta yol sağlamaya çalışan, silahlı çatışmaların bazı andlaşmaları sona erdirebileceği, bazı türdeki andlaşmaları askıya alırken diğer bir takım andlaşmaların yürürlüğüne etki etmeyeceğini ileri süren görüştür. Doktrinde ve ABD ve diğer bazı devletlerin yerel mahkeme içtihatlarında destek gören bu görüş, hangi andlaşmaların yürürlükte kalmaya devam edeceği, hangilerinin askıya alınacağı ve hangilerinin son bulacağı konusunda kesin ilkeler ve kurallar ortaya koyamamıştır.

Bu orta yollu ve gerçekçi görüşü savunan bazı yazarlar, silahlı çatışmaların uluslararası andlaşmalar üzerindeki etkilerinin tespitinde tarafların niyetine bakılması gerektiğini ileri sürmektedirler. Ancak çoğu andlaşmanın silahlı çatışma veya savaş durumuna ilişkin bir ifade içermediği hususu göz önüne alındığında, bu görüşün soruna çözüm getirmede yetersiz kalacağı açıkça gözükmemektedir. Bu görüşün kesin bir netice vermemesi nedeniyle, uyumluluk prensibi ileri sürüldü. Doktrinindeki diğer bazı uluslararası hukukçular ise, andlaşmaları amaçlarına ve niteliklerine göre sınıflandırarak, savaşın bu andlaşmalar üzerindeki etkilerini tespit etmeye çalıştılar. Ancak bu görüşün en olumsuz yönü veya diğer bir ifadeyle genel bir çözüm yaratamamasının temel sebebi, farklı yazarlar tarafından oluşturulan farklı sınıflandırmalar arasında bir yeknesaklık bulunmaması ve kimi sınıflandırmalarda sona ereceği kabul edilen bazı andlaşmaların, başka bazı sınıflandırmalarda yürürlükte kalacağı veya askıya alınacağının belirtilmesiydi. Bu görüşü savunan yazarlar arasındaki genel düşünce farklılığına rağmen, devlet uygulamaları tarafından da teyit

edildiği görülen bir durum olarak, bazı andlaşmaların, savaş veya silahlı çatışmalara rağmen yürürlüğünü devam ettireceği konusunda bir mutabakat bulunmaktadır. Örneğin silahlı çatışmalar sırasında uygulanmak üzere akdedilmiş andlaşmalar, sınırların tespit ve tadiline ilişkin andlaşmalar ve kalıcı bir rejim kuran veya ilan eden ya da statüyü düzenleyen andlaşmalar meydana gelecek bir savaşta dahi yürürlükte kalacağı kabul gören andlaşmalardır.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaş, politikanın ve devletlerarası ilişkilerin meşru bir aracı olmaktan çıkarma gayretlerinin sonucunu almak, ancak kuvvet kullanımını ilke olarak genel bir biçimde yasaklayan BM Şartı ile sağlanabilmiştir. Ancak, BM Şartı'ndan sonra da, devletler arası ilişkilerde kuvvet kullanımının yaygın bir biçimde devam ettiği görülmektedir. BM Şartı'nın kabulünden sonra, Kore Savaşı, Pakistan-Hindistan arasında 1965 ve 1971 yılında yaşanan savaşlar, 1962 yılında Çin ve Hindistan Savaşı, Arap Devletleri ile İsrail arasında yaşanan 1967 ve 1973 Savaşları, 1980-1988 Irak-İran Savaşı, Eski Yugoslavya'da yaşanan olaylar, Somali Krizi, 1982 İngiltere-Arjantin Savaşı, 2003 Irak Savaşı ve diğer birçok savaş bu durumun en açık örnekleridir. Bu ihtilafların çoğu, savaş olarak değil, silahlı çatışma olarak adlandırılmıştır. Ancak, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, klasik devletler arası çatışmalardan yanında, iç çatışmalar, vekâlet savaşları, insancıl müdahaleler ve siber savaşların sayısında önemli bir artış meydana gelmiş bulunmaktadır. Özellikle 2010 yılından itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinde başlayan halk ayaklanmaları ve bu devletlerdeki rejimlerin tutumları, bir çok devlette, organize silahlı güçler ve rejim güçleri arasında yoğun ve uzun süreli çatışmalara neden olmuştur. Kimi durumlarda, bu çatışmalara, üçüncü devletler tarafından, doğrudan veya dolaylı müdahaleler olmuştur. Libya'dan sonra bu durumun en açık örneklerini, Suriye, Irak ve Yemen'de görmekteyiz. Ortadoğu'nun yanı sıra Ukrayna, Nijerya, Güney Sudan, Somali ve diğer birçok devlette silahlı çatışmalar yaşanmaya devam etmektedir.

Yukarıda özetlediğimiz silahlı çatışmaların değişen niteliği ve bunun yanında, ABD'nin 11 Eylül 2001'den sonra başlattığı terörizme karşı savaş politikası, silahlı çatışmaların andlaşmalar üzerindeki etkileri sorunu daha karmaşık bir hal'e dönüştürmüştür. 1969 Viyana Sözleşmesi'nin, bu sorunu Sözleşmenin kapsamı dışında

bırakması nedeniyle, 1985 yılında UHE bu konuya ilişkin bir çalışma gerçekleştirmiş ve 11 maddeden oluşan bir maddeler çalışması hazırlamıştır. Bu sorun, daha yakın bir tarihte ise, tezin İkinci Bölümünde ayrıntılı olarak incelendiği üzere, UHK tarafından ele alınmıştır. Komisyonun benimsediği temel ilke, bir silahlı çatışmanın varlığının *ipso facto* bir andlaşmanın yürürlüğünü sona erdirmeyeceği veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya almayacağıdır. Ancak Komisyon tarafından hazırlanan Taslak Maddeler’de, silahlı çatışmanın andlaşmalar üzerinde hiçbir etkisinin olmayacağı şeklinde bir yaklaşım olduğu da söylenemez.

Silahlı çatışmaların andlaşmalara etkilerinin tespiti bakımından Komisyon, öncelik sırasına göre uygulanacak ilkeler belirlemiştir. Bunlar; ilk olarak ilgili andlaşmanın kendisinin, silahlı çatışma durumunda, yürürlüğüne ilişkin hükümler barındırması durumunda bu iradeye üstünlük tanınacağıdır. İlgili andlaşmanın açık bir hüküm içermemesi durumunda, uluslararası hukukun andlaşmaların yorumlamasına ilişkin kuralları uygulanarak, bir tespit yapılması gerekecektir. Komisyon, bu iki maddenin uygulanmasına rağmen netice alınamaması halinde, andlaşmanın sona erme, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın askıya alınmaya elverişli olup olmadığını gösteren faktörlere bakılması gerektiğini belirtmektedir. 6. maddede düzenlenen bu faktörlerin bazıları andlaşmanın niteliği ile ilgiliyken, diğerleri silahlı çatışmanın niteliğine ilişkindir.

Komisyon tarafından, 7. maddede, düzenledikleri konular itibariyle, silahlı çatışma sırasında, kısmen veya tamamen, yürürlüğü devam edeceği anlaşılan, örnek bir andlaşmalar listesi hazırlanmıştır. Ancak, bu örnek andlaşmalar listesindeki bazı istisnalar dışında, silahlı çatışmalar sırasında bu andlaşmaların yürürlüklerinin devam edeceği konusunda, devlet uygulamalarında bir kesinlik bulunmamaktadır. Bu andlaşma türlerinin silahlı çatışmalardan nasıl etkilenecekleri konusunda net bir kanıya varılması için, özellikle güncel devlet uygulamalarını ve doktrindeki güncel görüşleri ele alan daha ayrıntılı çalışmaların yapılması gerekecektir.

Komisyon’dan önce bu konuyu ele alan hiçbir çalışmada, iç çatışmaların andlaşmalar üzerinde etkilerinin olabileceğine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak Komisyon, silahlı çatışmalar kavramının, yıllar içerisinde dönüşümünü dikkate

olarak bu tür silahlı çatışmaların da andlaşmalar üzerinde etkilerinin olabileceğini kabul etmiş ve bu çatışmaları da Taslak Maddeler'in kapsamına almıştır. Ancak bu durumun, devletler arası andlaşma ilişkilerinin istikrarını olumsuz etkileyeceği kaygısıyla, Komisyonun bu tutumuna eleştiriler yöneltmiştir.

Belirtmek gerekir ki; Komisyonun çalışması, örf ve adet hukukunu kodifiye eden bir çalışma değildir. Ancak Komisyonun uluslararası hukuku geliştirme görevine uygun olarak ortaya koyduğu Taslak Maddeler, olması gereken hukuk bakımından birçok önemli maddeye yer vermiştir. 9. maddede öngörülen bildirim yükümlülüğü; 12. maddede düzenlenen, andlaşmayı sona erdirme, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma hakkının kaybı; 13. maddede düzenlenen bir silahlı çatışmadan sonra andlaşma ilişkilerinin yenilenmesi veya yeniden başlaması bu nitelikte olan düzenlemelerdir.

UHK'nin bu çalışması, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri konusuna çok önemli katkılar yapmıştır. Komisyon, uluslararası hukukta tartışmalı ve belirsizlik gösteren bir konuda bu çalışmasıyla; genel, etkin, gerçekçi ve soyut ilkeler ve kurallar geliştirmiştir. Söz konusu Taslak Maddeler, uluslararası bir andlaşma olarak devletlerce kabul edilmese dahi, UAD başta olmak üzere, uluslararası yargı organlarına, yerel mahkemelere ve devletlerin siyasi birimlerine yol gösterici nitelikte olacağı şüphesizdir.

Tezin son bölümünde, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri konusunda Türk uygulaması incelenmiştir. Belirtmek gerekir ki, Osmanlı Devleti uygulamasının tartışmasız bir biçimde ortaya koyduğu ve doktrin tarafından da belirtildiği üzere, Osmanlı Devleti, meydana gelen bir savaşta andlaşmaların sona erdiği kuralını benimsemişti. Ancak savaş hukukuna ilişkin andlaşmaların, meydana gelen savaş durumuna rağmen yürürlükte kalacağı kabul edilmekteydi. Türkiye, Lozan Barış Konferansında, savaştan önceki andlaşmaların meydana gelen savaş nedeniyle sona erdiğini savunmuştur. Bundan dolayı da, eski andlaşmaların yeniden yürürlüğe konmasını kabul etmemiştir. Bununla birlikte Türkiye, teknik nitelikte bazı çok taraflı andlaşmaların tekrar yürürlüğe girmelerini kabul etmiştir. 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye, Japonya ve Almanya ile sıcak bir çatışma içine girmemekle birlikte, her iki ülkeye de resmi olarak savaş ilan etmiştir. Bu savaş ilanının, Türkiye ile bu devletler arasındaki

andlaşma ilişkilerini hangi biçimde etkilediği konusunda, doktrinde, *Eroğlu* tarafından yapılan kısa bir değerlendirme dışında, herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Özetle belirtmek gerekirse, Japonya ile yapılan barış andlaşmasında, iki taraflı andlaşmaların yenilenmiş veya yürürlükte kalmış sayılması bakımından, öngörülen bildirim Türkiye tarafından yapılmamıştır. Almanya ile olan andlaşmalar bakımından ise, Türkiye ve Almanya arasında farklı tarihlerde imzalanmış dostluk ve saldırmazlık andlaşmalarının, savaş ilanı ile birlikte fesholunduğu belirtilmiştir. Diğer bazı andlaşmalar ise, iki ülke arasında savaş durumunun sona ermesinden sonra, taraflarca yeniden yürürlüğe sokulmuştur.

Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında akdedilen ve Kıbrıs sorununa, *enosis* ve taksimi dışlayan bir çözüm getiren 1959-1960 Andlaşmalarının 1974 yılında yaşanan Türkiye müdahalesinden ne şekilde etkilendiği konusunda, silahlı çatışmaların andlaşmalara etkileri bağlamında yapılmış bir çalışmaya, ne Türk literatüründe ne de yabancı literatürde rastlanmamıştır. Ancak bu andlaşmaların akdedilmesine giden süreç ve andlaşmaların nitelikleri incelendiğinde, bir bütün olarak görülmesi gereken bu andlaşmalar konusunda şu sonuç çıkarılabilir ki; yaşanan silahlı çatışma, bu anlaşmaları sona erdirmemiştir. Ancak hem genelde Türk uygulaması hem de özelde 1959-1960 Andlaşmaları hakkında daha kesin ve sağlıklı sonuçların elde edilmesi için daha ayrıntılı çalışmaların yapılması gerekmektedir.

EKLER

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER A/RES/66/99 BELGESİNİN

TÜRKÇE TERCÜMESİ

SİLAHLI ÇATIŞMALARIN ANLAŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPSAM VE TANIMLAR

Madde 1

Kapsam

Bu taslak maddeler silahlı çatışmaların, Devletler arasındaki andlaşma ilişkilerine etkilerine uygulanır.

Madde 2

Tanımlar

Bu taslak maddeler bakımından:

(a) “andlaşma”, ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve kendine mahsus ismi ne olursa olsun, Devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve uluslararası hukuka tabi olan uluslararası andlaşma demektir ve uluslararası örgütlerin de taraf olduğu devletler arasındaki andlaşmaları da kapsar.

(b) “silahlı çatışma”, Devletlerarasında silahlı güce başvurma durumu ya da hükümet kurumları ile organize silahlı gruplar arasında uzun süreli (protracted) silahlı şiddet anlamına gelmektedir.

⁷¹¹ Tercüme, Belgenin, İngilizce metni dikkate alınarak tarafımızdan yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İLKELER

BİRİNCİ BAP

Silahlı Çatışma Durumunda Andlaşmanın Uygulanması

Madde 3

Genel ilke

Bir silahlı çatışmanın varlığı kendiliğinden (*ipso facto*) bir andlaşmanın yürürlüğünü sona erdirmez veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya almaz:

3. Çatışmaya taraf Devletler arasında;
4. Çatışmaya taraf bir Devlet ve taraf olmayan bir Devlet arasında.

Madde 4

Andlaşmaların yürürlüğüne ilişkin hükümler

Bir andlaşmanın kendisinin, silahlı çatışma durumunda, yürürlüğüne ilişkin hükümler barındırması durumunda, bu hükümler uygulanmalıdır.

Madde 5

Anlaşmanın yorumlamasına ilişkin kuralların uygulanması

Bir silahlı çatışma durumunda, bir andlaşmanın sona erme, çekilme veya askıya alınmaya elverişli olup olmadığını tespit etmek için, uluslararası hukukun andlaşmaların yorumlanmasına ilişkin kuralları uygulanacaktır.

Madde 6

Bir andlaşmanın, sona erme, çekilme veya askıya alınmaya elverişli olup olmadığını gösteren faktörler

Bir andlaşmanın silahlı çatışma durumunda, sona erme, çekilme veya askıya alınmaya elverişli olup olmadığını tespit etmek için aşağıdakiler de dâhil olmak üzere, tüm ilgili faktörler dikkate alınacaktır:

1. Andlaşmanın niteliği, özellikle konusu, amaç ve hedefi, içeriği ve andlaşmaya taraf olanların sayısı; ve
2. Silahlı çatışmanın, coğrafi kapsamı, ölçeği ve yoğunluğu, süresi gibi nitelikleri ile uluslararası olmayan silahlı çatışma durumunda, harici karışmanın derecesi.

Madde 7

Konuları dolayısıyla andlaşmaların yürürlüğünün devam etmesi

Düzenledikleri konuları itibariyle, silahlı çatışma sırasında, kısmen veya tamamen, yürürlüğü devam edeceği anlaşılan, örnek bir andlaşmalar listesi, bu taslak maddelerin ek'inde bulunabilir.

İKİNCİ BAP

Andlaşmaların Yürürlüğü İle İlgili Diğer Hükümler

Madde 8

Silahlı çatışma sırasında andlaşmaların akdedilmesi

1. Bir silahlı çatışmanın varlığı, bu çatışmaya taraf olan bir Devletin uluslararası hukuka uygun olarak andlaşma akdetme yetkisini etkilemez.
2. Devletler silahlı çatışma sırasında aralarında yürürlükte bulunan bir andlaşmayı veya andlaşmanın bir bölümünü sonlandırmaya ya da askıya almaya ilişkin andlaşmalar yapabilir, ya da andlaşmayı değiştirmek veya tadil etmek üzere anlaşabilirler.

Madde 9

Andlaşmayı sona erdirme veya çekilme ya da yürürlüğünü askıya alma niyetinin bildirilmesi

1. Bir silahlı çatışmanın sonucu olarak bir Devlet, taraf olduğu bir andlaşmayı sona erdirme veya andlaşmadan çekilme ya da andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma niyetinde ise, diğer taraf Devlete veya andlaşmaya taraf diğer Devletlere ya da depozitere bu niyetini bildirecektir.
2. Daha ileri bir tarih belirtilmedikçe, bildirim, diğer taraf Devlet veya Devletler tarafından alındıktan sonra etkili olacaktır.
3. Yukarıdaki fıkralarda yer alan hiçbir hüküm, taraf bir Devletin ilgili andlaşma veya uluslararası hukukun uygulanabilir diğer hükümlerine göre, makul bir süre içinde, andlaşmanın sona erdirilmesi veya andlaşmadan çekilme ya da andlaşmanın yürürlüğünün askıya alınması konusundaki itiraz hakkını etkilemeyecektir.
4. Eğer 3. fıkraya uygun olarak bir itirazda bulunulmuşsa, ilgili Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 33 üncü maddesinde belirtilen yollarla bir çözüm arayacaktır.
5. Yukarıdaki fıkralarda yer alan hiçbir hüküm, uygulanabilirliği devam ettikçe, Devletlerin uyuşmazlıkların çözüm yolları ile ilgili hak ve yükümlülüklerini etkilemeyecektir.

Madde 10

Uluslararası hukukun bir andlaşmadan bağımsız olarak empoze ettiği yükümlülükler

Bir silahlı çatışmanın sonucu olarak bir andlaşmanın sona erdirilmesi veya andlaşmadan çekilme ya da andlaşmanın yürürlüğünün askıya alınması, herhangi bir Devletin andlaşmada yer verilen fakat andlaşmadan bağımsız olarak uluslararası hukuk gereğince

uymak zorunda olduğu herhangi bir yükümlülüğünü yerine getirmesi görevini hiçbir şekilde zedelemmez.

Madde 11

Andlaşma hükümlerinin ayrılabilmesi

Silahlı çatışmanın sonucu olarak andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma, andlaşma başka türlü öngörmedikçe veya Taraflar başka türlü mutabık kalmadıkça, şu durumlar hariç olmak üzere, andlaşmanın tamamı hakkında etkili olacaktır:

1. andlaşma, uygulanmaları bakımından andlaşmanın geri kalan kısmından ayrılabilir hükümler içeriyorsa
2. bu hükümlerin kabulünün diğer Taraf veya Tarafların andlaşma ile bir bütün olarak bağlanma rızasının esaslı bir temeli olmadığı andlaşmadan anlaşılabiliriyorsa veya başka türlü tespit edilebiliyorsa; ve
3. andlaşmanın geri kalan kısmının ifaya devam edilmesi haksız olmayacaksa.

Madde 12

Andlaşmayı, sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma hakkının kaybı

Bir Devlet durumlardan haberdar olduktan sonra silahlı çatışmanın sonucu olarak, bir andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme ya da andlaşmanın yürürlüğünü askıya almayla ilgili bir gerekçeye, eğer,

1. andlaşmanın, yürürlükte kaldığı veya yürürlükte olmaya devam ettiği hususunu açıkça kabul etmiş olursa; veya
2. Davranışı sebebiyle andlaşmanın, yürürlükte kaldığı veya yürürlükte tutulmasına zımnen rıza gösterdiğinin kabul edilmesi gerekiyorsa, artık başvuramaz.

Madde 13

Bir silahlı çatışmadan sonra andlaşma ilişkilerinin yenilenmesi veya yeniden başlaması

1. Silahlı çatışmadan sonra, silahlı çatışmanın bir sonucu olarak sona ermiş veya yürürlüğü askıya alınmış andlaşmaların yenilenmesini, Taraf Devletler, andlaşma çerçevesinde düzenleyebilirler.
2. Silahlı çatışmanın sonucu olarak askıya alınmış bir andlaşmanın, yürürlüğünün yeniden başlaması 6. maddede atıfta bulunulan faktörlere göre belirlenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Diğer Hükümler

Madde 14

Meşru müdafaa hakkının kullanımın anlaşmalar üzerindeki etkisi

Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak, asli bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkını icra eden bir Devlet, tarafı olduğu andlaşmanın bu hakkın kullanımı ile uyumlu olmayan yürürlüğünü, kısmen veya tamamen askıya alma hakkına sahiptir.

Madde 15

Saldırgan devletin yarar sağlama yasağı

Birleşmiş Milletler Şartı ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3314 (XXIX) sayılı kararı uyarınca saldırı fiilini işleyen bir Devlet, eğer sonucu onun menfaatine olacaksa, saldırıdan kaynaklanan silahlı çatışmanın sonucu olarak, bir andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alamayacaktır.

Madde 16

Güvenlik Konseyi Kararları

Bu taslak maddeler, Birleşmiş Milletler Şartı uyarınca Güvenlik Konseyi tarafından alınan ilgili kararlara hâlel getirmez.

Madde 17

Tarafsızlık hukukundan kaynaklanan haklar ve yükümlülükler

Bu taslak maddeler, Devletlerin, tarafsızlık hukukundan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerine hâlel getirmez.

Madde 18

Diğer sona erdirmeye, çekilme veya yürürlüğünü askıya alma durumları

Bu taslak maddeler, diğerlerinin yanı sıra; (a) esaslı bir şekilde ihlal, (b) sonraki imkânsızlık veya (c) şartların esaslı şekilde değişmesi sonucu, andlaşmayı sona erdirmeye, anlaşmadan çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alınması hakkına hâlel getirmez.

Ek

7. maddede sözü edilen örnek andlaşmalar listesi

- (a) İnsancıl hukuka ilişkin andlaşmalar da dahil olmak üzere savaş hukukuna ilişkin andlaşmalar;
- (b) Kara ve deniz sınırlarının tespit ve tadiline ilişkin andlaşmalar da dahil olmak üzere, kalıcı bir rejimi kuran veya ilan eden ya da statüyü düzenleyen andlaşmalar;
- (c) Çok taraflı hukuk kuralı koyan andlaşmalar;
- (d) Uluslararası ceza adaletine ilişkin andlaşmalar;
- (e) Dostluk, ticaret ve seyrüsefer andlaşmaları ile kişisel haklara ilişkin andlaşmalar;

- (f) İnsan haklarının uluslararası korunmasına ilişkin andlaşmalar;
- (g) Çevrenin korunmasına ilişkin uluslararası andlaşmalar;
- (h) Uluslararası su yolları ve ilgili tesisler ve araçlara ilişkin andlaşmalar;
- (i) Akiferler ve ilgili tesisler ve araçlara ilişkin anlaşmalar
- (j) Uluslararası örgütlerin kurucu belgelerini oluşturan andlaşmalar;
- (k) Uzlaşma, arabuluculuk, tahkim ve yargı çözümünü başvuru dâhil olmak üzere, uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümüne ilişkin andlaşmalar;
- (l) Diplomatik ve konsolosluk ilişkileri ile ilgili andlaşmalar.

ULUSLARARASI HUKUK ENSTİTÜSÜ’NÜN 1985 TARİHLİ
SİLAHLI ÇATIŞMALARIN ANDLAŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
KARARI (RESOLUTION)

Madde 1

Bu Karar (Resolution) bakımından, ”silahlı çatışma” kavramı, silahlı çatışmaya taraf olanlardan herhangi biri veya tamamı tarafından resmi savaş ilanının veya başkaca bir ilanın yapılmış olup olmadığına bakılmaksızın, nitelikleri veya kapsamı itibariyle, muharip devletler arasında veya muharip devletlerle üçüncü devletler arasındaki andlaşma ilişkilerini etkileme ihtimali bulunan savaş durumu veya silahlı eylemleri içeren uluslararası çatışma anlamına gelmektedir.

Article 2

Bir silahlı çatışmanın meydana gelmesi, silahlı çatışmanın tarafları arasında yürürlükte bulunan andlaşmaların yürürlüğünü *ipso facto* sona erdirmez veya askıya almaz.

Madde 3

Bir silahlı çatışmanın patlak vermesi, andlaşmanın, kendi hükümlerine bağlı olarak, bir silahlı çatışma durumunda uygulanırlığının devam edeceğini açıkça belirtiyor veya andlaşmanın niteliği ya da amacı gereği bir silahlı çatışma süresince uygulanır addediliyorsa taraflar arasında andlaşmanın yürürlüğü devam eder.

Madde 4

Bir silahlı çatışmanın varlığı taraflardan birine, anlaşmada aksi öngörülmedikçe, gerçek kişiyi korumaya yönelik anlaşma hükümlerinin yürürlüğünü tek taraflı olarak sona erdirme ya da askıya alma yetkisi vermez.

⁷¹² Tercüme, Belgenin, İngilizce metni dikkate alınarak tarafımızdan yapılmıştır.

Madde 5

Bir silahlı çatışmanın patlak vermesi, bu silahlı çatışmanın tarafı bir devlet ile üçüncü bir devlet arasında yürürlükte bulunan ikili andlaşmaların yürürlüğünü ipso facto sona erdirmez veya askıya almaz.

Çok taraflı bir andlaşmanın taraflarından bazıları arasında bir silahlı çatışmanın patlak vermesi, diğer akit Devletler arasında veya bunlar ile silahlı çatışmaya taraf devletler arasında, bu andlaşmanın yürürlüğünü ipso facto sona erdirmez veya askıya almaz.

Madde 6

Bir uluslararası örgütü kuran andlaşma, taraflarından herhangi biri arasındaki silahlı çatışmanın varlığından etkilenmez.

Madde 7

Birleşmiş Milletler Şartına uygun olarak, bireysel veya kolektif, meşru müdafaa hakkını icra eden devlet, ileride Güvenlik Konseyi tarafından saldırgan devlet olarak tanımlanmanın sonuçlarına tabi olarak, bu hakkın kullanımı ile uyumlu olmayan andlaşmanın yürürlüğünü, kısmen veya tamamen, askıya alma hakkına sahiptir.

Madde 8

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin barışın tehdidi, barışın bozulması veya bir saldırı fiili ile ilgili bir Kararı uyarınca hareket eden bir devlet, bu kararla uyumlu olmayan andlaşmanın yürürlüğünü sonlandıracak ya da askıya alacaktır.

Madde 9

Birleşmiş Milletler Şartı ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3314 (XXIX) sayılı kararı uyarınca saldırı fiilini işleyen devlet, eğer bu durum kendi menfaatine olacaksa bir anlaşmayı sona erdiremeyecek veya andlaşmanın yürürlüğünü askıya alamayacaktır.

Madde 10

Bu Karar (Resolution), tarafsızlıktan kaynaklanan hak ve yükümlölüklerle helal getirmez.

Madde 11

Silahlı çatışmanın sonunda ve aksi kararlaştırılmadıkça, yürürlüğü askıya alınmış olan andlaşma mümkün olan en kısa sürede tekrar yürürlüğe girmelidir.

Ek-3

Resolution adopted by the General Assembly on 9 December 2011 [on the report of the Sixth Committee (A/66/473)] 66/99.

Effects of armed conflicts on treaties

Part One

Scope and definitions

Article 1

Scope

The present draft articles apply to the effects of armed conflict on the relations of States under a treaty.

Article 2

Definitions

For the purposes of the present draft articles:

(a) “treaty” means an international agreement concluded between States in written form and governed by international law, whether embodied in a single instrument or in two or more related instruments and whatever its particular designation, and includes treaties between States to which international organizations are also parties;

(b) “armed conflict” means a situation in which there is resort to armed force between States or protracted resort to armed force between governmental authorities and organized armed groups.

Part Two

Principles

Chapter I

Operation of treaties in the event of armed conflicts

Article 3

General principle

The existence of an armed conflict does not ipso facto terminate or suspend the operation of treaties:

- (a) as between States parties to the conflict;
- (b) as between a State party to the conflict and a State that is not.

Article 4

Provisions on the operation of treaties

Where a treaty itself contains provisions on its operation in situations of armed conflict, those provisions shall apply.

Article 5

Application of rules on treaty interpretation

The rules of international law on treaty interpretation shall be applied to establish whether a treaty is susceptible to termination, withdrawal or suspension in the event of an armed conflict.

Article 6

Factors indicating whether a treaty is susceptible to termination, withdrawal or suspension

In order to ascertain whether a treaty is susceptible to termination, withdrawal or suspension in the event of an armed conflict, regard shall be had to all relevant factors, including:

- (a) the nature of the treaty, in particular its subject-matter, its object and purpose, its content and the number of parties to the treaty; and
- (b) the characteristics of the armed conflict, such as its territorial extent, its scale and intensity, its duration and, in the case of non-international armed conflict, also the degree of outside involvement.

Article 7

Continued operation of treaties resulting from their subject-matter

An indicative list of treaties the subject-matter of which involves an implication that they continue in operation, in whole or in part, during armed conflict, is to be found in the annex to the present draft articles.

Chapter II

Other provisions relevant to the operation of treaties

Article 8

Conclusion of treaties during armed conflict

1. The existence of an armed conflict does not affect the capacity of a State party to that conflict to conclude treaties in accordance with international law.

2. States may conclude agreements involving termination or suspension of a treaty or part of a treaty that is operative between them during situations of armed conflict, or may agree to amend or modify the treaty.

Article 9

Notification of intention to terminate or withdraw from a treaty or to suspend its operation

1. A State intending to terminate or withdraw from a treaty to which it is a Party, or to suspend the operation of that treaty, as a consequence of an armed conflict shall notify the other State Party or States Parties to the treaty, or its depositary, of such intention.

2. The notification takes effect upon receipt by the other State Party or States Parties, unless it provides for a subsequent date.

3. Nothing in the preceding paragraphs shall affect the right of a Party to object within a reasonable time, in accordance with the terms of the treaty or other applicable rules of international law, to the termination of or withdrawal from the treaty, or suspension of its operation.

4. If an objection has been raised in accordance with paragraph 3, the States concerned shall seek a solution through the means indicated in Article 33 of the Charter of the United Nations.

5. Nothing in the preceding paragraphs shall affect the rights or obligations of States with regard to the settlement of disputes insofar as they have remained applicable.

Article 10

Obligations imposed by international law independently of a treaty

The termination of or the withdrawal from a treaty, or the suspension of its operation, as a consequence of an armed conflict, shall not impair in any way the duty of any State to fulfil any obligation embodied in the treaty to which it would be subject under international law independently of that treaty.

Article 11

Separability of treaty provisions

Termination, withdrawal from or suspension of the operation of a treaty as a consequence of an armed conflict shall, unless the treaty otherwise provides or the Parties otherwise agree, take effect with respect to the whole treaty except where:

- (a) the treaty contains clauses that are separable from the remainder of the treaty with regard to their application;
- (b) it appears from the treaty or is otherwise established that acceptance of those clauses was not an essential basis of the consent of the other Party or Parties to be bound by the treaty as a whole; and
- (c) continued performance of the remainder of the treaty would not be unjust.

Article 12

Loss of the right to terminate or withdraw from a treaty or to suspend its operation

A State may no longer terminate or withdraw from a treaty or suspend its operation as a consequence of an armed conflict if, after becoming aware of the facts:

- (a) it shall have expressly agreed that the treaty remains in force or continues in operation; or
- (b) it must by reason of its conduct be considered as having acquiesced in the continued operation of the treaty or in its maintenance in force.

Article 13

Revival or resumption of treaty relations subsequent to an armed conflict

1. Subsequent to an armed conflict, the States Parties may regulate, on the basis of agreement, the revival of treaties terminated or suspended as a consequence of the armed conflict.

2. The resumption of the operation of a treaty suspended as a consequence of an armed conflict shall be determined in accordance with the factors referred to in article 6.

Part Three

Miscellaneous

Article 14

Effect of the exercise of the right to self-defence on a treaty

A State exercising its inherent right of individual or collective self-defence in accordance with the Charter of the United Nations is entitled to suspend in whole or in part the operation of a treaty to which it is a Party insofar as that operation is incompatible with the exercise of that right.

Article 15

Prohibition of benefit to an aggressor State

A State committing aggression within the meaning of the Charter of the United Nations and resolution 3314 (XXIX) of the General Assembly of the United Nations shall not terminate or withdraw from a treaty or suspend its operation as a consequence of an armed conflict that results from the act of aggression if the effect would be to the benefit of that State.

Article 16

Decisions of the Security Council

The present draft articles are without prejudice to relevant decisions taken by the Security Council in accordance with the Charter of the United Nations.

Article 17

Rights and duties arising from the laws of neutrality

The present draft articles are without prejudice to the rights and duties of States arising from the laws of neutrality.

Article 18

Other cases of termination, withdrawal or suspension

The present draft articles are without prejudice to the termination, withdrawal or suspension of treaties as a consequence of, inter alia: (a) a material breach; (b) supervening impossibility of performance; or (c) a fundamental change of circumstances.

Annex

Indicative list of treaties referred to in article 7

- (a) Treaties on the law of armed conflict, including treaties on international humanitarian law;
- (b) Treaties declaring, creating or regulating a permanent regime or status or related permanent rights, including treaties establishing or modifying land and maritime boundaries;
- (c) Multilateral law-making treaties;
- (d) Treaties on international criminal justice;

- (e) Treaties of friendship, commerce and navigation and agreements concerning private rights;
- (f) Treaties for the international protection of human rights;
- (g) Treaties relating to the international protection of the environment;
- (h) Treaties relating to international watercourses and related installations and facilities;
- (i) Treaties relating to aquifers and related installations and facilities;
- (j) Treaties which are constituent instruments of international organizations;
- (k) Treaties relating to the international settlement of disputes by peaceful means, including resort to conciliation, mediation, arbitration and judicial settlement;
- (l) Treaties relating to diplomatic and consular relations.

Ek-4

The Effects of Armed Conflicts on Treaties

(Fifth Commission, Rapporteur : Mr Bengt Broms)

(The English text is authoritative. The French text is a translation.)

The Institute of International Law

Article 1

For the purpose of this Resolution, the term "armed conflict" means a state of war or an international conflict which involve armed operations which by their nature or extent are likely to affect the operation of treaties between States parties to the armed conflict or between States parties to the armed conflict and third States, regardless of a formal declaration of war or other declaration by any or all of the parties to the armed conflict.

Article 2

The outbreak of an armed conflict does not ipso facto terminate or suspend the operation of treaties in force between the parties to the armed conflict.

Article 3

The outbreak of an armed conflict renders operative, in accordance with their own provisions, between the parties treaties which expressly provide that they are to be operative during an armed conflict or which by reason of their nature or purpose are to be regarded as operative during an armed conflict.

Article 4

The existence of an armed conflict does not entitle a party unilaterally to terminate or to suspend the operation of treaty provisions relating to the protection of the human person, unless treaty otherwise provides.

Article 5

The outbreak of an armed conflict does not ipso facto terminate or suspend the operation of bilateral treaties in force between a party to that conflict and third States. The outbreak of an armed conflict between some of the parties to a multilateral treaty does not ipso facto terminate or suspend the operation of that treaty between other contracting States or between them and the States parties to the armed conflict.

Article 6

A treaty establishing an international organization is not affected by the existence of an armed conflict between any of its parties.

Article 7

A State exercising its rights of individual or collective self-defence in accordance with the Charter of the United Nations is entitled to suspend in whole or in part the operation of a treaty incompatible with the exercise of that right, subject to any consequences resulting from a later determination by the Security Council of that State as an aggressor.

Article 8

A State complying with a resolution by the Security Council of the United Nations concerning action with respect to threats to the peace, breaches of the peace or acts of aggression shall either terminate or suspend the operation of a treaty which would be incompatible with such resolution.

Article 9

A State committing aggression within the meaning of the Charter of the United Nations and Resolution 3314 (XXIX) of the General Assembly of the United Nations shall not terminate or suspend the operation of a treaty if the effect would be to benefit that State.

Article 10

This Resolution does not prejudice rights and duties arising from neutrality.

Article 11

At the end of an armed conflict and unless otherwise agreed, the operation of a treaty which has been suspended should be resumed as soon as possible.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acer, Yücel ve İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, 3. Baskı, Ankara: USAK Yayınları, 2013.
- Akande, Dapo. ‘‘International Organizations’’, Malcolm D. Evans (Ed.), **International Law** içinde, Second Edition, Oxford: Oxford University Press, 2006, ss.277-305.
- Aksar, Yusuf. **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I**, 2. Baskı, Ankara: Seçkin, 2013.
- Aksar, Yusuf. **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, 2. Baskı, Ankara: Seçkin, 2013.
- Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914-1990 /Cilt I:1914-1980**, 10. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.
- Aust, Anthony. **Modern Treaty Law and Practice**, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Aydın, Mustafa. ‘‘Savaş Kaosunda Türkiye’’, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1** içinde, 18. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, ss.387-476.
- Barker, J Craig. **The Protection of Diplomatic Personnel**, Hampshire: Ashgate, 2006.
- Bassioun, M. Cherif, **Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application**, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Bilge Suat. ‘‘The Cyprus Conflict and Turkey’’, K. H. Karpat (Eds.), **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974**, Leiden: E. J. Brill, 1975.
- Bilsel, Cemil. **Devletler Arasında Andlaşmalar Üçüncü Kitap**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1936.
- Bilsel, M. Cemil. **Lozan Birinci Cilt**, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998.
- Bilsel, M. Cemil. **Lozan İkinci Cilt**, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.
- Brownlie, Ian. **Principles of Public International Law**, Sixth Edition, Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Budak, Mustafa. **Misak-ı Milli’den Lozan’a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, İstanbul: Küre Yayınları, 5. Baskı, 2014.

- Caflish, Lucius. "The Effect of Armed Conflict on Treaties: A Stocktaking", Nerina Boschiero ve Diğerleri (Ed.), **International Court and the Development of International Law** içinde, The Hague: Asser Press, 2013, ss.31-55.
- Cassese, Antonio. **Cassese's International Criminal Law**, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Chen, Lung-Chu. **An Introduction to Contemporary International Law: A Policy-Oriented Perspective**, Third Edition, Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Cin, Halil ve Ahmet Akgündüz, **Türk-İslam Hukuk Tarihi 1. Cilt**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.
- Coşkun, Birgül Demirtaş. "Reconsidering Cyprus Issue: An Anatomy of Failure of European Catalyst (1995-2002)", **USAK Yearbook of International Politics and Law**, Vol.3, (2010).
- Crandall, Samuel B. **Treaties Their Making and Enforcement**, 2. Edition, Washington: John Byran&Company, 1916.
- Çelik, Edip F. **Milletlerarası Hukuk Birinci Kitap**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984.
- Çevikel, Nuri. "İngiliz Sömürge Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları", Mustafa Bıyıklı (Ed.), **Türk Dış Politikası -Cumhuriyet Dönemi- 2** içinde, İstanbul: Gökkuşe Yayınları, 2008, ss.231-261.
- Dekker Ige F. ve Harry H.G. Post (Eds.), **The Gulf War of 1980-1988: The Iran-Iraq War in International Legal Perspective**, Dordrecht/Boston/London:Martinus Nijhoff Publishers, 1992.
- Delbrück, Jost. "War, Effect on Treaties", Rudolf Bernhardt (Ed.), **Encyclopedia of Public International Law 4** içinde, Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1982, ss.310-315.
- Deringil, Selim. **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Detter, Ingrid. **The Law of War**, Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Dinstein, Yoram. **War, Agression and Self-Defense**, Third Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Dodd, Clement. **The History and Politics of the Cyprus Conflict**, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010.
- Doğan, İlyas. **Devletler Hukuku**, 2. Baskı, Ankara: Astana Yayınları, 2013.

- Erhan, Çağrı ve Tuğrul Arat, “1960-1980: Görelî Özerklik-3”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1** içinde, 18. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, ss.653-853.
- Erim, Nihat. **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçerisinde Kıbrıs**, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 1975.
- Erim, Nihat. **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih metinleri Cilt I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.
- Eroğlu, Hamza. “Harbin Andlaşmalara Tesiri”, **Yayınlanmamış Doçentlik Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Fakültesi, 1955.
- Ertekün, Necati M. **The Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus**, Oxford: K.Rustem &Brother, 1984.
- Fırat, Melek. “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye -1”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1** içinde, 18. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, ss.477-652.
- Fiore, Pasquale, **International Law Codified and Its Legal Sanction or the Legal Organization of the Society of States**, Edwin M. Borchard (çev.), New York: Baker, Voorhis and Company, 1918.
- Fitzmaurice, Malgosia. “The Practical Working of the Law of Treaties”, Malcolm D. Evans (Ed.), **International Law** içinde, Second Edition, Oxford: Oxford University Press, 2006, ss.187-213.
- Fleck, Dieter ve Michael Bothe (Eds.), **The Handbook of International Humanitarian Law of Military Operations**, Second Edition, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Gardiner, Richard K. **International Law**, Harlow: Pearson Longman, 2003.
- Gazioğlu, Ahmet C. **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959) Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 1998.
- Gazioğlu, Ahmet. **İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960**, İstanbul: Ekin Basımevi, 1960.
- Giegerich, Thomas. ”Termination and Suspension of the Operation of Treaties”, Oliver Dörr, Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde, Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, ss.945-1121.

- Gray, Christine. “The Use of Force and the International Legal Order”, Malcolm D. Evans (Ed.), **International Law** içinde, Second Edition, Oxford: Oxford University Press, 2006, ss.589-619.
- Grenville, John A. S. and Bernard Wasserstein (Eds.), **The Major International Treaties of the Twentieth Century: A History and Guide with Texts Volume One**, Oxon: Routledge, 2013.
- Gündüz, Aslan, **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler ve Örnek Kararlar**, İstanbul: Beta, 5. Bası, 2003.
- Gürel Şükrü S. **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 1**, Ankara: Kaynak Yayınları, 1984.
- Gürel, Şükrü S. **Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika 2**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1984.
- Hakkı, Murat Mettin (Ed.). **The Cyprus Issue a Documentary History 1878-2007**, London: I.B.Tauris, 2007.
- Hasgüler, Mehmet. **Kıbrıs’ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, 5. Baskı, İstanbul: Alfa, 2007.
- Heselhaus, Sebastian. “International Law and the Use of Force” Aaron Schwabach and Arthur John Cockfield (Eds.), **International Law and Institutions** içinde, Oxford: EOLLS Publishers, 2009, ss.60-87.
- Hill, George. **A History of Cyprus Volume IV, The Ottoman Province, The British Colony, 1571-1948**, Harry Luke (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Holland, Robert **Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959**, Oxford: Clarendon Press, 1998.
- Hollis, Duncan B. “Defining Treaties”, Duncan B. Hollis (Ed.), **The Oxford Guide to Treaties** içinde, Oxford: Oxford University Press, 2012, ss.11-45.
- Hyde, Charles Cheney. **International Law Chiefly as Interpreted and Applied by the United States Volume Two**, Boston: Little, Brown, and Company, 1922.
- Iguyovwe, Ruona. “The Inter-play between International Humanitarian Law and International Human Rights Law”, Aldo Zammit Borda (Ed.), **International Humanitarian Law and the International Red Cross and Red Crescent Movements** içinde, Oxon: Routledge, 2010, ss.11-52.
- İsmail, Sabahattin. **Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.

- Jacovides, Andrew. **International Law and Diplomacy: Selected Writings by Ambassador Andrew Jacovides**, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011.
- Kaczorowska-Ireland, Alina. **Public International Law**, Fifth Edition, Oxon: Routledge, 2015.
- Ker-Lindsay, James. **Cyprus Problem What Everyone Needs to Know**, New York: Oxford University Press, 2011.
- Keskin, Funda. **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.
- Krieger, Heike. "Miscellaneous Provisions", Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde, Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, ss.1239-1279.
- Kuran, Selami, Derya Aydın Okur, Meltem Sarıbeyoğlu, Reşat Volkan Günel. **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, 3. Baskı, İstanbul: Beta, 2014.
- Kuran, Selami. **Uluslararası Deniz Hukuku**, 4.Baskı, İstanbul: Beta, 2014.
- Kurdakul, Necdet. **Osmanlı Devletinde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, İstanbul: Döler Neşriyat, 1981.
- Kyriakides, Stanley. **Cyprus Constitutionalism and Crisis Government**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1968.
- Lawrence, Thomas Joseph. **The Principles of International Law**, Boston: D.C. Heath & Co., 1910.
- Malanczuk, Peter, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, Routledge Press, 7. Baskı, London, 1997.
- McClanahan, Grant V. **Diplomatic Immunity: Principles, Practices, Problems**, London: Hurst& Company, 1989.
- McIntyre, Stuart Hull. **Legal Effect of World War II on Treaties of the United States**, Hague: M. Nijhoff, 1958.
- McNair, Lord. **The Law of Treaties**, Oxford: Oxford University Press, 1961.
- Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990), 9.Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.
- Meray, Seha L. **Devletler Hukukuna Giriş Birinci Cilt**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.
- Mırbagheri, Farid. **Historical Dictionary of Cyprus**, Maryland: The Scarecrow Press, 2010.

- Mikos-Skuza, Elzbieta. International Law Changing Terms: “War” Becomes “Armed Conflict”, Mary, Ellen O’Connell, (Ed.), **What is War? An Investigation in the Wake of 9/11** içinde, Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, ss.19-31.
- Mirbagheri, Farid. **Cyprus and International Peacemaking 1964-1986**, New York: Routledge, 1998.
- Moore, John Bassett. **A Digest of International Law Volume V**, Washington: Government Printing Office, 1906.
- Necatigil, Zaim M. **The Cyprus Questions and the Turkish Position in International Law**, Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Neff, Stephen C. “A Short History of International Law”, Malcolm D. Evans (Ed.), **International Law** içinde, Second Edition, Oxford: Oxford University Press, 2006, ss.29-55.
- Neff, Stephen C. **War and the Law of Nations a General History**, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Odendahl, Kerstin. “General Provisions”, Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde, Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, ss.733-765
- Özersay, Kudret. **Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009.
- Pazarcı, Hüseyin. **Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap**, 12. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2014.
- Pazarcı, Hüseyin. **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, 9. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.
- Pazarcı, Hüseyin. **Uluslararası Hukuk Dersleri 4. Kitap**, 2. Bası, Ankara: Turhan Kitapevi, 2006.
- Pictet, Jean S. (Ed.), **Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949**, Geneva, 1952.
- Randelzhofer, Albrecht. “Use of Force”, Rudolf Bernhardt (Ed.), **Encyclopedia of Public International Law 4** içinde, Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1982, ss.265-276.
- Reçber, Kamuran. **Uluslararası Hukuk Ders Kitabı**, Bursa: Dora, 2014.
- Reddaway, John. **Burdened with Cyprus**, Third Edition: London: Rustem, 2001.

- Research in International Law Under the Auspices of the Faculty of the Harvard Law School. **III. Law of Treaties**, Rumford Press, Concord, 1935.
- Romand, David. “Cyprus”, Thomas M. Leonar (Ed.), **Encyclopedia of the Developing World** içinde, New York: Routledge, 2006, ss.428-429.
- Safty, Adel. **The Cyprus Question Diplomacy and International Law**, Bloomington: iUniverse, 2011.
- Sarıca, Mustafa, Erdoğan Tezic ve Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975.
- Schmalenbach, Kirsten. “Capacity of States to conclude treaties” Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde, Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, ss.105-119.
- Schmalenbach, Kirsten. “Introduction”, Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Eds.), **Vienna Convention on the Law of Treaties A Commentary** içinde, Berlin-Heidelberg: Springer, 2012, ss.19-105.
- Shaw, Malcolm N. **International Law**, 6. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı. **Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşler**, İstanbul, 1990.
- Sonyel, Salahi R. **Cyprus the Destruction of a Republic and its Aftermath British Documents 1960-1974**, Lefkoşa: Cyrep, 2003.
- Sönmezoğlu, Faruk. “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Kıbrıs Politikası (1945’den Günümüze)”, Mustafa Bıyıklı (Ed.), **Türk Dış Politikası -Cumhuriyet Dönemi- 2** içinde, İstanbul: Gökkuşe Yayınları, 2008, ss.261-311.
- Starke, J. G. **Introduction to International Law**, Tenth Edition, London, Butterworths, 1989.
- Stavrinides, Zenon. **The Cyprus Conflict National Identity and Statehood**, Wakefield, 1976.
- Sur, Melda. **Uluslararası Hukukun Esasları**, 8. Baskı, İstanbul: Beta, 2014.
- Tamçelik, Soyalp. “Kıbrıs’ta Çözüm İçin Ortaya Çıkan Gali ve Annan Planlarının Temel Özellikleri”, Soyalp Tamçelik (Ed.), **2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu** içinde, Ankara: EkoAvrasya Yayınları, 2013, ss.81-141.
- Taşdemir, Fatma, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara: USAK Yayınları, 2006.

- Tetik, Ahmet ve Mehmet Şükrü Güzel, **Kızılây ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan ve Erdem, R Murat Önok, **Uluslararası Ceza Hukuku**, 2. Baskı, Ankara: Seçkin, 2014.
- Tobin, Harold J. **The Termination of Multipartite Treaties**, New York: Columbia University Press, 1933.
- Toluner, Sevin. **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977.
- Triska, Jan F ve Robert M. Slusser, **The Theory, Law, and Policy of Soviet Treaties**, California: Stanford University Press, 1962.
- Tuncer, Hüner. **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- Tuncer, Hüner. **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?..**, 2. Basım İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- Turkish Cypriot Human Rights Committee. **A Chronogy of the Cyprus Problem 1878-1980**, 1980.
- Türk, Hikmet Sami. **Kıbrıs Sorunu Çözüm Zamanı**, Ankara: TESAV Yayınları, 2003.
- Tütüncü, Ayşe Nur, **İnsancıl Hukuka Giriş**, 2. Baskı, İstanbul: Beta, 2012.
- United Nations Environment Programme. **Protecting the Environment During Armed Conflict an Inventory and Analysis of International Law**, Nairobi, 2009.
- United Nations. **Reports of International Arbitral Awards Vol. XXVI**, 2005.
- United Nations. **Reports of International Arbitral Awards VOLUME XI**, 2006.
- Uzer, Umut. **Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus**, London: I.B.Tauris, 2010.
- Vattel, Emer De. **The Law of Nations; or Principles of the Law of Nature Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns**, Joseph Chitty, (çev.), Sixth American Edition, Philadelphia: T. & J. W. Johnson, 1844.
- Villiger, Mark E. **Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties**, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
- Westlake, John. **International Law Part II War**, Cambridge, Cambridge University Press, 1907.

- Xydis, Stephen George. **Cyprus Reluctant Republic**, The Hague: Mouton, 1973.
- YBILC 1966 (Yearbook of the International Law Commission), Vol. II, New York: United Nations, 1967.
- YBILC 2000 (Yearbook of the International Law Commission), Vol. 2 (Part Two), New York and Geneva: United Nations, 2006.
- YBILC 2000 (Yearbook of the International Law Commission), vol. I, New York and Geneva: United Nations, 2012.
- Yiangou, Anastasia. **Cyprus in World War II: Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean**, New York: I.B.Tauris, 2010.
- Ziegler, Karl-Heinz. "The Peace Treaties of the Ottoman Empire with European Christian Powers", Randall Lesaffer (Ed.), **Peace Treaties and International Law in European History** içinde, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004, ss.338-364.

Sürekli Yayınlar

- Aksar, Yusuf. "The European Court of Human Rights and the Cyprus Problem", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 50, Sayı 3, 2001, ss.141-174.
- Armaoğlu, Fahir H. "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, 1958, ss.139-179.
- Arsava, A. Füsün, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, 1996, ss.43-51.
- Aybay, Rona. "Turkey's Declaration of War on Japan at the End of the Second World War", **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol.33, 2002, ss.293-298.
- Aydemir, Deniz Defne Kırılı. İngiliz Temyiz Mahkemesi'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile ilgili Kararı, **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt 87, Sayı 5, 2013, ss.344-380.
- Blay, S.K.N. "Self-Determination in Cyprus: The New Dimensions of an Old Conflict", **Australian Year Book of International Law**, Vol.10, No.2, 1981-1983, ss.67-100.
- Bothe, Michael, Carl Bruch, Jordan Diamond ve David Jensen, "International law protecting the environment during armed conflict: gaps and opportunities", **International Review of the Red Cross**, Vol. 92, No. 879, 2010, ss.569-592.
- Chinkin, Christine M. "Crisis and the Performance of International Agreements: The Outbreak of War in Perspective", **Yale Journal of World Public Order**, Vol. 7, 1980-1981, ss.177-208.
- Conforti, Benedetto ve Angelo Lobelia. "Invalidity and Termination of Treaties: The Role of National Courts", **European Journal of International Law**, Vol.1, 1990, ss.44-66.
- Cusimano, Joseph J. "Analysis of Iran-Iraq Bilateral Border Treaties", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Vol.24, No.1, 1992, ss.89-113.
- Çağırın, M. Emin. "Uluslararası Lübnan Özel Mahkemesi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 25, 2011, ss.60-37.
- Davis, Geo. B. "The Effects of War Upon International Conventions and Private Contracts", *American Society of International Law*, 1912, Vol. 6, JSTOR veri tabanı, (2.5.2016).

- Değerli, Esra Sarıkoyuncu. “Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1950–1960)”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 6, Sayı 11, 2012, ss.85-101.
- Dudley, Lauren. Until we Achieve Universal Peace: Implications of the International Law Commission’s Draft Articles on the “Effects of Armed Conflict on Treaties”, **American University National Security Law Brief**, Vol.2, No.1, 2006, ss.13-36.
- Ehrlich, Thomas. “Cyprus, the “Warlike Isle”: Origins and Elements of the Current Crisis”, **Stanford Law Review**, Vol.18, 1966, ss.1021-1098.
- Evriviades, Marios L. “The Legal Dimesion of Cyprus Conflict”, **Texas International Law**, Vol.10, No.2, 1975, ss.227-264.
- Gordon, J. King. “The U.N. in Cyprus”, **International Journal**, Vol. 19, 1963-1964, ss.326-347.
- Hampson, Francoise J. “The Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law from the Perspective of a Human Rights Treaty Body”, **International Review of the Red Cross**, Vol.90, No.871, 2008, ss.549-572.
- Heintze, Hans-Joachim. “On the relationship between human rights law protection and international humanitarian law”, **IRRC**, Vol. 86, No.856, 2004, ss.781-814.
- Hurst, Cecil J. B. “The Effect of War on Treaties”, *British Yearbook of International Law*, 1921, Vol. 37, No. 2, HEINONLINE veri tabanı, (21 Ekim 2015).
- Kolb, Robert. “The Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law: A Brief History of the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Conventions”, **International Review of the Red Cross**, No.324, 1998, ss.409-419.
- Lenoir, James J. “The Effect of War on Bilateral Treaties, with Special Reference to Reciprocal Inheritance Treaty Provisions”, **Georgetown Law Journal**, Vol.34, No.2, 1946, ss.129-177.
- Loets, Adrian Jacob. “Protection of the Environment in Times of Armed Conflict under International Law”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, University of Iceland School of Social Sciences, 2011, <http://skemman.is/en/item/view/1946/13225>, (2.2.2016).
- M.H. Mendelson, An Expert View Opinion of Professor M.H. Mendelson Q.C on the Application of “the Republic of Cyprus” to Join the European Union, 2001, , <http://www.mfa.gov.tr/page-3-the-law.en.mfa>, (24.4.2016).
- Meray, Seha L. “Harbin Andlaşmalara Tesiri”, **S. B. O. D.**, Cilt 3, Sayı 3, 1948, ss.154-177.

- Odman, Tevfik. “Eski Yugoslavya ile ilgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı”, **AÜHFD**, Cilt 45, Sayı 1-4, 1996, ss.131-151.
- Pradelle, A. de La “The Effect of War on Private Law Treaties”, **The International Law Quarterly**, Vol.2, No.4, 1948-1949, ss.555-576.
- Prescott, Michael K. “How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War”, **Emory International Law Review**, Vol. 7, 1993, ss.197-231.
- Pronto, Arnold. “The Effect of War on Law—What happens to their treaties when states go to war?”, **Cambridge Journal of International and Comparative Law**, Vol. 2, No. 2, 2013, ss.227-241.
- Randall Lesaffer, The Iran-Iraq Border: A Story of Too Many Treaties, <http://opil.ouplaw.com/page/iran-iraq-border>, (13.5.2016).
- Rank, Richard. “Modern War and the Validity of Treaties (Article 1)”, **Cornell Law Review**, Vol.38, No.3, 1953, ss.321-355.
- Simonds, Stephanie N. “Conventional Warfare and Environmental Protection: A Proposal for International Legal Reform”, *Stanford Journal of International Law*, 1992-1993, Vol. 29, HeinOnline, (11 Ocak 2016).
- Sonyel, Salahi R. “Lozan’da Türk Diplomasisi (Eylül 1922 - Ağustos 1923)”, **Belleten**, Cilt XXXVIII, Sayı 149, 1974, ss.41-116.
- Szalai, Anikó. “Effect of the World Wars on International Treaties of Hungary”, **Miskolc Journal of International Law**, Vol.5, No.2, 2008, ss.98-108.
- Taşdemir, Fatma. “Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, Sayı 5, 2006, ss.75-89.
- Ténékides, Georges. “La condition internationale de la République de Chypre”, **Annuaire français de droit international**, Vol.6, Nu. 1, 1960, ss.133-168.
- The American Journal of International Law. “Effects of War Upon Treaties and International Conventions. A Project Adopted by the Institute of International Law at Its Session in Christiania, in August, 1912”, Vol. 7, No. 1, 1913, ss.149-155.
- Türkmen, Zekeriya. “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, Sayı 6, 1995, ss.325-341.
- Vöneky, Silja. “A New Shield for the Environment: Peacetime Treaties as Legal Restraints of Wartime Damage.” **Receuil**, Vol. 9, No.1, 2000, ss.20-32.

Xydis, Stephen G. "Toward "Toil and Moil" in Cyprus", **The Middle East Journal**, Vol.20, No.1, 1966, ss.1-20.

Yellice, Gürhan. "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", **DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 12, Sayı 24, 2012, ss.13-26.

Uluslararası Mahkeme ve Hakem Kararları, Raporlar

A. Racke GmbH & Co. v. Hauptzollamt Mainz. Case C-162/96, <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61996CJ0162>, (30.4.2016).

BM Genel Sekreteri Butros Gali Tarafından Hazırlanan "Gali Haritası" ve "Gali Çözüm Planı", <http://www.kktcb.org/upload/pdf/5795.pdf>, (23.4.2016).

BM Kapsamlı Çözüm Planı (Annan Planı), http://www.mfa.gov.tr/bm-kapsamli-cozum-planı-_annan-planı_.tr.mfa, (24.4.2016).

Case of the S.S. "Wimbledon", (United Kingdom, France, Italy & Japan v. Germany), 1923, PCIJ Seies A, No.1.

Çevre ve Gelişim Hakkında Rio Deklarasyonu (BM, 1992), <http://www.kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02.pdf>, (19.5.2016).

Effects of armed conflicts on treaties Comments and information received from Governments, UN Doc. A/CN.4/622, 2010, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/273/48/PDF/N1027348.pdf?OpenElement>, (16.5.2016).

Effects of armed conflicts on treaties Comments and information received from Governments Addendum, UN Doc. A/CN.4/622/Add.1, 2010, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/358/65/PDF/N1035865.pdf?OpenElement>, (16.5.2016).

First Report on the Effects of Armed Conflicts on treaties by Mr. Ian Brownlie, Special Rapporteur, UN Doc. A/CN.4/552, 2005.

First report on the effects of armed conflicts on treaties By Mr. Lucius Caflisch, Special Rapporteur, UN Doc. A/CN.4/627, 2010.

Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland), Jurisdiction of the Court, Judgment, **I.C.J. Reports 1973.**

Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, **I.C.J. Reports 1997.**

International Committee of the Red Cross. How is the term “Armed Conflict” defined in international humanitarian law?. 2008, <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/armed-conflict-article-170308.htm>, (7.2.2016).

International Law Association. Final Report on the Meaning of Armed Conflict in International Law. 2010, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:sIZUBI24P4IJ:www.ilahq.org/download.cfm/docid/2176DC63-D268-4133-8989A664754F9F87+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, (15.5.2016).

International Law Commission Secretariat. Memorandum of the United Nations Secretariat on the Effects of Armed Conflicts on Treaties. UN Doc A/CN.4/550, Geneva, 2005.

International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, U.N Doc.A/CN.4/L.682, 2006.

Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening), Judgment, **I. C. J. Reports 2002.**

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports 2004.**

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports 1996.**

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment. **I.C.J. Reports 1986.**

Prosecutor V. Dusko Tadic, A/K/A “Dule”, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 1995, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>, (7.2.2016).

Report of the International Law Commission Fifty-sixth session, **General Assembly Official Records**, Fifty-ninth session, Supplement No. 10(A/59/10), [http://legal.un.org/docs/?symbol=A/59/10\(SUPP\)](http://legal.un.org/docs/?symbol=A/59/10(SUPP)), (2.2.2016).

Report of the International Law Commission Sixtieth session, **General Assembly Official Records**, Sixty-third session Supplement No. 10 (A/63/10), http://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_63_10.pdf, (16.5.2016).

Report of the International Law Commission Sixty-fifth session, **General Assembly Official Records**, Sixty-eighth session Supplement No. 10 (A/68/10), 2013, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/68/10, (14.5.2016).

Report of the International Law Commission, Sixty-third session, Supplement No. 10 (A/66/10), 2010, <http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/reports/2011/english/chp6.pdf&lang=EFSRAC>, (16.5.2016).

United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, **I.C.J. Reports 1980**.

Elektronik Kaynaklar

Analytical Guide to the Work of the International Law Commission, 2016, http://legal.un.org/ilc/guide/8_7.shtml, (13.07.2016).

Agreement between the United Nations and the Lebanese Republic on the establishment of a Special Tribunal for Lebanon, <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=080000028005e0e7>, (17.5.2016).

Treaty between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the French Republic concerning the Construction and Operation by Private Concessionaires of a Channel Fixed Link with Exchanges of Notes, <http://www.eurotunnelgroup.com/uploadedFiles/assets-uk/the-channel-tunnel/Treaty-Canterbury-UK.pdf>, (12.5.2016).

House: No Guarantees and No Guarantors for Cyprus, 2010, <http://www.greeknewsonline.com/house-no-guarantees-and-no-guarantors-for-cyprus/>, (10.5.2016).

International Law Commission Sixty-second session (second part), UN Doc. A/CN.4/SR.3060, http://legal.un.org/ilc/documentation/english/summary_records/a_cn4_sr3060.pdf, (17.5.2016).

Makarios III, <http://global.britannica.com/biography/Makarios-III>, (25.5.2016).

Marko Milanovic, "US Fourth ICCPR Report, IHRL and IHL", 2012, <http://www.ejiltalk.org/us-fourth-iccpr-report-ihrl-and-ihl/>, (10.1.2016).

Nico Schrijver, "The Use of Force under the UN Charter: Restrictions and Loopholes", 2003, http://acuns.org/wp-content/uploads/2012/09/WebPageSchrijver_UseofForce.pdf, (17.10.2015).

Security Council official records, 2497th Meeting, Par.96-98, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/65689/S_PV.2497-EN.pdf?sequence=16&isAllowed=y, (23.4.2016).

The Cyprus Issue after the establishment of the Republic of Cyprus, 2015, <http://www.mfa.gr/en/the-cyprus-issue/relevant-documents/deep-historical-roots.html>, (24.4.2016).

The Institute of International Law. The Effects of Armed Conflicts on Treaties, 1984, http://www.justitiaetpace.org/idiE/resolutionsE/1985_hel_03_en.PDF, (5.2.2016).

Treaties, States, Parties and Commentaries By date, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByDate.xsp>, (25.2.2016).

Treaties, States, Parties and Commentaries By topic, <https://www.icrc.org/ihl>, (24.2.2016).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 22. Dönem 1. Yasama Yılı 42.Birleşim 06/Mart/2003Perşembe, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=8765&P5=B&page1=47&page2=47, (24.4.2016).

United Nations. United Nations Conference on the Law of Treaties First and Second Sessions Vienna, 26 March-24 May 1968 and 9 April-22 May 1969, New York, 1971, http://legal.un.org/diplomaticconferences/lawoftreaties1969/docs/english/1stsess/a_conf_39_c1_sr82.pdf#page=4, (11.5.2016).

Versay Andlaşması, 28 June 1919 The Versailles Treaty, http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/versailles_menu.asp, (20.12.2015).

Müttefik ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920'de Sevres'de İmzalanan Barış Andlaşması, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf, (24.5.2016).

Melike Batur Yamaner ve Diğerleri, 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi, https://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions_protocols.pdf, (3.2.2016).

İttifak Antlaşması (Zürich, 11 Şubat 1959) http://www.mfa.gov.tr/ittifak-antlasmasi-zurich_11-subat-1959_tr.mfa, (10.5.2016).

Resmi Gazete

- Resmi Gazete, Tarih: 17 Mayıs 1952, Sayı: 8112
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8112.pdf>, (25.4.2016).
- Resmi Gazete, Tarih: 3 Mayıs 1952, Sayı: 8100,
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=>, (14.5.2016).
- Resmi Gazete, Tarih: 24 Temmuz 1951, Sayı: 1951,
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7866.pdf>, (14.5.2016).

